

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Bc. Jitka JURNÍKOVÁ

**KONFLIKT V NÁHORNÍM KARABACHU A JEHO MOŽNÁ
ŘEŠENÍ DO BUDOUCNA**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Simona Šafaříková, Ph.D.

Olomouc 2014

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci

Podpis

PODĚKOVÁNÍ

Zde bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Simoně Šafaříkové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a trpělivost, které mi v průběhu zpracování práce věnovala.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jitka JURNÍKOVÁ**
Osobní číslo: **R110772**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Konflikt v Náhorním Karabachu a jeho možná řešení do budoucna**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zabývá konfliktem v Náhorním Karabachu, který v minulosti propukl mezi Arménií a Ázerbájdžánem, a do současnosti nebylo nalezeno řešení přípustné pro obě strany. Práce si klade za cíl identifikovat hlavní příčiny, které vedly k neúspěchu při řešení konfliktu. Pozornost bude věnována hlavním překážkám nalezení řešení ze strany Arménie i Ázerbájdžánu. Dále je cílem vymezit aktéry zainteresované ve vyjednávání a jejich hlavní přínos. Závěrem budou navržena možná řešení konfliktu do budoucna a možnosti rozvoje Náhorního Karabachu.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **20 - 25 tisíc slov**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

Caspersen, Nina. 2012. Regimes and peace processes: Democratic (non)development in Armenia and Azerbaijan and its impact on the Nagorno-Karabakh conflict. *Communist & Post-Communist Studies*. 45 (2). 131-139. Ditrych, Ondřej. 2006. Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice. *Mezinárodní vztahy*. 41 (4). 27-47. Gamaghelyan, Phil. 2010. Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship. *International Negotiation*. 15 (1). 33-56. Ozkan, Behlul. 2008. Who Gains from the No War No Peace Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict. *Geopolitics*. 13 (3). 572-599. Rasizade, Alec. 2011. Azerbaijan's Prospects in Nagorno- Karabakh. *Mediterranean Quarterly*. 22 (3). 72-94. Souleimanov, Emil. 2007. Konflikt v Náhorním Karabachu. *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territoria*. č. 10. 299-319. Valiyev, Anar. 2012. Nagorno Karabakh: Twenty Years Under Damocles'Sword. *Demokratizatsiya*. 20 (2). 197-202.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Simona Šafaříková**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání diplomové práce: **25. ledna 2013**
Termín odevzdání diplomové práce: **16. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 25. ledna 2013

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá konfliktem v Náhorním Karabachu, který se odehrává mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Obě kavkazské země si region nárokují a spojují s ním svoji národní identitu, proto je obtížné najít řešení vyhovující všem. Náhorní Karabach usiluje o mezinárodní uznání své nezávislosti, zdůrazňuje právo na sebeurčení, proti kterému stojí právo na územní integritu Ázerbájdžánu. Práce pojednává o mírových jednání vedených k tomu sestavenou Minskou skupinou. Pozornost je také věnována vnějším aktérům, především jejich vztahům s Arménií a Ázerbájdžánem. Práce analyzuje důsledky konfliktu z několika hledisek: bezpečnostního, humanitárního, politického a ekonomického. V poslední části se práce snaží uvažovat nad možným vývojem do budoucna. Nevyřešený konflikt v Náhorním Karabachu představuje hrozbu pro stabilitu jižního Kavkazu, proto se musí zintenzivnit snahy o jeho efektivní řešení.

Klíčová slova: Náhorní Karabach, válka, mírová vyjednávání, Minská skupina, řešení konfliktu, Arménie, Ázerbájdžán, jižní Kavkaz

Abstract

The Diploma thesis deals with conflict in Nagorno-Karabakh, which takes place between Armenia and Azerbaijan. Both Caucasian countries claim the region to be crucial element of their national identity, therefore is hard to find solution acceptable for each party. Nagorno-Karabakh seeks for independence, it emphasizes right to self-determination that stands in opposition with Azerbaijan's right to territorial integrity. Thesis deals with peace negotiations under Minsk Group with attention to external actors. It analyzes relations and interests among external powers, Armenia and Azerbaijan. The thesis addresses consequences of conflict in terms of security, humanitarian issues, politics and economy. Finally it notes possible development of the situation in Nagorno-Karabakh. The unresolved conflict represents threat for stability of South Caucasus, in the light of this threat is necessary to intensify efforts for effective solution of the conflict.

Keywords: Nagorno-Karabakh, war, peace negotiations, conflict resolution, Minsk group, Armenia, Azerbaijan, South Caucasus

Obsah

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK	9
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	10
1 ÚVOD	11
2 CÍLE PRÁCE	12
3 METODOLOGIE A PŘEHLED LITERATURY	13
4 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI KONFLIKTU V NÁHORNÍM KARABACHU	14
4.1 HISTORICKÉ NÁROKY NA ÚZEMÍ.....	14
4.2 VLIVY PERSKÉ, RUSKÉ A OSMANSKÉ ŘÍŠE NA KAVKAZE.....	15
4.3 VÝVOJ VZTAHŮ VE 20. STOLETÍ	16
4.4 VOJENSKÝ STŘET ARMÉNIE A ÁZERBÁJDŽÁNU	18
4.5 SOVĚTSKÁ ÉRA	19
5 ZROD MODERNÍHO KONFLIKTU O NÁHORNÍ KARABACH	21
5.1 PŘÍČINY KONFLIKTU.....	21
5.1.1 <i>Růst nacionalismu v Arménii a Ázerbájdžánu</i>	21
5.1.2 <i>Etnické násilí a uprchlické vlny</i>	23
5.1.3 <i>Rozpad Sovětského svazu a vznik nezávislých republik</i>	25
5.2 PRŮBĚH VÁLKY	26
5.3 PŘÍMĚŘÍ, ALE NIKOLI KONEC KONFLIKTU	27
6 VYJEDNÁVÁNÍ A NÁVRHY ŘEŠENÍ	29
6.1 REAKCE ORGANIZACE SPOJENÝCH STÁTŮ.....	29
6.2 ZALOŽENÍ MINSKÉ SKUPINY	30
6.3 VYJEDNÁVÁNÍ A NÁVRHY ŘEŠENÍ KONFLIKTU	31
6.3.1 <i>Balíkový přístup versus fázový přístup řešení</i>	32
6.3.2 <i>Návrh společného státu a návrh výměny území</i>	33
6.3.3 <i>Madridské principy</i>	35
6.3.4 <i>Další vývoj vyjednávání</i>	36
7 ROLE VNĚJŠÍCH AKTÉRŮ	38
7.1 RUSKO	39
7.2 TURECKO	41
7.3 ÍRÁN.....	43
7.4 USA.....	45
7.4.1 <i>Arménská lobby v USA</i>	46
7.4.2 <i>Americké ekonomické zájmy na jižním Kavkazu</i>	47
7.4.3 <i>Americká politika po roce 2001</i>	47

7.5 EVROPSKÁ UNIE A RADA EVROPY	48
7.6 OSTATNÍ AKTÉŘI	50
8 DŮSLEDKY KONFLIKTU V NÁHORNÍM KARABACHU	52
8.1 HUMANITÁRNÍ DŮSLEDKY	52
8.1.1 <i>Uprchlíci a IDPs v Arménii</i>	53
8.1.2 <i>Uprchlíci a IDPs v Ázerbájdžánu</i>	54
8.1.2.1 Životní podmínky IDPs v Ázerbájdžánu	55
8.2 BEZPEČNOSTNÍ DŮSLEDKY	58
8.2.1 <i>Závody ve zbrojení</i>	59
8.2.2 <i>Energetická bezpečnost</i>	61
8.3 POLITICKÉ DŮSLEDKY	65
8.3.1 <i>Vliv na demokracii</i>	65
8.4 SPOLEČENSKÉ DŮSLEDKY	66
8.5 EKONOMICKÉ DŮSLEDKY	67
8.6 STAV NÁHORNÍHO KARABACHU	69
9 MOŽNÝ BUDOUCÍ VÝVOJ KONFLIKTU	72
9.1 VARIANTY ŘEŠENÍ KONFLIKTU.....	72
9.2 ROLE OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI PŘI ŘEŠENÍ KONFLIKTU	74
9.2.1 <i>Konkrétní aktivity NGOs v Arménii a Ázerbájdžánu</i>	75
9.2.2 <i>Role médií v řešení konfliktu</i>	77
9.3 VOJENSKÉ ŘEŠENÍ KONFLIKTU	78
9.4 POHLED AKADEMIKŮ NA PRIORITY V ŘEŠENÍ KONFLIKTU	80
9.5 REGIONÁLNÍ INTEGRACE V JIŽNÍM KAVKAZU	80
10 ZÁVĚR	84
11 SOUHRN	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	88

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Obrázek 1 Mapa okupovaných území v Ázerbájdžánu	27
Obrázek 2 Mapa s vyznačenými strategickými koridory	34
Tabulka 1 Shrnutí přístupů jednotlivých aktérů k Arménii a Ázerbájdžánu	51
Tabulka 2 Regiony s největší koncentrací vnitřně přesídlených osob (za rok 2011)	56
Graf 1 Výdaje ázerbájdžánské vlády na obranu (2003–2011)	59
Obrázek 3 Trasa ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan	63
Obrázek 4 Plánované energetické projekty v tzv. Jižním Koridoru	64
Graf 2 Srovnání objemu arménského dovozu z Íránu a Ruska v letech 1995–2013	67

Seznam použitých zkratk

AIOC	<i>Azerbaijan International Operating Company</i> , Ázerbájdžánská mezinárodní provozní společnost
BSEC	<i>Organization of the Black Sea Economic Cooperation</i> , Organizace Černomořské ekonomické spolupráce
BTC	ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan
BTE	plynovod Baku-Tbilisi-Erzurum
CSTO	<i>Collective Security Treaty Organization</i> , Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti
EU	Evropská unie
GUAM	<i>Organization for Democracy and Economic Development</i> , Organizace pro demokratický a ekonomický rozvoj
HDP	hrubý domácí produkt
IDP	<i>internally displaced person</i> , vnitřně přesídlená osoba
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> , Severoatlantická aliance
NGOs	<i>non-governmental organizations</i> , nevládní neziskové organizace
NKAO	Náhorně karabašská autonomní republika
NKR	Náhorně karabašská republika
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OSN	Organizace spojených národů
SNS	Společenství nezávislých států
SOCAR	<i>State Oil Company of Azerbaijan Republic</i> , Státní ropná společnost republiky Ázerbájdžán
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> , Rozvojový program OSN
UNHCR	<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> , Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
USA	Spojené státy americké
USAID	<i>United States Agency for International Development</i> , Americká agentura pro mezinárodní rozvoj

1 Úvod

Náhorní Karabach leží v regionu Kavkazu, který se nachází na rozhraní Evropy a Asie a to z hlediska geografického i kulturně-civilizačního. Severní část Kavkazu zahrnuje autonomní oblasti v Rusku, kterými jsou například Čečensko, Dagestán a Ingušsko. V jižním Kavkazu se rozprostírají Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán. Jedná se o jeden z nejpestřejších regionů na světě z pohledu etnik, náboženství, jazyků a konfliktů. Náhorní Karabach totiž není jediným ohniskem napětí v oblasti, dalšími jsou Abcházie a Jižní Osetie v Gruzii. Ve všech třech případech se jedná o tzv. zamrzlé konflikty, ve kterých sice existuje mezi konfliktními stranami příměří, ale dosud nedošlo k diplomatickému řešení sporů. Konflikty tedy mají potenciál opět přerůst do násilných událostí, které mohou ohrozit stabilitu celého kavkazského regionu.

Jižní Kavkaz byl v minulosti předmětem zájmu mocných sousedů – dnešního Turecka, Íránu a Ruska, kteří měli vliv na vývoj regionu. Po rozpadu Sovětského svazu se rozpoutaly konflikty, které centrální vláda v Moskvě dříve potlačovala. Autonomní republiky na Kavkaze byly vedeny separatismem a dodnes usilují o uznání své nezávislosti. Především Rusko se snaží udržet si v regionu dominantní vliv, což se potvrdilo i při řešení konfliktu v Náhorním Karabachu.

I v současnosti region jižního Kavkazu přitahuje pozornost světových mocností. Důvodem není bohužel konflikt v Náhorním Karabachu, ale spíše strategická poloha kavkazského regionu a nerostné suroviny, které se tu nachází. Ázerbájdžán má zásoby ropy a zemního plynu, které zajímají nejen Rusko, ale i Evropskou unii, Spojené státy americké a další země dovážejících tyto strategické komodity. Proto zájem o řešení konfliktu mezi Arménií a Ázerbájdžánem je na mezinárodním poli až druhotný. Je zajímavé věnovat se vývoji konfliktu a vlivu výše zmíněných skutečností.

2 Cíle práce

Diplomová práce analyzuje konflikt v Náhorním Karabachu a zabývá se možným budoucím vývojem. Cílem práce je nejprve skrze pochopení historického vývoje najít příčiny konfliktu, které vedly k propuknutí války v Náhorním Karabachu. Další cíl spočívá v analýze mírového procesu a identifikaci vnějších hráčů zainteresovaných ve vyjednávání. Z jakého důvodu nebyl přijat žádný návrh k řešení konfliktu? Příčinami neúspěchu při řešení konfliktu se práce také zabývá. Diplomová práce dále hodnotí důsledky konfliktu a možnosti dalšího vývoje. Dospějí státy po dvaceti letech od ukončení války k řešení konfliktu nebo bude zachován současný status quo? Jaké změny musí být v Arménii a Ázerbájdžánu učiněny, aby bylo řešení přijatelné pro všechny? Tyto otázky by měly být zodpovězeny následujícími kapitolami.

3 Metodologie a přehled literatury

Základní metodou při zpracování diplomové práce byl sběr sekundárních zdrojů, jejich rešerše, analýza a následná kompilace. Většina zdrojů byla psána v anglickém jazyce, avšak využity byly i některé české zdroje. Přínosné byly publikace Emila Souleimanova a Vincence Kopečka, jejichž centrem zájmu je region celého Kavkazu. V práci lze nalézt informace z tištěných knih i elektronických periodik, dále byly využívány internetové stránky mezinárodních organizací a jejich zveřejněné publikace. Autorka využívala arménské i ázerbájdžánské zdroje, se kterými se však snažila pracovat kriticky, neboť v některých případech se strany konfliktu pokouší historická fakta i válečné události manipulovat ve svůj prospěch. Z toho důvodu byly informace ověřovány i z jiných zdrojů, avšak pro pochopení stanovisek jednotlivých stran konfliktu byly zdroje kavkazských autorů přínosné.

Autoři akademických článků, kteří se věnují tématu konfliktu v Náhorních Karabachu, pochází z různých zemí, najdeme tu americké, evropské, turecké i ruské autory. Za stěžejní zdroj pro historický vývoj Náhorního Karabachu jsou považovány publikace Thomase De Waala, který napsal nejen akademické články, ale i knihy věnující se Kavkazu. Dále lze zmínit Tracey German, která se věnuje hlavně bezpečnostním otázkám jižního Kavkazu, a Mary Kaldor, která se zabývá rolí ropy na vztahy mezi státy v jižním Kavkazu. Práce dále vychází z vydaných resolucí Organizace spojených národů, Rady Evropy, z publikací Světové banky, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě či neziskové organizace Freedom House.

Místní názvy, které mají svůj český překlad, například jména významných politiků a hlavní města, jsou v práci uvedeny česky. Ostatní města a představitelé byly přepsány z ázerbájdžánštiny nebo arménštiny do české podoby. Názvy určitých společností a organizací jsou přeloženy do češtiny, avšak pro případné dohledání práce uvádí také jejich anglický název.

4 Historické souvislosti konfliktu v Náhorním Karabachu

Úvodní kapitola se věnuje historii oblasti, popisuje politické změny na území Náhorního Karabachu a snaží se dojít ke kořenům konfliktu. V kapitole bude popsán vývoj v rámci Ruské říše, poté pod Sovětským svazem (SSSR) až do 80. let 20. století.

Náhorní Karabach je především hornatá oblast na jižním Kavkazu. Jedná se o zalesněnou krajinu s horskými masivy Malého Kavkazu a Arménské vysočiny na severozápadě, která se svažuje do údolí řek Araks a Kura na východě. Arménie a Ázerbájdžán vedou spor o tento region s rozlohou 4 400 km² (Ghaplanyan, 2010). Karabach neskrývá žádné výrazné bohatství, je chudý na přírodní zdroje, přesto má pro oba národy velký význam. Území považují za kolébkou svojí kultury a státnosti. Dochází tedy ke střetu kulturně-historických hodnot, které se řeší obtížněji než ekonomické či strategické zájmy (Cibulková, 2012).

Náhorní Karabach leží na rozhraní dvou kontinentů – Evropy a Asie, a tak se v minulosti stal kulturně bohatou pohraniční krajinou, což předurčilo boje o jeho území. Oba národy se vrací do minulosti, nehledají argumenty v mezinárodním právu, ale snaží se dokázat, že právě ony byly na území první a tudíž na něj mají mravní právo. Ditrych (2006) a Souleimanov (2007) charakterizují konflikt jako moderní, který nevzešel z odvěké nenávisti mezi národy. Přesto je důležité uvědomit si historické souvislosti a porozumět situaci, kdy násilí mezi etniky přerostlo až do války.

4.1 Historické nároky na území

Historie Náhorního Karabachu je rozdílně interpretována oběma národy tak, aby potvrdila právě jejich nárok na území. Často jsou informace o starověkém osídlování území manipulované, aby podporovaly národní ideologie. Arméni jsou národem indoevropského původu a v oblasti dnešního východních Turecka a jižního Kavkazu se objevili v 6. století př. n. l. Usazovali se v horských oblastech a mezi řekami Kura a Araks. Starověcí autoři Strabo, Dio Cassius, Plutarch se ve svých dílech zmiňují o existenci arménskému Artsakhu již v 6. století př. n. l. (MFA, 2014). Artsakh je název pro historický Karabach, který Arméni považují za 10. provincii starověké Velké Arménie. Od 4. století se v oblasti Kavkazu začalo rozšiřovat křesťanství a Arménie se dnes prohlašuje za první stát, který

přijal křesťanství jako oficiální náboženství. Křesťanské království tak existovalo na území dnešního Náhorního Karabachu, ještě před příchodem turkických kmenů (Rasizade, 2011).

V roce 387 byl Karabach rozdělen mezi Byzantskou říši a Persii a Artsakh se stal součástí Albánského království¹. V 7. století došlo k arabské invazi a Albánské království se rozpadlo na několik knížectví, která na ochranu před násilnou arabskou islamizací přijala křesťanství. Někteří ázerbájdžánští historikové uvádí 6.–7. století jako období, kdy do oblasti přišly turkické kmeny. Obecně uznávaná teorie, kterou podporuje i Souleimanov (2007), však hovoří o příchodu turkických kmenů v 11. století. Tyto kmeny byly tvořeny nomády, kteří přišli ze střední Asie a regionu dali název Karabach. Jméno je turkicko-perského původu a znamená Černá zahrada. Přívlastek Náhorní získalo území později, jedná se o ruské slovo, jehož význam je hornatý (Rasizade, 2011).

Ázerbájdžánská ideologie a nárok na Karabach je postavena na tvrzení, že Ázerbájdžán je dědicem Kavkazské Albánie. Podle tzv. albánské teorie, kterou zastává řada ázerbájdžánských historiků (např. Zija Bunjatov) se kavkazští Albánci s příchodem turkických kmenů turkizovali a podíleli se na etnogenezi ázerbájdžánského etnika (Šmíd a Vaďura, 2007). Ditarych (2006) zdůrazňuje, že jednotlivá etnika se v průběhu staletí mísila a ovlivňovala, žili vedle sebe křesťané i muslimové, arménská přítomnost v regionu je však starší než ázerbájdžánská.

4.2 Vlivy Perské, Ruské a Osmanské říše na Kavkaze

V 16. století se území dostalo pod kontrolu Perské říše. Během dobývání zůstávalo obyvatelstvo hornatého Karabachu především arménské, křesťanství jim pomáhalo zachovat si svoji identitu, zatímco čelili silným muslimským říším. V oblasti si arménští princové rozdělili sféry vlivů a získali značnou autonomii výměnou za podporu Perské říše proti Osmanským Turkům. Na území vznikl pouze malý chanát pod perským vlivem, jehož vládci sídlili ve městě Šuša. V 18. století se začala Perská říše rozpadat, což byla příležitost pro Turky a Rusy podmanit si co největší území na Kavkaze. Turci podporovali muslimské obyvatelstvo, zatímco Rusové vyjadřovali podporu Arménům (Cibulková, 2012).

¹ Kavkazská Albánie nemá nic společného s evropskou, jedná se o starověký státní útvar na území dnešního Ázerbájdžánu.

V 18. století se stala oblast Kavkazu součástí boje o moc mezi Ruskem, Persií a Osmanskou říší, velmoci se střídaly i v nadvládě v Náhorním Karabachu. Osmanští Turci obsadili západní část Velké Arménie (dnešní východní část Turecka) a po mírové dohodě s Ruskem v roce 1724 vstoupili do Karabachu. Avšak již roku 1805 je nahradili Rusové, neboť se po tzv. Gulistánské smlouvě z roku 1813 stal Karabach protektorátem Ruské říše². Ve stejném období byli Arméni v Osmanské říši pronásledováni, proto přehali do historické oblasti východní Arménie a vytvořili si obraz Turků jako nepřátel (Šmíd a Vařura, 2007). Velká část z dnešního Ázerbájdžánu byla až do počátku 19. století součástí Perské říše, což vysvětluje, proč je dominantním náboženstvím šíitský islám a ne sunitský, jak je tomu u Turků (Kaldor, 2007).

Od poloviny 19. století se z Osmanské říše začala šířit idea panturkismu, tedy sjednocení všech turkických kmenů do jednoho státu. Carské Rusko vidělo ve hnutí hrozbu pro svůj vliv v regionu, a proto dávalo přednost křesťanům před muslimy a podporovalo jejich migraci do ázerbájdžánských oblastí (především do Karabachu). Coene (2010) uvádí, že podíl Arménů v Náhorním Karabachu vzrostl z 9 % v roce 1823 na 53 % v roce 1880. Vzájemné výměny obyvatelstva zrodily pocit křivdy a negativně ovlivnily vztahy mezi etniky. Naopak na úrovni každodenních vztahů mezi obyvateli Karabachu se na počátku 20. století nevraživost neprojevovala. Podle De Waala (2010a) bylo běžné, že arménští Karabachové znali ázerbájdžánskou hudbu, mluvili ázerbájdžánsky, dávali svým dětem muslimská jména a dokonce ani smíšená manželství nebyla výjimečná.

4.3 Vývoj vztahů ve 20. století

S pádem ruského impéria na konci 19. století začala vznikat národní hnutí na obou stranách. Komunity se tak dostaly v Náhorním Karabachu poprvé do vážného konfliktu. Vyhrocení vztahů předcházela tragická událost v arménských dějinách a to sice masakr Arménů v Osmanské říši. Již v letech 1895 a 1896 došlo k násilnostem na Arménech žijících v říši, což vyústilo až v genocidu v roce 1915. Během dvou let bylo zabito až milion Arménů³. Dodnes jsou události z roku 1915 příčinou špatných arménsko-tureckých vztahů. Turecko nikdy nepřiznalo, že se jednalo o genocidu, naopak argumentuje tím, že

² V letech 1804–1813 a 1826–1828 probíhaly rusko-perské války. Persie byla poražena a musela přistoupit na mírové podmínky, na základě nichž ukončila svoji expanzi na Kavkaze a její vliv v regionu výrazně poklesl.

³ Souleimanov (2007) uvádí počet obětí až na 1,5 milionu.

šlo o oběti první světové války. Následkem genocidy byl vznik arménské diaspory ve světě a také zrod arménského nacionalismu. Část Arménů z Turecka odešla do Ruska, USA nebo Francie⁴, ale většina se jich usadila na východě Arménie, kde tvořili přinejmenším třetinu obyvatelstva Ázerbájdžánci⁵, působící na úrodné půdě jako zemědělci (Šmíd a Vaďura, 2007).

Genocida, jak událost označují Arméni za podpory například Francie, měla vliv na zhoršení vztahů také s Ázerbájdžánem, který se přikláněl na stranu Turecka. První násilné události mezi Armény a Ázerbájdžánci vypukly v roce 1905 v souvislosti s arménsko-tatarskou válkou. Srážky začaly v ázerbájdžánském hlavním městě Baku a měly spíše sociálně-ekonomický než etnický charakter. Společnost byla tvořena zemědělsky založenými a chudými Ázerbájdžánci, zatímco střední a vyšší třídu tvořilo obyvatelstvo arménského nebo ruského původu, které na muslimy pohlíželo jako na podřadné etnikum (Suny, 1998). Útoky byly vedeny ze strany chudých muslimů proti zámožným Arménům. Střety a násilnosti se přenesly i do Karabachu, kde se jednalo především o boje mezi jednotlivými vesnicemi. Ditrych (2006) odhaduje počet obětí na 3 000–10 000, s vyššími počty na ázerbájdžánské straně, která byla hůře organizovaná a chyběla jí politická síla. Násilnosti byly páčány na obou stranách, je proto těžké jednoznačně označit jednoho viníka, navíc se ruská správa nepokusila zasáhnout a situaci uklidnit. Snažila se především zabránit získání větších svobod a autonomie pro místní etnika. Tento první násilný konflikt mezi oběma etniky umožnil genezi moderního ázerbájdžánského národa, Ázerbájdžánci si uvědomili vlastní identitu a spojili se za účelem boje o Náhorní Karabach.

Situaci v Karabachu ovlivnila Říjnová revoluce v Rusku (1917), která pod vedením Lenina ukončila éru carského Ruska a následně předurčila vznik Sovětského svazu a rozšiřování komunismu nejen na Kavkaze. Opět došlo k násilnostem hlavně v Baku, kde Arméni rabovali a ničili muslimské části města (Šmíd a Vaďura, 2007).

⁴ Současná velikost arménské diaspory je odhadována na 4–5 milionů s největší koncentrací v USA, Rusku, Gruzii a Francii (Ciobanu, 2008).

⁵ Ázerbájdžánci byli v průběhu moderní historie označováni za ázerbájdžánské Tatary (v období carského Ruska), Turky či Muslimy. Na konci 19. století se začala mezi inteligencí tvořit ázerbájdžánská národní identita a počátkem 20. století přijalo i ostatní obyvatelstvo identitu za svou (Sunny, 1998).

V roce 1918 krátce existovala na území Gruzie, Arménie a Ázerbájdžánu Zakavkazská federace. Každá země měla však jinou představu o fungování federace, a tak se v květnu 1918 rozpadla na tři nezávislé státy. Pouze vnější hranice byly bez diskuzí, hranice mezi nově vzniklými republikami se staly předmětem řady násilných sporů (Saparov, 2012). Arménská populace nebyla koncentrovaná, ale rozptýlená po většině jižního Kavkazu, proto nebylo snadné určit hranice, které by kopírovaly etnické rozložení. Teritoriální spory byly na denním pořádku, arménský nacionalismus, který měl nejprve protiturecký charakter, získal celkově protimuslimský rozměr (Souleimanov, 2007).

Arménská nezávislost byla vyhlášena 28. května 1918 pod silným vlivem nacionalistů, což vyvolalo etnické čistky a vraždění civilistů turkického⁶ původu, ostatní museli uprchnout, aby si zachránili život. Před koncem první světové války došlo k tureckému útoku na Kavkaze, Turci dobyli Baku a docházelo k násilnostem především na Arménech. Tureckou armádu poté nahradila britská správa. Britská politika na Kavkaze měla za cíl udržet efektivní kontrolu nad územím a zamezit ovládnutí oblasti bolševiky, k čemuž měli Britové jen omezené prostředky, proto se jejich cíl nenaplnil. Nebylo v jejich silách ustavit na sporných územích přímou kontrolu, a tak dovolili Ázerbájdžánu dosadit v Karabachu vlastního guvernéra a Arménům umožnili převzít kontrolu v Nachičevanu (Saparov, 2012).

4.4 Vojenský střet Arménie a Ázerbájdžánu

V roce 1918 došlo v Karabachu k povstání místních Arménů proti vládě v Baku, které společně s hladem a nemocemi snížilo počet jeho obyvatel o pětinu (Souleimanov, 2007). Následně v dubnu 1919 vyhlásilo karabašské shromáždění unii s Arménií. Nově vzniklé republiky Arménie a Ázerbájdžán začaly v daném roce válku a konflikt se tak přesunul přes hranice státu a získal teritoriální rozměr. Jednalo se především o spor nad oblastmi se smíšeným arménsko-ázerbájdžánským obyvatelstvem: Nachičevan, Karabach a Zangezur⁷. Výhoda na arménské straně byla, že většinu obyvatelstva hornatého Karabachu tvořili Arméni, připraveni se postavit Ázerbájdžánu. Nevýhodou byl terén, špatná dostupnost do oblasti (Arménie neměla s Karabachem společnou hranici) a komunikace.

⁶ Násilnostem čelili nejen Ázerbájdžánci, ale i Turkové.

⁷ Zangezur je hornatá oblast v Arménii, která odděluje Nachičevan od ázerbájdžánského území.

Během války trvající dva roky bylo zničeno staré hlavní město Náhorního Karabachu Šuša, které bývá od té doby díky svému osudu nazýváno Jeruzalémem Náhorního Karabachu. Založeno bylo v roce 1747 muslimským feudálním vládcem Panaktem Khanem, který se oženil s Arménkou Shahnazar. Město stálo na útesu, tvořilo tedy relativně nedobytnou pevnost. V 19. století bylo již rozvinutým městem s mešitami, kostely, školami a divadly a po roce 1920 se stala Šuša centrem ázerbájdžánské komunity (King, 2008).

4.5 Sovětská éra

Válku ukončila až okupace Rudou armádou. Sovětská armáda získala v dubnu 1920 kontrolu v Baku, jejím strategickým cílem bylo vytvořit koridor mezi Ruskem a Tureckem. Rusové požadovali stažení arménských sil z Karabachu a Zangezuru. V listopadu 1920 došlo k turecké ofenzivě v Arménii, ale na konci listopadu prohlásili Rusové v Arménii svoji autoritu. Byla tak ustanovena Arménská sovětská socialistická republika a Ázerbájdžánská sovětská socialistická republika. V roce 1921 vláda v Moskvě navrhovala ázerbájdžánským vůdcům předání sporných území Arménii, což bylo zamítnuto. Po podepsání sovětsko-turecké Smlouvy o bratrství a přátelství změnila Moskva strategii vůči konfliktu a ponechala Karabach a také Nachičevan ve správě Ázerbájdžánu. Ze strany Sovětského svazu se jednalo o strategický a promyšlený čin, snažil se upevnit vztah sovětského Ázerbájdžánu na úkor vztahů s Arménií, která byla politicky slabá a devastovaná. SSSR si chtěl vytvořit spojení s Tureckem, ovládaného Mustafou Kemalem, které stálo na straně Ázerbájdžánu a podporovalo jeho nárok na území Náhorního Karabachu (De Waal, 2010a).

Nakonec bylo sporné území ustanoveno Náhorně karabašskou autonomní republikou (NKAO) s hlavním městem v Chankendi, které se přejmenovalo na Stěpanakert, což byl jediný ústupek Arménii, která mohla pojmenovat hlavní město po svém hrdinovi Stepanu Šaumjanovi (Šmíd a Vaňura, 2007). Oficiálně byla NKAO vyhlášena v listopadu 1924. V té době tvořilo arménské obyvatelstvo 94 % karabašské populace (De Waal, 2010a). Sovětská ideologie přátelství národů a zákaz veřejných diskuzí o minulosti dokázaly na nějakou dobu utlumit konflikt mezi etniky. Místní elity a inteligence však nezavrhlí nacionalistické myšlenky.

Arméni nepřestali požadovat připojení Karabachu pod Arménskou republiku, v průběhu sedmi desetiletí opakovali svoje požadavky, a to v roce 1929, 1935, 1963, 1966, 1977 a 1987. V roce 1963 poslali karabašští Arméni tajemníkovi ústředního výboru Komunistické strany SSSR Chruščovovi⁸ petici za připojení k sovětské Arménii, Chruščov na jejich požadavky nereagoval. V průběhu padesátého výročí arménské genocidy v roce 1965 se na politické scéně a ve společnosti opět otevřela otázka statusu Náhorního Karabachu.

Poměr mezi etniky se v Náhorním Karabachu v průběhu desetiletí změnil. V roce 1926 tvořili Arméni 117 tisíc obyvatel Karabachu zatímco Ázerbájdžánci 13 tisíc. Na konci 70. let se poměr mezi národy změnil – Arméni byli v počtu 123 tisíc, zatímco počet Ázerbájdžánců vzrostl téměř třikrát na 37 tisíc (De Waal, 2010a). Přírůstek Ázerbájdžánců byl rychlejší než Arménů, což bylo způsobeno zvýšenou emigrací arménskému obyvatelstvu i ázerbájdžánskou správou Náhorního Karabachu. Během 80. let se začaly objevovat stížnosti ze strany arménské komunity, že je ázerbájdžánská vláda přehlízí. Stěžovali si na diskriminaci, potlačování kulturních práv (bylo zakázáno vyučovat arménské dějiny a literaturu v karabašských školách) a zvýšenou nezaměstnanost. Z toho důvodu pak odcházeli studovat a pracovat do Jerevanu či Moskvy. Podle Ministerstva zahraničí Ázerbájdžánu Karabach ekonomicky prospíval a životní úroveň tu byla vyšší než ve zbytku Ázerbájdžánu. Oproti Arménii však byl Karabach chudší (Ghaplanyan, 2010).

⁸ Nikita Sergejevič Chruščov byl v letech 1953–1964 ve funkci prvního tajemníka ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu.

5 Zrod moderního konfliktu o Náhorní Karabach

Tato kapitola se bude zabývat konfliktem s následnou válkou, která probíhala v 90. letech. K růstu napětí mezi Armény a Ázerbajdžánci však docházelo již na konci 80. let, proto budou popsány nejprve hlavní změny ve společnosti, v jejichž důsledku došlo k eskalaci napětí mezi etniky a k propuknutí války. Označení konfliktu jako moderního bylo zvoleno v důsledku odlišení konfliktu od války mezi Arménií a Ázerbájdžánem v letech 1918–1920.

5.1 Příčiny konfliktu

Již výše popsany vývoj během nadvlády Ruské říše a poté SSSR předznamenával budoucí problémy. Níže budou popsány příčiny, které vedly k válce v Náhorním Karabachu. Nejprve bude pozornost věnována rostoucímu nacionalismu na jižním Kavkaze, který vyústil v etnické násilí a vlny uprchlictví.

5.1.1 Růst nacionalismu v Arménii a Ázerbájdžánu

Michail Gorbačov, vůdce Sovětského svazu v letech 1985–1991, zaváděl v 80. letech ekonomické a politické reformy, jednalo se o tzv. perestrojku⁹, na kterou navazovala politika glasnosti, která byla charakteristická demokratizací, větší svobodou slova a přístupem k informacím. Reformy přinesly změnu atmosféry ve společnosti, začaly se objevovat potlačované národnostní, politické a sociální požadavky ze strany jednotlivých národů. Zároveň se začal rozvíjet nacionalismus v Arménii i Ázerbájdžánu. V roce 1988 se v Jerevanu zformovalo národní hnutí usilující o připojení sporného území k Arménii, nazývalo se Výbor pro Karabach. Arménské národní hnutí si získávalo velice rychle oblibu a stalo se klíčovou politickou silou v zemi, kterou stále ještě řídila slábnoucí komunistická strana. V počátcích se hnutí snažilo hlavně o ekonomické reformy a demokratizaci.

⁹ Hlavním cílem perestrojky měla být restrukturalizace sovětské ekonomiky, neboť SSSR se nacházel v druhé polovině 80. letech v politické i ekonomické krizi. Gorbačov vycházel z předpokladu, že socialismus je správným a nejlepším možným zřízením, a mělo by se pouze zefektivnit jeho fungování. Jednotlivé reformní kroky zahrnovaly decentralizaci, zvýšení samostatnosti podniků a v menší míře umožnění soukromého podnikání (ČT24, 2011).

V Náhorním Karabachu se vytvořilo arménské separatistické hnutí, které bylo však závislé na vnější podpoře z Arménie. Arménské národní hnutí bylo v Arménii legalizováno a postupně získávalo díky stávkám a sociální tematice na popularitě, která vyvrcholila v srpnu 1990, kdy se nacionalistická strana dostala do parlamentu a nahradila tak komunistickou vládu.¹⁰ Předsedou národního shromáždění se stal protisovětský Levon Ter-Petrosjan, který se stal později prezidentem (Šmíd a Vařura, 2007). Arménie byla v rámci SSSR nejvíce etnicky homogenní republikou, navíc díky nepříznivým událostem v minulosti¹¹ se podařilo vypěstovat silnou národní identitu, která se pak promítala do boje o Náhorní Karabach.

Ázerbájdžán byl na rozdíl od Arménie multietnický stát se slabou národní identitou¹². Stát měl problémy s vymezováním národní identity, obyvatelé území byli ještě na počátku 20. století nazýváni jako kavkazští Turci, Tataři, muslimové. Podle O'Leary a Whitinga (2008) ani jazyk nebyl v průběhu 19. století jednotícím prvkem, neboť na venkově byla užívaná perština, zatímco ve městech se mluvilo rusky a ázerbájdžánsky. K jazykové diferenciaci se přidaly i časté změny abecedy (arabská abeceda, latinky, azbuka)¹³. V sovětském období byly náboženské aktivity potlačovány, mešity byly zavírány a těžko se budovalo národní sebeuvědomění. Později se Karabach stal symbolem ázerbájdžánské identity. K výraznému nacionalistickému vzplanutí došlo až na konci 80. let především díky ázerbájdžánským uprchlíkům z Arménie. Nacionalistické hnutí se tedy v Ázerbájdžánu organizovalo o něco později než v Arménii, neboť zpočátku bylo potlačované prokremelskou vládou. Roku 1989 se jako reakce na pasivitu a slabost vlády vytvořilo nacionalistické hnutí Lidová fronta Ázerbájdžánu v čele s Abulfazem Elčibejem, pozdějším prezidentem (Kopeček, 2007). Sdružovala spisovatele, novináře a intelektuály a působila jako opozice ke komunistické straně. Nově vzniklé nacionalistické strany se staly hlavními reprezentanty obou zemí v boji o Náhorní Karabach.

¹⁰ Arménie se stala první zemí v Sovětském svazu, která si zvolila nekomunistickou vládu. Poté docházelo k vyzbrojování povstalců v Náhorním Karabachu.

¹¹ Událostmi je myšlena arménská genocida, později zeměřesení a blokáda ze strany Ázerbájdžánu.

¹² Tvoří ho tyto menšiny: , Kurdové, Lezginové, Talyšové, Thatové, někteří z jejich členů mohli mít problém s přijmutím ázerbájdžánské identity.

¹³ Od své nezávislosti používá Ázerbájdžán latinskou abecedu.

5.1.2 Etnické násilí a uprchlické vlny

Melander (2001) charakterizuje konflikt o Náhorní Karabach jako etnický vedený spíše masami než elitami. Elity daly vzniknout nacionalistickým hnutím, ale v případě násilí a střetů mezi etniky to byli obyčejní lidé (usedlíci, uprchlíci), kdo se jich účastnili. Také Hill (2010) poznamenává, že se jednalo o etnický konflikt řízený zdola hlavně strachem a nenávistí obyčejných lidí. K prvnímu vážnějšímu konfliktu mezi etniky došlo v roce 1987 ve vesnici Čardakli na severu NKAO. Většina obyvatel vesnice arménského původu odmítla jmenování ázerbájdžánského ředitele místního zemědělského podniku, proto bylo následně arménské obyvatelstvo vyháněno. Potyčky vyvolaly další vlny migrací nejen Arménů. Na konci 80. let bylo ázerbájdžánské obyvatelstvo vyháněno z Arménie¹⁴. Ázerbájdžánští uprchlíci zaplavili především města Baku a Sumgait, průmyslové centrum nedaleko hlavního města. V únoru 1988 došlo v Sumgaitu k pogromům na místní Armény, které organizovali ázerbájdžánští uprchlíci z Arménie a Náhorního Karabachu. Během třídních pogromů bylo podle oficiálních zdrojů zabito 26 Arménů a 6 Ázerbájdžánců (Melander, 2001). Arméni násilnosti označili za novou genocidu a došlo k odvetným událostem. Do roku 1988 věřili Arméni v nenásilnou kampaň, ale po pogromu došlo ke zhroucení vztahů mezi etniky (De Waal, 2010a). Otázkou zůstává, proč násilnostem nezabránila ruská armáda přítomná ve městě. Sovětský svaz se v otázce statusu Náhorního Karabachu za doby Michaila Gorbačeva většinou nevyjadřoval. Na opakované resoluce za připojení k Arménii vydané správou Náhorního Karabachu Moskva často ani nereagovala. Gorbačov odmítal použití vojenské síly, neboť se obával, že by to narušilo jeho probíhající reformy. Obě země tak vzhlížely k Moskvě s nadějí, že se přikloní právě na jejich stranu.

Po událostech v Sumgaitu vzrostla naděje Arménie na získání území Karabachu. Ovšem na konci roku 1988 postihla Arménii další katastrofa v podobě zemětřesení. Při zemětřesení zemřelo 25–70 000 lidí. Centrum v Moskvě nebylo schopno zajistit statisícům obyvatel bez domova základní životní podmínky. Arméni to považovali za úmysl, jak zemi oslabit v konfliktu s Ázerbájdžánem (Šmíd a Vaňura, 2007).

¹⁴ Sunny (1998) uvádí, že v letech 1988–1989 opustilo Arménii kolem 200 tisíc Ázerbájdžánců, ať už dobrovolně nebo vyhnáním. Tito „uprchlíci“ se pak v Ázerbájdžánu radikalizovali a vystupovali proti Arménům usazeným v zemi.

Moc centra Sovětského svazu slábla a bylo těžké udržet disciplínu hlavně na periferiích. Přesto však SSSR nepřestal lpět na ústavě, územní integritě a nedělitelnosti. Neuznal arménské požadavky z obavy, že stejné požadavky budou vznášet další regiony, což by destabilizovalo celý stát. Moskva byla na straně Ázerbájdžánu, což se může zdát překvapivé, díky ruskému vztahu k muslimům, které považovali za obyvatelstvo druhé kategorie (Suny, 1998). Příklon na stranu Ázerbájdžánu byl strategický a hrály v něm roli také jeho zásoby ropy. Moskva však ve snaze urovnat konflikt nebyla zcela nečinná, neboť od ledna do listopadu 1989 zavedla v Karabachu přímou správu. Sovětská správa ale nebyla schopná obnovit pořádek. Mimo hlavní město bylo těžké ustanovit kontrolu, neboť se tam pohybovaly guerilly a paramilitární jednotky, které nacházely útočiště v hornaté krajině Karabachu. Dále přicházela ruská správa s různými návrhy, například na rozšíření statusu Náhorního Karabachu z autonomní provincie na autonomní republiku uvnitř Ázerbájdžánu. Většinou byly návrhy rychle smety ze stolu jednou ze stran (Melander, 2001).

Protesty a násilnosti se postupně přesunuly do hlavního města Baku. V roce 1990 tu protesty proti Arménům zastavila sovětská armáda, která tak poprvé v celém konfliktu použila vojenskou sílu. Intervence byla namířena i proti Lidové frontě Ázerbájdžánu, neboť se Moskva obávala, že by mohla v zemi převzít moc. Ázerbájdžán požadoval stažení sovětských sil ze země s hrozbou odtržení se od SSSR. Nakonec byla v Baku ustanovena sovětská kontrola a novým tajemníkem se stal Mutalibov se silnou podporou Moskvy (Šmíd a Vaďura, 2007).

V Náhorním Karabachu docházelo k přesunům obyvatelstva, a to hlavně k odlivu Ázerbájdžánců. Etnické složení Karabachu mělo charakter ázerbájdžánských ostrovů uvnitř převážně Armény osídlené provincie. Ázerbájdžánská správa postupně ztrácela kontrolu nad územím NKAO. V dalších letech konflikt eskaloval, Arméni za podpory diaspory začali vytvářet ozbrojené oddíly a domobranu v Náhorním Karabachu. Sovětský svaz už nebyl zdrženlivý a na jaře 1991 provedl na území NKAO tzv. Operaci Kolečko. Během operace došlo ke společnému zásahu sovětských a ázerbájdžánských jednotek, které zatkly několik Arménů a napadaly arménské vesnice na severu oblasti. Jednalo se o etnickou čistku celkem 24 arménských vesnic (Ditrych, 2010). Chtěly dát arménské straně jasný signál, že jejich požadavky jsou nepřijatelné a měly by ustoupit. Akce měla efekt na politické vůdce Náhorního Karabachu, kteří byli ochotni přistoupit na společné

vyjednávání a slevit ze svých nároků – dokonce chtěli Ázerbájdžánu nabídnout kapitulaci výměnou za zastavení násilností. Avšak militantní nacionalisté nebyli ochotni ustupovat ani Sovětskému svazu ani Ázerbájdžánu. A tak se v červenci 1991 opět rozhořelo násilí, neboť radikálové získali moc ve vedení NKAO.

5.1.3 Rozpad Sovětského svazu a vznik nezávislých republik

Druhá polovina roku 1991 přinesla řadu změn ve světové politice, hlavní událostí byl postupný konec Sovětského svazu spojený s vyhlášením nezávislosti bývalých svazových republik. Arménie vyhlásila nezávislost 23. srpna 1991, Ázerbájdžán o pár dní později- 30. srpna (Sarvarian, 2008). Ruský prezident Boris Jelcin se ještě před rozpadem SSSR, který přestal existovat 26. prosince 1991, snažil přispět k řešení konfliktní situace v Náhorním Karabachu. Jelcin společně s kazachstánským prezidentem Nazarbajevem dokázali v září 1991 získat podpisy Mutalibova a Ter-Petrosjana, představitelů vládnoucích politických stran, pod dohodu, ve které se zavázali hledat mírová řešení (Šmíd a Vaďura, 2007).

Náhorní Karabach zůstal součástí Ázerbájdžánu, neboť nová arménská vláda nechtěla být hned na začátku obviněna z agrese nárokováním si území mezinárodně uznaného Ázerbájdžánu. Požadavky karabašských Arménů se také změnili, již neusilovali o připojení k Arménii, ale o nezávislost, kterou nakonec jednostranně vyhlásili 2. září 1991 ve městě Stěpanakert, které bylo ustanoveno hlavním městem. 8. prosince byla nezávislost republiky potvrzena referendem¹⁵, kterého se účastnilo pouze arménské etnikum žijící v Náhorním Karabachu (De Waal, 2010a).

Náhorně karabašská republika však nebyla nikým, a to ani Arménií, uznána. V reakci na vyhlášení nezávislosti obsadil Ázerbájdžán klíčové vesnice a strategické body v Karabachu. 26. listopadu zrušil Ázerbájdžán autonomní status NKAO a jeho území rozdělil pod správu přilehlých okresů. V důsledku rozpadu SSSR se konflikt vyhrotil, do oblasti mířily z Ruska zbraně a výstroj a navíc tu sovětská armáda zanechala své tanky. Situace směřovala k propuknutí otevřené války o Náhorní Karabach. Občanská válka na území Ázerbájdžánu mezi dvěma etniky přerostla do války s mezinárodními rysy, do které se zapojila i arménská armáda a diaspora (Coene, 2010).

¹⁵ Výsledek referenda byl 99 % pro nezávislost

5.2 Průběh války

Prvním cílem arménských jednotek bylo zabezpečit komunikační cesty a vytvořit pozemní spojení mezi Arménií a Karabachem. Ázerbájdžán na počátku konfliktu zahájil silniční a železniční blokádu¹⁶ autonomního území, navíc na Arménii uvrhl ekonomickou blokádu a přestal jí dodávat paliva, což ztížilo zásobování Karabachu. Arméni zaměřili pozornost na ázerbájdžánský region Lačín obývaný hlavně Ázerbájdžánci a Kurdy, arménská strategie spočívala ve vytvoření tzv. Lačinského koridoru, který by spojil Arménii s územím Karabachu (Holliday, 2012).

V únoru 1992 zahájily arménské síly ofenzivu a dobyly karabašské město Chodžaly, došlo k masakru Ázerbájdžánců, při kterém zemřelo 500 lidí včetně civilistů (De Waal, 2010a). Jedná se o nejhorší masakr války, který změnil pohled mezinárodního společenství na Arménii. Už se na ni nenahlíželo pouze jako na oběť. Dobytí města proběhlo ve spolupráci s jednotkami Společenství nezávislých států (SNS), které se poté stáhly, a tak k dalším bojům docházelo výhradně mezi arménskými a ázerbájdžánskými vojsky. V květnu 1992 se dále zmocnily karabašského strategického města Šuša, které bylo vypáleno a zbyly z něj jen ruiny. Po válce ve městě zůstala asi desetina z původního počtu obyvatel (Kolejka, 2007). Další postup arménských vojsk zahrnoval obsazení regionu Lačín a otevření Lačinského koridoru, kterým do Karabachu proudili vojáci, ale i zásoby. Díky koridoru získala arménská strana velkou výhodu ve válce, neboť měla pozemní spojení s územím, kde se boje odehrávaly. Význam spojení si Arménie uvědomuje, proto stále investuje značné finance do budování infrastruktury (De Waal, 2010b).

Do října 1993 se arménským silám podařilo obsadit dalších 6 ázerbájdžánských regionů a došlo k vytvoření tzv. nárazníkové zóny obklopující Karabach. Až do současnosti má Arménie pod kontrolou 7 regionů – Agdam, Fizuli, Jebrail, Zangelan, Kubatly, Lačín a Kelbajar (IDCM, 2010). Jedná se o 14 % z celkové rozlohy Ázerbájdžánu, území je mezinárodním společenstvím považované za okupované, zatímco arménská vláda jej označuje za osvobozené. Na Obrázku 1 (strana 27) je okupované území v Ázerbájdžánu znázorněno na mapě.

¹⁶ Turecko následovalo Ázerbájdžán a taktéž uzavřelo své hranice s Arménií již v roce 1993, blokáda trvá dodnes.



Obrázek 1 Mapa okupovaných území v Ázerbájdžánu

Zdroj: CSS, 2013

Ázerbájdžánský prezident Elči-bej byl po vojenských neúspěších nahrazen během převratu komunistickým politikem Hejdarem Alijevem v červnu 1993, který měl i přes další ztráty ve válce podporu obyvatelstva. Slíbil mír a stabilitu ve společnosti a zemi dovedl k příměří.

5.3 Příměří, ale nikoli konec konfliktu

V roce 1994 bylo za přispění Ruska podepsáno příměří, avšak konflikt nebyl vyřešen, válka oficiálně neskončila. Ruský velvyslanec Vladimir Kazimirov vedl jednání s každým hráčem zvlášť a výsledkem bylo podepsání dohody mezi třemi vojenskými veliteli. Arménský ministr obrany Serzh Sarkisian, jeho protějšek v ázerbájdžánské vládě Mamedrafi Mamedov a velitel armády Náhorního Karabachu Samvel Babayan 27. července 1994 podepsali dohodu o příměří. Byla vytvořena tzv. linie kontaktu dlouhá 175 kilometrů, která odděluje arménské a ázerbájdžánské síly a je monitorována několika mezinárodními pozorovateli. Příměří je velice křehké a záleží na dobré vůli obou stran a jejich uvážení, zda je v jejich zájmu znovu bojovat (De Waal, 2010b). Formálně tedy došlo k příměří, avšak Arménie se prohlašuje za vítěze války. K výsledkům války přispěla

pomoc Ruska Arménii (dodávky zbraní), zdržení se Turecka a lépe vycvičená arménská armáda (Uzer, 2012).

Od roku 1994 je Náhorní karabašská republika (NKR) de facto nezávislá, de iure ale není mezinárodně uznaným státem. Republika je závislá na Arménii v mnoha ohledech, jak politicky, tak ekonomicky či vojensky. Má však vlastní parlament, prezidenta, armádu, občany a na území vykonává státní správu. Vyjednání probíhají mezi Baku a Jerevanem, přičemž arménská vláda apeluje na to, aby Baku jednalo se Stěpanakertem. Ázerbájdžán rozhovory se zástupci Karabachu odmítá, neboť by to znamenalo, že existenci NKR uznává. Arménie se snaží o normalizaci současného stavu a budování karabašského státu s nadějí, že podobně jako Kosovo Náhorní Karabach získá postupem času mezinárodní legitimitu. Ázerbájdžán se snaží izolovat neuznanou republiku a lobovat za mezinárodní podporu své územní nedělitelnosti. Zároveň buduje vojenskou sílu, která slouží jako hrozba pro násilné znovuzískání okupovaných území. Nepodporuje rozmístění mírových jednotek ani jakoukoli monitorovací misi (De Waal, 2010b).

6 Vyjednávání a návrhy řešení

Šestá kapitola se věnuje mírovým vyjednáváním, která následovala po uzavření příměří v roce 1994, dodnes nedošlo k podepsání žádné mírové smlouvy i přes intenzivní jednání, jejichž průběh bude níže popsán. Taktéž bude nastíněno, jaká řešení konfliktu byla navrhována a proč nebylo žádné přijaté.

6.1 Reakce Organizace spojených států

Podle mezinárodního práva má Ázerbájdžán nárok na region, který mezinárodní komunita uznává jako součást jeho teritoria. Na základě zmíněného výroku se zachovala i Organizace spojených národů (OSN), když v roce 1993 vydala Rada bezpečnosti OSN tři resoluce. Po obsazení ázerbájdžánského regionu Kelbajar arménskými silami vydala první resoluci č. 822, ve které popsala obavy ze zhoršování situace a ohrožení míru a bezpečnosti v regionu. Rada bezpečnosti dále potvrdila suverenitu a integritu států v regionu a nepřipustnost v použití síly k získání cizího území. Nepřímo tak podpořila Ázerbájdžán. Požadovala stažení vojenských jednotek z okupovaných území a doporučila stranám konfliktu vyjednávání v rámci Minské skupiny. Nakonec zdůraznila nutnost umožnit přístup humanitárním organizacím, aby byla zajištěna pomoc civilistům.

V červenci 1993 následovalo vydání druhé resoluce zabývající se konfliktem o Náhorní Karabach č. 853. V té době došlo k eskalaci násilí v regionu Agdam. Rada bezpečnosti apelovala na oba státy k zastavení válečných aktivit, uzavření příměří a obnovení ekonomických, dopravních a energetických spojení v regionu. Poslední resoluce č. 884 byla přijata na konci roku 1993. Arménie postupně obsazovala další regiony, dobyla oblast Zangelan a město Goradiz, které byly součástí Ázerbájdžánské republiky, v důsledku toho došlo k přesunům civilistů, což způsobilo humanitární krizi v oblasti. Rada bezpečnosti naléhala na vládu arménské republiky, aby našla shodu s Armény v Náhorním Karabachu, tak aby nedocházelo k dalším násilnostem. Postiženým měly poskytnout pomoc mezinárodní humanitární organizace, musely se postarat o uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby, aby byla znovu zajištěna jejich bezpečnost a důstojnost (UN, 1993).

Ve všech resolucích Rada bezpečnosti uznává teritoriální integritu Ázerbájdžánu a vyzývá arménské jednotky ke stažení se z okupovaných území. Dále uznávají právo pro obyvatele, kteří byli vyhnáni ze svých domovů, na návrat. Ani jedna resoluce však neměla na postup arménských sil efekt, a tak je území okupované dodnes.

6.2 Založení Minské skupiny

Po rozpadu Sovětského svazu a vzniku nezávislé Arménie a Ázerbájdžánu, už nebyl konflikt jen vnitřní záležitostí federace, ale stal se mezistátní válkou, proto získal zájem mezinárodního společenství, které se snažilo dostat zúčastněné strany ke společnému vyjednávání. Oba státy se staly členy Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), která byla klíčovým zprostředkovatelem řešení konfliktu. Na zasedání Stálé rady OBSE v Helsinkách, které se konalo v březnu 1992, se zformovala Minská skupina skládající se z jedenácti členů – Rusko, Spojené státy americké (*United States of America*, USA), Francie, Bělorusko, Itálie, Německo, Švédsko, Finsko, Turecko, Arménie a Ázerbájdžán.¹⁷ Hlavním účelem Minské skupiny bylo svolat konferenci o Náhorním Karabachu, která se měla odehrát v běloruském Minsku. V důsledku válečných událostí popsaných výše nebylo možné během prvních let fungování Minské skupiny konferenci svolat a je nutné poznamenat, že se dodnes plánována konference nekonala. Ve válečných letech se členské země snažily vyjednat příměří a po roce 1994 se Minská skupina stala politickým fórem pro jednání o diplomatickém řešení konfliktu (De Waal, 2010b).

V prvních pěti letech svého působení byla v čele Minské skupiny vždy jedna členská země ve funkci předsedy. Rotující předsednictví se ukázalo jako neefektivní, neboť se začaly projevovat různé zájmy jednotlivých států a rostla tenze mezi nimi, hlavně mezi západními státy na jedné straně a Ruskem na straně druhé. Rusko jednalo jako člen Minské skupiny a paralelně také nezávisle na ostatních, kdy se mu podařilo v roce 1994 vyjednat příměří mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Na summitu OBSE v prosinci 1994, který se konal v Budapešti, se rozhodlo, že Minské skupině budou předsedat vždy dva státy a stálým předsedou bude Rusko. Ostatní členové ustoupili Rusku, aby podpořilo rozmístění mírových jednotek na jižním Kavkazu, o kterém se zatím pouze jednalo. Roku 1997 došlo

¹⁷ Při založení Minské skupiny v roce 1992 bylo původním členem i Československo, které však následující rok nahradilo Finsko.

k poslední úpravě formální struktury Minské skupiny, byly jmenovány tři stálé předsednické země- USA, Rusko a Francie. Řešení se ukázalo jako efektivní, proto se již dále nedodržovala rotace předsedů (Dehdashti-Rasmussen, 2006).

Mezi hlavní cíle Minského procesu patří poskytování rámce pro řešení konfliktu skrze mírová vyjednávání, uzavření dohody o ukončení ozbrojeného konfliktu, tak aby bylo možné svolat Minskou konferenci, a podpora mírového procesu rozmístěním mezinárodních mírových jednotek (OSCE, 2014). Během války byla skupina špatně organizovaná a západní diplomaté jednali spíše jako rivalové, než aby spolupracovali. OBSE mělo sice zkušenosti s peacekeepingem, ale problémem byl nedostatek finančních zdrojů. Minská skupina tak zůstala pouze fórem nabízejícím politické ideje pro řešení konfliktu.

Minský proces se skládá z konferencí, které byly svolávány jen příležitostně, všichni členové se nikdy nesešli jako jednotná skupina. Arménie a Ázerbájdžán preferují daný mechanismus před širším a silnějším mediačním procesem, který by mohl být úspěšnější v hledání řešení, ale byl by méně pod jejich kontrolou. Dalším znakem procesu je, že nemá oficiálního mluvčího ani veřejný profil. To znamená, že pokrok ve vyjednávání je důvěrný a informace se nedostávají do médií. Státem kontrolovaná média v Arménii i Ázerbájdžánu tlumočí národní propagandu a patriotické zprávy. V Arménii jde o ujištění, že jejich vítězství nad Ázerbájdžánem bude jistě brzy uznáno a Ázerbájdžán zdůrazňuje, že tragická okupace jeho země bude jednoho dne ukončena (Hill, 2010).

6.3 Vyjednávání a návrhy řešení konfliktu

Po podepsání příměří jednala Minská skupina o vyslání mírových jednotek, které by dohlédly na příměří kolem 175 kilometrů dlouhé hranice. Na summitu OBSE v Budapešti, který se konal na konci roku 1994, schválila mandát pro mírové jednotky v počtu 3 000 mužů¹⁸, ale nebyla dosažena politická shoda, proto k misi nakonec nedošlo (De Waal, 2010b). Posléze byla schválena monitorovací mise, která se však skládá pouze ze šesti pozorovatelů, kteří dvakrát do měsíce kontrolují hranici kontaktu. Není proto divu, že

¹⁸ Každá země mohla mít maximálně 30% zastoupení v misi, protože Ázerbájdžán se obával, že by Rusko mohlo převzít kontrolu a jednat v jeho neprospěch.

občas dochází k potyčkám a střelbě mezi vojáky. Cengel (2013) uvádí, že ročně zemře kolem 20 lidí v důsledku nevyřešeného konfliktu.

V roce 1996 se členové Minské skupiny sešli na summitu v Lisabonu, kde byly přijaty tři principy:

- ázerbájdžánská a arménská územní integrita musí být respektovaná,
- status Náhorního Karabachu by měl mít nejvyšší míru autonomie v rámci Ázerbájdžánské republiky,
- musí dojít k zaručení bezpečnosti všem obyvatelům Náhorního Karabachu (Dehdashti-Rasmussen, 2006).

6.3.1 Balíkový přístup versus fázový přístup řešení

Od roku 1997 zprostředkovává Minská skupina vyjednávání pouze mezi Baku a Jerevanem (Stěpanakert není do jednání zahrnut). Náhorní Karabach je podle Ázerbájdžánu pouze loutkovým režimem, proto s ním odmítá jednat, navíc kdyby s ním navázal kontakty, uznal by tím jeho legitimitu. V červenci 1997 předložili vyjednávající Minské skupiny návrh tzv. balíkového přístupu (*package solution*), který měl přinést očekávané vyřešení konfliktu. Návrh zahrnoval řešení všech problematických oblastí zároveň, tedy stažení arménských sil z okupovaných území mimo Náhorní Karabach (tj. ze sedmi sousedních okresů, stažení se za hranice Karabachu z roku 1988) a současně návrat ázerbájdžánských uprchlíků do původních domovů. Ve stejnou dobu by se také vyřešil status Náhorního Karabachu. Země se nedohodly na tomto návrhu, a tak došlo k jeho transformaci (Šmíd a Vaďura, 2007).

V září 1997 byl představen návrh tzv. fázového přístupu, který předpokládal řešení jednotlivých problémů krok po kroku. V první fázi by došlo ke stažení arménských vojsk z okupovaných území a zrušení blokády Arménie. V další fázi by se do oblasti mohli navrátit ázerbájdžánští uprchlíci. Působili by tu mezinárodní mírové jednotky a zahraniční pozorovatelé, kteří by dohlíželi na bezpečnost Arménů v Karabachu. Po ukončení konfliktu by přišel čas na řešení konečného statusu Náhorního Karabachu, který by měl do té doby prozatímní status, prakticky by byl řízen beze změny. Řešení se zdálo konstruktivní, v první řadě zaměřené na vojenské hledisko, poté na politické záležitosti. Oba prezidenti byli ochotni o návrhu jednat, arménský prezident Ter-Petrosjan řešení podporoval, neboť si uvědomoval stále větší následky blokády pro arménskou ekonomiku.

Neměl však podporu na domácí politické scéně a ani představitelé Náhorního Karabachu návrh nepřijímali, neboť pro ně byla otázka statusu Karabachu nejvyšší prioritou. Autorita Ter-Petrosjana se zhoršovala i díky jeho snaze urovnat vztahy Arménie s Tureckem a odklonit se tím od tradičních vztahů s Ruskem. Navíc prezident nařizoval zatýkání opozičních politiků a potlačování protestů, díky čemuž ztratil podporu ve vládě a byl nucen rezignovat (Suny, 1998).

Novým arménským prezidentem se stal Robert Kočarjan a naděje na přijetí fázového přístupu tak vyhasla. Kočarjan měl za sebou již politickou kariéru i v Náhorním Karabachu, mezi léty 1994–1997 byl prezidentem Karabachu, poté se stal předsedou arménské vlády a v letech 1998–2008 nejvyšším představitelem Arménie. Díky karabašskému původu horlivě podporoval úplnou nezávislost Náhorního Karabachu a považoval se za legitimního vyjednávat jménem jak Arménie, tak Karabachu. Byl tedy zastáncem tradičního nacionalismu, podporoval orientaci na Rusko a znovu otevřel otázku arménské genocidy. Jeho protějškem v jednání byl Hejdar Alijev, ázerbájdžánský politik s dlouhou politickou kariérou (O'Lear a Whiting, 2008).

V zájmu Arménie bylo prosazovat balíkový přístup, který by řešil otázku stažení vojsk z okupovaných území a garanci bezpečnosti, neboť pro něj byla prioritou bezpečnost obyvatelstva Náhorního Karabachu. Naopak pro Ázerbájdžán byl výhodnější fázový přístup, protože upřednostňoval stažení arménských vojsk před řešením statusu Náhorního Karabachu. Díky politickým změnám v Arménii však i tento návrh ztroskotal. Předkládané návrhy obsahovaly většinou pasáže, které byly nepřijatelné pro jednu ze stran, a i kdyby se zástupci států dohodli, chyběla podpora obyvatelstva v Arménii nebo Ázerbájdžánu.

6.3.2 Návrh společného státu a návrh výměny území

Spolupředsedové Minské skupiny nepřestávali pracovat na dalších návrzích, a tak v roce 1998 prezentovali ruští diplomaté Primakov a Pastuchov návrh společného státu (*common state*), který by vytvořil mezi Náhorním Karabachem a Ázerbájdžánem konfederaci a mezi Stěpanakertem a Baku by existovaly horizontální vztahy. Karabach by měl nárok na vlastní ústavu, vlajku, znak i zahraniční politiku. Ázerbájdžán viděl v návrhu ohrožení své územní stability (Kasim, 2012). Arménie byla ochotna o návrhu uvažovat, ale nakonec byla

ovlivněna stanoviskem Náhorního Karabachu, pro který je jedinou prioritou úplná nezávislost. Řešení tedy nakonec nebylo přípustné ani pro jednu z vyjednávacích stran.

Dalším možným řešením byla výměna území¹⁹, o které jednali zástupci v roce 1999 a dále i roku 2001. První návrh obnášel připojení Lačinského koridoru a Nachičevanu k Arménii výměnou za přiznání Karabachu Ázerbájdžánu. Odpovědí byl masakr v arménském parlamentu, pro arménské nacionalisty bylo nemyslitelné přenechat Karabach Ázerbájdžáncům. V roce 2001 byl projednáván obdobný návrh, který počítal s tím, že Arménie získá oficiálně správu nad Lačinským koridorem výměnou za postoupení koridoru Meghri Ázerbájdžánu, který by tím získal přímé spojení se svojí exklávou Nachičevanem. Obě země by získaly kontrolu nad důležitými koridory.



Obrázek 2 Mapa s vyznačenými strategickými koridory

Zdroj: Council of Europe, 2003

Na Obrázku 2 je znázorněno geografické umístění obou koridorů. Pokud by koridor vedoucí městem Meghri získal Ázerbájdžán, ztratila by Arménie společnou hranici s Íránem, který je jejím strategickým partnerem, proto nebyl návrh pro Arménii přípustný a považovala ho dokonce za nesymetrický. Akceptováním plánu by se ocitla v nevýhodném

¹⁹ Již v roce 1992 přišel Paul Goble s návrhem vyměnit dva koridory, tak aby Arménie i Ázerbájdžán získaly pozemní spojení s důležitými regiony, tj. Karabachem a Nachičevanem.

geopolitickém postavení, kdy by byla obklíčena nepřátelským Ázerbájdžánem a Tureckem (Council of Europe, 2003).

Jisté naděje k dosažení dohody se objevily v roce 2001, kdy se prezidenti Kočarjan a Alijev setkali v Key Westu na Floridě. Bushova administrativa ukázala zájem podílet se více na mírových rozhovorech. Avšak na veřejnost se nedostávalo mnoho informací a rozhovory nakonec skončily bez určité shody, příčiny selhání vyjednávání nebyly objasněny. V následujících letech se zhoršil zdravotní stav ázerbájdžánského prezidenta Alijeva, země se připravovala na prezidentské a parlamentární volby, a tak mediační snahy utichly. Když v roce 2003 prezident zemřel, nahradil ho jeho syn Ilham Alijev (Dehdashti-Rasmussen, 2006). Po několika pasivních měsících začal roku 2004 tzv. Pražský proces, během něj docházelo k přímým jednáním mezi nejvyššími představiteli – prezidenty, předsedy vlády, ministry zahraničí. I přes intenzivní snahy zúčastněných stran k pozitivnímu vývoji konfliktu nedošlo (Harutunian, 2010).

6.3.3 Madridské principy

Minská skupina vytvořila základní zásady, na kterých se mají shodnout oba státy, jsou známy pod názvem Madridské principy a odrážejí kompromis založený na Helsinském závěrečném aktu²⁰. Sepsány byly v roce 2006 a o rok později revidovány. Principy jsou čtyři a všechny jsou stejně důležité:

- fázové stažení arménských sil z okupovaných území (jedná se o stažení z pěti okresů, kromě Lačinu a Kelbajaru, jejichž otázka by se řešila samostatně),
- návrat vnitřně přesídlených Ázerbájdžánců do svých původních domovů (první dva principy jsou prioritami pro Ázerbájdžán),
- politický status Náhorního Karabachu, o kterém by rozhodlo referendum,
- bezpečnostní garance pro Karabach a Arménii po navrácení okupovaných území (další dva body jsou prioritami pro Arménii).

²⁰ Jedná se o dokument přijatý na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě konané v roce 1975 v Helsinkách, který obsahuje následující principy: neuzívání vojenské síly, územní celistvost, rovná práva a sebeurčení národů (Potier, 2012).

Obecně byly Madridské principy přijatelné pro obě země, ale obsahují následující překážky. Náhorní Karabach by až do výsledků referenda měl prozatímní status, s čímž nepočítal Ázerbájdžán, neboť přijmutím jeho statusu by mu dával legitimitu. Status Náhorního Karabachu je dlouhodobě největší problém, Arménie nechce opustit okupované regiony bez zaručeného statusu Náhorního Karabachu, zatímco Ázerbájdžán naléhá v první řadě na stažení vojsk, bez daného kroku se odmítá bavit o jeho statusu. Stěpanakert, který není ve vyjednávání zastoupen, nesouhlasí nejméně se dvěma body dokumentu, především nepodporuje referendum, protože může akceptovat pouze řešení, kterým získá nezávislost. Dále zdůrazňuje problematiku sporných území, kterou Madridské principy neřeší, jedná se například o okres Martuni, který byl před válkou součástí NKAO, ale Ázerbájdžán se ho během války zmocnil a vyhnal původní Armény. Podobný osud potkal i obyvatelé okresu Šahumjan, který nebyl před válkou součástí NKAO, měl však většinové arménské obyvatelstvo. Oba okresy, které jsou v současnosti pod kontrolou Ázerbájdžánu, si Náhorní Karabach nárokuje a také vyžaduje, aby oblasti Lačín a Kelbajar zůstaly pod kontrolou Arménie a měly stejný status jako Karabach (Kopeček, 2012; Rasizade, 2011).

V rámci implementace Madridských principů by bylo nutné okupovaná území před návratem starousedlíků odminovat a rekonstruovat infrastrukturu, což by bylo finančně náročné. Otázkou zůstává, kdo by tyto kroky financoval, neboť s ohledem na prostředky OBSE a Minské skupiny není jejich finanční účast pravděpodobná. V Karabachu i sousedních regionech by došlo k rozmístění mezinárodních mírových jednotek, které by v budoucnu dohlédly na referendum, jehož datum však nebylo dohodnuto a nebylo ani jasné, kdo by získal volební právo. Byli by oprávněni hlasovat všichni obyvatelé Náhorního Karabachu? Mohli by hlasovat i Ázerbájdžánci, kteří z Karabachu během války uprchli? Zmíněné otázky nebyly zatím úspěšně diskutovány (Potier, 2012).

6.3.4 Další vývoj vyjednávání

Další vyjednávání už nepřinesla žádné nové návrhy, pouze se potvrzovaly již navržené principy. Prezidenti Obama, Medvěděv a Sarkozy je zdůraznili během summitu G8 v Itálii v červenci 2009. Pokud by však zástupci obou zemí opravdu chtěli seriózně vyjednat, našli by cestu skrze bilaterální jednání a nespolehali by se pouze na Minskou skupinu jako jejich prostředníka. Současný mechanismus vyžaduje koordinaci mezi Moskvou, Paříží, Washingtonem, Baku a Jerevanem, což je velice složité, proto od podepsání příměří v roce

1994 nedošlo k žádnému významnému pokroku (Hollaway, 2012). Úspěšné vyjednávání není jen otázkou shody obou prezidentů, ale žádá si i podporu arménského a ázerbájdžánského obyvatelstva, včetně obyvatel Karabachu. Potřebná podpora na Kavkaze zatím chybí. Veřejnost vidí problém černobíle, každá strana chce maximalizovat své zisky, a proto obyvatelé nepodporují kompromis ani velké ústupky.

Ve svém dalším působení by se tedy Minská skupina měla spíše než na podepisování dohod soustředit na budování důvěry mezi autoritami obou zemí stejně jako mezi národy. Současná vyjednávání jsou začarovaným kruhem a většinou předem odsouzená k neúspěchu. Je nutné ukončit nepřátelství a nenávisť, kterou k sobě cítí Arméni a Ázerbájdžánci. K tomu mohou přispět interkulturní výměny, nezávislá média, která budou rozbít stereotypy, otevřená občanská společnost a budování porozumění (Harutunian, 2010).

V posledních letech se mění rozložení sil v regionu díky rostoucí ekonomické síle Ázerbájdžánu. Jeho zisky z ropy mu dovolují investovat do zbrojení a armády a stává se tak pod vedením Alijeva méně ochotným k diplomatickému vyjednávání a naopak často vyhrožuje použitím vojenské síly pro znovudobytí ztracených území (CSS, 2013). Naopak Arménie vidí naději do budoucna a je optimistická, vyhovuje jí současný status quo. Po zkušenostech z Balkánu, kdy získala nezávislost Černá Hora následovaná Kosovem, věří, že čas hraje v její prospěch. Podle Souleimanova (2007) není současný stav přínosný ani pro jednu zemi, neboť narušuje dlouhodobý ekonomický růst, příliv zahraničních investic a regionální spolupráci na jižním Kavkaze.

7 Role vnějších aktérů

Následující kapitola analyzuje roli vnějších aktérů, kterými jsou myšleny státy mající v regionu vliv a také mezinárodní organizace. Níže budou popsány vztahy vnějších aktérů s Arménií a Ázerbájdžánem a jejich přínos k řešení konfliktu.

Na počátku 90. let neměl konflikt mezinárodní pozornost, avšak s rozpadem SSSR a vznikem nezávislých států se začaly o válku v Náhorním Kavkazu zajímat mezinárodní organizace i světové mocnosti. Vnější hráči se snažili situaci porozumět a zaujmout k ní stanovisko. Ve válce je těžké určit identitu oběti a agresora, neboť násilnosti jsou páčány na obou stranách. Často se tedy jednotlivé státy rozhodují podle svých strategických zájmů a očekávání a poté vyjádří podporu jedné ze stran konfliktu. V případě Náhorního Karabachu bylo nejdříve zapotřebí ukončit válečné události, což se podařilo v roce 1994, poté byl prostor pro diplomacii a zapojení vnějších hráčů. Jižní Kavkaz byl vždy regionem, o jehož vliv soupeřili regionální mocnosti. V minulosti to byl boj mezi Osmanskou, Perskou a Ruskou říší, v současnosti je nahradily Turecko, Írán a Rusko. Dále svoje zájmy v regionu hájí USA a Evropská unie (EU) a působí zde různé mezinárodní organizace – OBSE, Severoatlantická aliance (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO), Mezinárodní měnový fond, Světová banka a Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme*, UNDP).

Vnější hráče můžeme rozdělit do tří skupin na základě jejich vlivu a jednání. První skupina zahrnuje USA a Rusko, které mají dobrou pozici pro vyjednávání, ale změna současného stavu by ohrožovala jejich pozici. Další skupinu tvoří Turecko a Írán, kteří by chtěli přinést změnu, ale nemají kapacity ji dojednat. Poslední skupinu představuje EU s Gruzii, které se moc neangažují, ani nejsou schopny efektivně přispět k mírovému procesu (CSS, 2013). Harutunian (2010) zdůrazňuje, že rozličné geostrategické zájmy regionálních a mezinárodních mocností zvýšily napětí v konfliktu, nikoliv přispěly k jeho vyřešení a současný stav zmrazeného konfliktu některým mocnostem dokonce vyhovuje.

7.1 Rusko

Rusko pomáhalo psát dějiny na jižním Kavkaze, o čemž se zmiňovala třetí kapitola zaměřená na historii území. Carský režim podporoval nenávisť mezi etniky po celé 19. století, což na počátku 20. století vyústilo v násilí mezi Armény a Ázerbájdžánci. Po první světové válce pak muselo Rusko vyřešit spory o území, na která si kladly nárok oba státy. Sovětský svaz chtěl v roce 1921 dát Karabach do správy Arménie, ale záhy svoje rozhodnutí změnil ve prospěch Ázerbájdžánu. Roli v jeho strategii hrály ekonomické zájmy, neboť Ázerbájdžán je lidnatější a má bohaté zásoby ropy, a snaha o spojení s Tureckem. Vznikly nové hranice a Arméni v Karabachu byli odříznuti od Arménie, stejně jako Ázerbájdžánci v Nachičevanu od Ázerbájdžánu. Záměr SSSR spočíval v tom, aby se obě národnosti spoléhaly na centrální autoritu, čímž měla být zajištěna stabilita (O'Lear a Whiting, 2008).

V 80. letech rostlo hnutí usilující o připojení Náhorního Karabachu k Arménii, SSSR odmítal požadavkům vyhovět a odvolával se přitom na svoji Ústavu, kde je zakotveno, že bez souhlasu všech států Sovětského svazu nelze připustit teritoriální změny. Pokud by SSSR povolil připojení Náhorního Karabachu k Arménii, vytvořil by se precedens pro další minority žijící v podobných podmínkách, což by mohlo způsobit politickou krizi v regionu. Jeho cílem bylo tedy zamezit konfliktům, což se stejně nepodařilo, neboť po rozpadu SSSR se objevily separatistické snahy nejen v Karabachu, ale i v Jižní Osetii, Abcházii či Čečensku (Kuburas, 2011).

Rusko se snažilo svojí politikou udržet v regionu vojenskou rovnováhu. Nikdy otevřeně nepodpořilo Arménii ani Ázerbájdžán. Jako následek konfliktů byli v 90. letech poraženi protiruští nacionalisté v Ázerbájdžánu i Gruzii a dřívější komunističtí vůdcové získali znovu moc. V Ázerbájdžánu vystřídal Elčibeje Alijev a v Gruzii se stal prezidentem Shevardnadze, obě země také v roce 1993 vstoupily do SNS. Kasim (2010) si myslí, že jedním z důvodů převratu v Ázerbájdžánu bylo zabránit Elčibejovi, aby podepsal smlouvy se západními ropnými společnostmi. Po zvolení Alijeva byla řada nových smluv podepsána s Ruskem a ruská ropná společnost Lukoil získala značný podíl v Ázerbájdžánské mezinárodní provozní společnosti (*Azerbaijan International Operating Company*, AIOC). Rusko přistupovalo k regionu jako k tradiční sféře svého vlivu a

podezřívalo západní společnosti, že se snaží drancovat energetické bohatství v Kaspickém moři. Jeho přístup se změnil z geopolitického usilování o nadvládu (neboť jeho vliv v regionu nemohl nikdo ohrozit), na přístup ovládaný především ekonomickými zájmy, v téhle oblasti soupeří Rusko hlavně s USA.

Jako mediátor se Rusko osvědčilo v roce 1994, když dojednálo příměří, nemůže však vystupovat jako nezávislý a neutrální vyjednaváč, pokud má v oblasti své vlastní strategické zájmy. Po intervenci v roce 2008 v Gruzii²¹ se Rusko snažilo zlepšit svůj obraz na Západě, proto zintenzivnilo své mediátorské snahy. V listopadu 2008 byla mezi prezidenty Arménie a Ázerbájdžánu podepsána Moskevská deklarace, která však nepřinesla žádná nová stanoviska, strany se jen zavázaly, že budou pokračovat ve vyjednávání, budou respektovat Madridské principy a mezinárodní právo a i v budoucnu se budou setkávat prezidenti i ministři zahraničí pod záštitou OBSE (Kasim, 2010).

Současná situace pomáhá Rusku udržet si na jižním Kavkazu vliv, který je opozicí k vlivu NATO a EU. Úzké vztahy má Rusko hlavně s Arménií, kterou také nepřímo podporuje. Jedná se především o strategickou, vojenskou a ekonomickou spolupráci. V Arménii se nachází několik ruských vojenských základen (Gjumri, Erebuni, Meghri), které jsou využívány bezplatně, neboť Arménie má ještě z dob sovětské éry u Ruska dluh, který si tímto splácí. Rusko také dodává Arménii zbraně a další vojenský materiál, což může mít nepřímý vliv na konflikt (Gurbanov, 2013). Strategické partnerství je mezi zeměmi uzavřeno v rámci Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (*Collective Security Treaty Organization, CSTO*), která sdružuje 7 států bývalého SSSR²².

²¹ V roce 2008 došlo k pětidenní válce mezi Ruskem a Gruzii, konflikt nejprve vypukl mezi gruzínskou armádou a osetskými militanty, až 8. srpna došlo k intervenci ruské armády, kdy byla Ruskem uznána nezávislost Abcházie a Jižní Osetie. Rusko jednalo na základě zákona z roku 1996 (*Law of Defence*), který umožňuje Moskvě použít vojenské síly v zahraničí pokud jsou ohroženi ruští vojáci a obyvatelstvo (Mikhelidze, 2010). Podle stejného principu v současnosti Rusko intervenuje na Ukrajině.

²² V roce 1992 byla nejdřív podepsána Smlouva o kolektivní bezpečnosti a v roce 2002 došlo k vzniku Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti, mezi členy patří Arménie, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko, Tádžikistán a Uzbekistán (který však od roku 2012 své členství pozastavil). Gruzie a Ázerbájdžán původní dohody podepsaly, ale do CSTO nevstoupily. Jedná se o vojenskou organizaci, která bojuje proti tradičním vnějším hrozbám a zároveň se snaží potlačit nové výzvy a hrozby (tranzit drog, nelegální migrace, terorismus). Přímý efekt na řešení konfliktu v Náhorním Karabachu tedy nemá (Laryš, 2011).

Ekonomické vztahy a spolupráce jsou pro oba státy velice významné. V důsledku ekonomické a dopravní blokády je Arménie odkázána na severní a jižní hranici. Přes severní hranici s Gruzii do země proudí ruské zboží, především dodávky ropy a zemního plynu. Rusko investuje v arménském energetickém sektoru, strojírenství, telekomunikacích a bankovníctví a jakákoli změna statusu quo by ohrozila jeho zájmy a bezpečnost. Pokud by Arménie vyřešila konflikt v Náhorním Karabachu, mohla by navázat s Ázerbájdžánem diplomatické vztahy a nastartovat ekonomickou spolupráci, a tak by Rusko ztratilo monopol na dodávky energií. Arménie je na Rusku závislá ekonomicky i politicky a v současné izolaci je jejich spolupráce jedním z nejefektivnějších východisek (CSS, 2013). Bez nátlaku Ruska zřejmě Arménie nezmění svoje stanovisko, v současnosti je pro ni důležité udržet si jeho přízeň. Rusko nejspíš v nejbližší době svoji moc nad Arménií nevyužije a bude profitovat ze vzájemné spolupráce.

Po nástupu Vladimíra Putina v roce 1999 do prezidentského úřadu se rusko-ázerbájdžánské vztahy zlepšily. Oba státy dospěly k dohodě o ruském využívání radiolokační stanice Gabala v Ázerbájdžánu a smlouvu o pronájmu podepsaly v roce 2002 (O’Lear a Whiting, 2008). Ekonomické vztahy jsou však pro Rusko prioritou, jak již bylo zmíněno, země spolupracují v oblasti těžby ropy.

7.2 Turecko

Turecká republika se stala v roce 1923 nástupnickým státním útvarům zaniklé Osmanské říše, která měla na území jižního Kavkazu dlouhou tradici. Po vzniku Sovětského svazu Turecko respektovalo, že jižní Kavkaz je ruskou sférou vlivu a orientovalo se především na Evropu. Během války však vyjadřovalo sympatie a podporu Ázerbájdžánu. Dobré vztahy s Ázerbájdžánem jsou určeny etnickou příbuzností Turků a Ázerbájdžánců, oba národy také patří do turkické jazykové rodiny. Turecko jako první stát na světě uznalo nezávislost Ázerbájdžánu v roce 1991 a posilovalo s ním vztahy na úkor Arménie, která se naopak orientovala na Rusko. Uznalo i nezávislost Arménie a byla naděje na navázání diplomatických vztahů, čemuž však bránil konflikt v Náhorním Karabachu. Turecko podporovalo takové řešení, které zachová územní integritu Ázerbájdžánu, dále požadovalo

po Arménii, aby se vzdala nároků na území ve východním Turecku (Anatolie²³) a přestala usilovat o uznání arménské genocidy z roku 1915²⁴. Všechny požadavky byly odmítnuty, proto k ustanovení diplomatických vztahů nedošlo. Během války Turecko podporovalo Ázerbájdžán, avšak do konfliktu se přímo nezapojilo, neboť mu Rusko vyhrožovalo, že jakákoli intervence z turecké strany by mohla vyvolat třetí světovou válku. Turecko také nechtělo zásahem narušit své vztahy se Západem, neboť účastí v konfliktu by se mohly snížit jeho šance na přijetí do EU (Souleimanov, 2011).

V březnu 1992 Turecko následovalo Ázerbájdžán a započalo blokádu Arménie, učinilo tak po událostech v Chodžaly. Pod nátlakem USA a EU umožnilo přes své území alespoň transport humanitární pomoci pro Arménii. V průběhu dalších měsíců pak docházelo k dalším výjimkám, například Turecko dodávalo Arménii obilí, tyto kroky dohromady snižovaly efektivitu ázerbájdžánské blokády. Avšak na počátku roku 1993, po arménské ofenzivě a okupaci dalších ázerbájdžánských regionů, uzavřelo Turecko i přes mezinárodní protesty hranici s Arménií dokonce i pro humanitární pomoc a následující rok uzavřelo také vzdušný prostor pro lety do Arménie. Turecko argumentovalo, že potřebuje kontrolovat společné hranice z důvodu údajné podpory kurdského separatismu Arménií (Souleimanov, 2011).

Od počátku mělo Turecko stejnou politiku k jižnímu Kavkazu, podporovalo Ázerbájdžán (především na diplomatické úrovni), ale zároveň se snažilo o normalizaci vztahů s Arménií, což se ukázalo jako nemožné bez prvotního vyřešení situace v Náhorním Karabachu. O zlepšení vzájemných vztahů se Turecko pokoušelo i v novém tisíciletí za velké podpory USA a EU, avšak snahy opět ztroskotaly na otázce Náhorního Karabachu. Státy nejdřív podepsaly v roce 2009 dva protokoly, jejichž uvedení v platnost by otevřelo hranice a zahájilo diplomatické styky. Především díky nevoli ázerbájdžánského prezidenta Alijeva byl proces pozastaven (Kasim, 2010).

²³ Území východní Anatolie patřilo v minulosti Arménii. Nachází se tam řada kulturních památek důležitých pro arménskou státnost, například i posvátná hora Ararat. Díky uzavření hranic s Tureckem Arméni nemají možnost své kulturní dědictví navštěvovat.

²⁴ Uznání genocidy Arménů tureckou vládou a získání zpět území Anatolie v Turecku jsou hlavními cíli arménské teroristické skupiny ASALA (*Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia*), která vznikla v roce 1975. Dnes má základnu v Libanonu odkud podniká bombové útoky proti Turkům (Pike, 1998).

Ač má Turecko vliv i vazby na jižní Kavkaz, nehraje žádnou roli v Minském procesu, jeho politika je jasně proázerbájdžánská, proto by nebyl nestranným hráčem. S Ázerbájdžánem má silné ekonomické a vojenské vztahy. Muslimský stát je pro něj bránou do Střední Asie a významným regionálním partnerem, jehož význam stoupl především po započetí realizace projektu ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) (Kasim, 2010).

7.3 Írán

Írán má historické i kulturní vazby na jihokavkazské země. Persie kontrolovala v minulosti východní části Kavkazu, ale musela ustoupit ruské armádě. Po rozpadu SSSR získal Írán možnost opět v oblasti zvýšit svůj vliv. Musel však postupovat s ohledem na rusko-iránské partnerství, které zesílilo v 90. letech. Rusko nerespektuje sankce OSN proti Íránu a je pro něj zdrojem zbraní a jaderných technologií.

Írán uznal Ázerbájdžán až poté, co tak učinila Moskva, nový stát pro něj představoval potenciální hrozbu. Přestože by mezi Íránem a Ázerbájdžánem měla existovat muslimská solidarita, vztahy nejsou od 90. let ideální. V Íránu žije podle odhadů 12–22 milionů Ázerbájdžánců²⁵, tvoří tak nejpočetnější etnickou menšinu v zemi, většina jich pak žije v severozápadních provinciích u hranic s Arménií, Ázerbájdžánem a Tureckem (Kraus, 2013).

Ázerbájdžánský prezident Elčibej vedl v 90. letech populistické projevy a volal dokonce po pádu Íránu, odsoudil porušování práv etnických Ázerbájdžánců v Íránu a reagoval negativně na užší arménsko-iránské vztahy. Dokonce veřejně prohlásil, že spojení Ázerbájdžánu s provinciemi osídlenými Ázerbájdžánci v Íránu je otázkou nejvíce pěti let. V roce 1993 nastoupil místo Elčibeje Alijev, který byl více diplomatický ve svých projevech na adresu Íránu a snažil se o normalizaci vztahů. Mezi ázerbájdžánským etnikem na obou stranách hranice vznikají obchodní vazby, především však nelegálního charakteru. Íránský režim je tedy podezřívavý, co se týče záměrů Ázerbájdžánu a jeho sused pro něj představuje bezpečnostní riziko. Nechce přistoupit ani na vyšší míru autonomie pro provincie s většinovou ázerbájdžánskou populací. Díky etnickému napětí odvolal Írán

²⁵ V samotném Ázerbájdžánu žije podle údajů Světové banky (2012) 9,3 milionů obyvatel, z toho přes 90 % tvoří Ázerbájdžánci. Více etnických Ázerbájdžánců tak má svůj domov mimo Ázerbájdžán.

v roce 2012 z Baku svého velvyslance. Diplomatické vztahy se tedy postupem let zhoršovaly, stejně jako vzájemná spolupráce, například v oblasti energetiky. Írán byl vyloučen ze všech energetických projektů, na kterých Ázerbájdžán participuje (ropovod BTC, Nabucco). I přesto umožňuje dodávky plynu do Nachičevanu, který je extrémně izolovaný, a tak je závislým právě na spojení s Íránem. Avšak v budoucnu by Írán mohlo nahradit Turecko, které plánuje do regionu zavést plynovod. Vzájemný obchod není pro Írán ani Ázerbájdžán stěžejní a významný. Velký podíl tvoří především nelegální obchod a pašování přes společnou hranici (Cordesman et al., 2013).

V 90. letech chtěl Írán vystupovat jako mediátor a přispět k mírovému řešení. Avšak v okupaci Ázerbájdžánu Arménií a jejím postupu dál na východ viděl nebezpečí pro regionální bezpečnost, proto společně s Tureckem apeloval na Radu bezpečnosti OSN, aby zastavila arménskou agresi. Přímou vojenskou účast odmítal, důvodem byla přítomnost ázerbájdžánské menšiny v Íránu, která by se díky přímé podpoře mohla identifikovat s pan-ázerbájdžánskou politickou filosofií a mohla by usilovat o připojení k Ázerbájdžánu. Ázerbájdžánští uprchlíci během války hledali útočiště v Íránu, který přispěl k založení uprchlických táborů severně od řeky Araks, tedy na území Ázerbájdžánu. I když svými prohlášeními podporoval územní integritu Ázerbájdžánu a stažení arménských jednotek z okupovaných území, nakonec se přeorientoval a na základě upevňování vztahů s Ruskem začal vyjadřovat podporu Arménii, která logicky vyústila ve zhoršování vztahů s Ázerbájdžánem a růstu vzájemné nedůvěry (Souleimanov, 2011).

V důsledku arménské blokády je pro ni jižní hranice s Íránem bezpečným spojením s mezinárodními trhy. Během války Gruzie s Ruskem byl Írán jediným spojením izolované Arménie se světem. Sloužil jako tranzitní země pro dodávky zbraní, ropy a spotřebního zboží. Vztahy a spolupráce s Íránem se upevňovaly, což je paradoxní situace v dnešním světě, kdy se země stávají spojenci také na základě sdílených hodnot či náboženství. Muslimský Írán podporuje raději křesťanskou Arménii před muslimským Ázerbájdžánem (Cengel, 2013).

Írán společně s Ruskem jsou hlavními dodavateli ropy a zemního plynu pro Arménii. Írán s Arménií zatím vyjednávají o projektu na konstrukci ropovodu Tabriz-Yeraskh, který by snížil transportační náklady, neboť dosud je ropa dodávána nákladními kamiony. V roce 2012 se dále země dohodly na společném provozu hydroelektrárny na řece Araks, která

tvoří jejich společnou hranici. S energií pak plánují obchodovat, v létě Arménie bude prodávat přebytky do Íránu a v zimě naopak (Cordesman et al., 2013).

Obě země jsou izolované, Arménie díky konfliktu v Náhorním Karabachu a Írán v důsledku mezinárodních sankcí, které byly uvaleny Radou bezpečnosti OSN v roce 2006 kvůli íránskému jadernému programu. Ekonomiky tak mohou profitovat ze vzájemného obchodu a budovat pevnější vazby. Pokud by se konflikt vyřešil, Arménie by normalizovala vztahy s Tureckem a Ázerbájdžánem a dál by nepotřebovala Írán jako strategického partnera, v současnosti tedy Írán ze zamrzlého konfliktu profituje, neboť spoluprací s Arménií se dostává z mezinárodní izolace.

7.4 USA

Americká zahraniční politika vůči jižnímu Kavkaze je definována především geopolitickými, ekonomickými a bezpečnostními zájmy. Dá se rozdělit na několik období s převahou jednotlivých zájmů. Do roku 1991 se USA o region téměř nezajímaly, neboť byl pod sférou vlivu Sovětského svazu a USA se nechtěly v období Studené války vměšovat do sovětských záležitostí. Po rozpadu SSSR a vzniku nezávislé Arménie a Ázerbájdžánu se začala americká pozornost soustředit do regionu s ohledem na své ekonomické zájmy. USA měly zájem o energetické bohatství nacházející se v regionu, které mělo tvořit alternativu k ropě na Blízkém východě. Pro transport kavkazských energetických zdrojů na světové trhy je však důležitá stabilita a bezpečnost v regionu, čemuž brání konflikt v Náhorním Karabachu (Kaldor, 2007).

USA podporují územní integritu a stabilitu Ázerbájdžánu, neměly však zájem hrát vedoucí roli v řešení konfliktu, a tak se zapojovaly pouze v rámci Minské skupiny a podporovaly další iniciativy k řešení konfliktu, například resoluce Rady bezpečnosti. Usilovaly o komplexní řešení v rámci Minské skupiny, aby se předešlo zasahování vnějších stran (Kasim, 2012).

Mimo zájem o konflikt byly hlavními body americké politiky na Kavkaze posilování nezávislosti a prosperity nově vzniklých kavkazských států²⁶, podpora regionální spolupráce a globální energetické bezpečnosti skrze volný tok kaspické ropy a plynu na světové trhy a zvyšování investičních možností pro americké společnosti. V roce 1992 přijaly Zákon na podporu svobody (*Freedom Support Act*), jehož účelem bylo poskytovat pomoc bývalým sovětským republikám. Vliv na tvorbu zákona měla i arménská diaspora žijící v USA.

7.4.1 Arménská lobby v USA

V USA je mnoho etnických zájmových skupin, které se snaží různými způsoby ovlivnit americkou politiku a tím i prosperitu členů daného etnika. Arménská komunita v USA se mobilizovala v průběhu 1. světové války, aby hájila aktivní americkou roli v zastavení událostí z roku 1915. Požadovala po USA, aby uznaly arménskou genocidu v Osmanské říši. Poté hlas Arménů utichl až do 80. let, kdy se zintenzivnil v důsledku zničujícího zemětřesení v Arménii. Po vyhlášení nezávislosti a vypuknutí násilí se ukázala síla arménské diaspory. V USA založila dvě organizace – Arménské shromáždění v Americe a Arménská národní komise, které měly vliv na americký kongres. Organizace spolupracují, vydávají publikace, pořádají kampaně a v minulosti byly hlavními informačními zdroji o situaci na Kavkaze pro americké politiky (Ambrosio, 2002).

Arménská lobby v USA byla narozdíl od ázerbájdžánské velice dobře organizovaná a efektivní hlavně během válečných let. Ázerbájdžán věřil, že nepotřebuje ovlivňovat americkou politiku, neboť předpokládal, že konflikt záhy zastaví, avšak už v roce 1993 získávala arménská vojska stále větší převahu, proto poté začal svoji lobby i Ázerbájdžán (Ambrosio, 2002). Arménský vliv byl v USA patrnější, arménští Američané zobrazovali Ázerbájdžán jako agresora a konflikt zpodobňovali s arménskou genocidou a považovali ho za pokračování turecké agrese. V důsledku vlivu arménské diaspory na americký parlament byl přijat v rámci zmíněného Zákona na podporu svobody Dodatek 907, který bránil americké vládě vyjádřit Ázerbájdžánu podporu ve formě humanitární či finanční pomoci. Oficiálním důvodem odmítnutí pomoci Ázerbájdžánu byla jeho blokáda Arménie

²⁶ Posilování nezávislosti a prosperity probíhalo hlavně formou podpory demokratických aktivit, což bylo v agendě Americké agentury pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development, USAID*) a Ministerstva zahraničí.

a ofenziva v Náhorním Karabachu. Otázkou zůstává proč okupace ázerbájdžánských území Arménií nevedla k podobným opatřením a Arménie dál přijímala finanční pomoc z USA. Podle Gurbanova (2013) obdržela Arménie v roce 2012 z USA 40 milionů dolarů, zatímco Ázerbájdžán dostal 21 milionů dolarů a Ciobanu (2008) uvádí, že po Izraeli je Arménie největším příjemcem americké zahraniční pomoci na obyvatele.

7.4.2 Americké ekonomické zájmy na jižním Kavkazu

Dodatek 907 zhoršoval americko-ázerbájdžánské vztahy a působil proti americkým národním zájmům, pro USA je důležité vycházet dobře s Ázerbájdžánem, neboť poskytuje přímou cestu ze Střední Asie na Západ a má vlastní energetické zdroje. Spolupráce byla zahájena podepsáním tzv. Ropné smlouvy století v roce 1994. Ázerbájdžán podepisoval ropné kontrakty se zahraničními společnostmi, aby získal jejich ekonomickou i politickou podporu. Ropné koncese získaly americké, ale i britské, ruské a turecké společnosti. Smlouva se také zabývala transportními cestami ropy z Kaspického moře. Vznikl projekt na výstavbu ropovodu z Baku přes gruzínské Tbilisi do tureckého Ceyhanu. Západ vyloučil z participace Rusko a Írán a ropovod se vyhýbá i Arménii, právě z důvodu konfliktu s Ázerbájdžánem. Ropovod BTC je součástí východo-západního energetického koridoru, aby fungoval efektivně je třeba zajistit stabilitu v regionu (Özkan, 2008).

7.4.3 Americká politika po roce 2001

V září 2001 zažily nejen USA, ale i celý svět velký šok způsobený teroristickým útokem na Světové obchodní centrum v New Yorku. Události z 11. září ovlivnily dimenzi americké politiky na Kavkaze. Do té doby se zaměřovala výhradně na energetickou oblast, kterou nahradila důrazem na bezpečnost. USA začaly na Blízkém východě válku proti terorismu, proto potřebovaly podporu států v regionu, podpora Ázerbájdžánu pro ně byla zásadní z hlediska jeho geografické polohy. Ázerbájdžán i Gruzie nabídly vojenskou pomoc, jejich armádní jednotky se připojily ke koaličním silám v Afghánistánu a Iráku, dále poskytly dopravní koridor pro přepravu vojska a materiálu. Arménie nevyjádřila plnou podporu, ale přesto otevřela svůj vzdušný prostor. USA začaly spolupracovat s Ázerbájdžánem na programu prevence šíření zbraní hromadného ničení, terorismu a pašování známém pod názvem Kaspický ochranný program. Jako odpověď na rostoucí spolupráci s Ázerbájdžánem zrušil prezident Bush Dodatek 907 (Kasim, 2012).

Jako další etapu lze zmínit vývoj americké politiky po roce 2008, která byla ovlivněna ruskou intervencí v Gruzii. Ukázalo se nebezpečí zamrzlých konfliktů pro jižní Kavkaz. Vždy byla možnost, že konflikt v Náhorním Karabachu může opět přerůst do války, neboť v oblasti Kavkazu je zainteresovaných mnoho hráčů a konflikt má dopady na vztahy mezi nimi. Regionální problémy tak mohou ovlivnit globální stabilitu. USA začaly podporovat arménskou integraci se Západem, aby se snížil ruský vliv a jeho dominance v zemi. Integraci Arménie se západními mocnostmi musí předcházet normalizace vztahů s Tureckem, které začaly USA dávat prioritu před vyřešením konfliktu. Ukázalo se však, že navázání diplomatických vztahů není možné bez řešení situace v Náhorním Karabachu (Kasim, 2012).

7.5 Evropská unie a Rada Evropy

Evropská unie nezaujímalá příliš aktivní roli v řešení konfliktu, spoléhala na probíhající procesy pod záštitou Minské skupiny. Často pak byla kritizována, protože její zájem o Náhorní Karabach byl pouze marginální a pozornost upírala hlavně na energetickou bezpečnost. Nesnaží se přímo o řešení sporu, ačkoli má zkušenosti s podobnými konflikty na Balkáně. Výhoda EU spočívá v dostatečné finanční kapacitě, Evropská komise tedy poskytla finanční pomoc územím poškozeným válkou, peníze se využily na obnovu železničního spojení, dodávek elektrické energie, pitné vody a na rekonstrukci škol (German, 2007).

EU postupuje na jižním Kavkaze v souladu s Evropskou politikou sousedství zahájenou v roce 2004, v rámci níž byl v roce 2008 představen projekt Východního partnerství, který zahrnuje Arménii, Ázerbájdžán, Bělorusko, Gruzii, Moldavsko a Ukrajinu. Cílem projektu je větší začlenění republik do evropských struktur, podpora ekonomických a politických reforem, podpora řešení a prevence konfliktů a zvýšení regionální spolupráce. EU si začala uvědomovat, že konflikty na jižním Kavkaze ohrožují regionální bezpečnost a tím i evropské ekonomické zájmy v regionu (Cibulková, 2012).

Východní partnerství by mělo být prospěšné pro obě strany, EU nabízí možnost investic a rozvoje obchodu v regionu. Jejím zájmem je naopak ropa a zemní plyn, spoluprací s jižním Kavkazem se snaží diverzifikovat energetické zdroje a snížit závislost na Rusku, proto se podílela na projektu ropovodu BTC. Největším obchodním partnerem v regionu je pro EU

Ázerbájdžán. Ze země dováží hlavně ropu, zemní plyn a bavlnu. Naopak Gruzie a Arménie by rády rozvinuly obchodní vztahy s EU, ale nejsou pro ni moc atraktivní. S každou zemí podepsala EU v roce 2006 Akční plán, který obsahuje prioritní oblasti vzájemné spolupráce. V Akčním plánu pro Ázerbájdžán je na prvním místě prioritou mírového řešení konfliktu v Náhorním Karabachu a EU v něm podporuje územní celistvost Ázerbájdžánu. V dokumentu pro Arménii je otázka Náhorního Karabachu až na 7. místě a Evropská unie vyjadřuje podporu právu na sebeurčení národu. Z toho je zřejmé, že evropská politika je v oblasti nesoudržná a protichůdná. Samozřejmě každá členská země EU může mít jiný názor, ale vnější jednání jako celku by mělo být konsistentní. Francie jako spolupředseda Minské skupiny může mít sice silnější hlas, ale není možné, aby stanovisko jedné země, ovlivnilo politiku EU. Francie je příkladem evropské země s početnou arménskou diasporou²⁷, která může mít vliv na francouzskou domácí i zahraniční politiku (German, 2007).

Rada Evropy je mezivládní organizace sdružující 47 států, mezi které patří od roku 2001 také Arménie a Ázerbájdžán. Poprvé v historii organizace přijala státy, které měly mezi sebou nevyřešený konflikt, neboť věřila, že jejich přijetím se podaří ustanovit klima vzájemného porozumění. Rada Evropy se konfliktem zabývala již v 90. letech, například v roce 1998 a 1999 svolala jednání o Náhorním Karabachu a žádala obě země, které měly zájem o připojení k Radě, aby pokračovaly ve snahách dospět k mírovému řešení a aby se řídily principy mezinárodního práva. Prezidenti Arménie i Ázerbájdžánu se zavázali, že budou usilovat o další vyjednávání a hledání řešení.

V roce 2002 přijalo Parlamentní shromáždění Rady Evropy Resoluce 1304 a 1305, ve kterých uznalo, že Arménie i Ázerbájdžán se snaží udržovat kontakty na politické úrovni, ocenilo pozitivní vliv Arménie na Arménce žijící v Náhorním Karabachu, vyjádřilo obavu z rostoucí frustrace ázerbájdžánské společnosti kvůli zablokovanému vyjednávání, ale zároveň popsalo naději, že vyjednávací proces brzo povede k přijatelnému řešení a dohodě v souladu s principy Rady Evropy a mezinárodního práva. Rada Evropy nezaujala jasné

²⁷ O počtu arménské menšiny neexistují spolehlivé údaje. Emigrace Arménů do Francie začala v důsledku arménské genocidy v roce 1915. Dnes už tedy v zemi žije několikátá generace původních Arménů, která má francouzské občanství. Během sčítání obyvatel v roce 2010 se k arménské národnosti přiznalo 14 tisíc lidí (Insee, 2014), zatímco German (2007) ve svém díle uvádí, že arménská menšina ve Francii čítá 400 tisíc osob.

stanovisko, ve kterém by podpořila jednu ze stran nebo dokonce navrhla řešení, pouze podpořila stávající iniciativy a doufala v brzké vyřešení (Parliamentary Assembly, 2002).

K řešení konfliktu v Náhorním Karabachu Rada Evropy nepřispěla, může však svými aktivitami v Arménii a Ázerbájdžánu přispět ke zlepšení demokratického i společenského vývoje. Rada Evropy monitoruje lidská práva a pozornost věnuje i politickým vězňům v Ázerbájdžánu, dále nabízí evropskou zkušenost s postkonfliktním smířením a obnovou, regionální spolupráci a může poskytnout své know-how v oblasti rozvoje občanské společnosti (Council of Europe, 2003).

7.6 Ostatní aktéři

V oblasti mají svůj vliv a agendu i různé mezinárodní instituce. Jejich význam spočívá v implementaci různých politik. Mezinárodní měnový fond a Světová banka ovlivnily nastavení státního ropného fondu v Ázerbájdžánu a způsoby jeho využití. Snaží se podporovat transparentnost politik a národních rozpočtů. UNDP vytvořilo strategii na snižování chudoby v Ázerbájdžánu, k čemuž by měly sloužit zdroje právě z ropného fondu. Z hlediska politického vlivu jsou důležité organizace OBSE, EU a dále například NATO, které v roce 1994 započalo svůj program Partnerství pro mír, jehož členy jsou jak Arménie, tak Ázerbájdžán. Program se zaměřuje na podporu stability, omezování hrozeb pro mír a posilování vazeb mezi partnerskými státy a NATO (Kaldor, 2007).

Mezinárodní instituce jsou málo efektivní a na konflikt v Náhorním Karabachu mají jen nepřímý vliv v podobě podpory demokratického vládnutí, politických a ekonomických reforem v kavkazských zemích.

Pro větší přehlednost spletené situace mezi vnějšími aktéry, Arménií a Ázerbájdžánem připojme Tabulku 1 (strana 51), která shrnuje přístupy jednotlivých zemí.

	stanovisko ke konfliktu	Arménie	Ázerbájdžán
Rusko	oficiálně neutrální (ale preference Arménie)	vojenská spolupráce (dodávky zbraní, vojenské základny) obchodní vztahy investice	ekonomické zájmy (ropa, zemní plyn)
Turecko	proázerbájdžánské	blokáda neexistence diplomatických vztahů	ekonomická spolupráce (energetické projekty)
Írán	proarménské	obchod (ropa, zemní plyn) strategické partnerství	ázerbájdžánská menšina - hrozba, zhoršování vztahů
USA	neutrální (vliv arménské diaspory x podpora územní integrity Ázerbájdžánu)	finanční pomoc podpora integrace se Západem	energetická spolupráce investice vojenská spolupráce (boj proti terorismu)
EU	neutrální	spolupráce v rámci Evropské politiky sousedství (ENP)	spolupráce v rámci ENP energetická spolupráce obchodní vztahy

Tabulka 1 Shrnutí přístupů jednotlivých aktérů k Arménii a Ázerbájdžánu

8 Důsledky konfliktu v Náhorním Karabachu

Osmá kapitola bude věnována důsledkům daného konfliktu z pohledu Arménie, Ázerbájdžánu i celého regionu. Důsledky budou rozděleny na humanitární, bezpečnostní, politické, společenské a ekonomické. V závěru kapitoly bude zmíněn aktuální stav Náhorního Karabachu, v oblasti politické i ekonomické.

8.1 Humanitární důsledky

V důsledku války zahynulo 20–30 tisíc lidí a další tisíce byly zraněny (Kuburas, 2011; Coene, 2010). V průběhu konfliktu byl přes milion obyvatel vyhnán z domovů, stali se tak uprchlíky a vnitřně přesídlenými osobami (*internally displaced persons*, IDPs), obě země se dodnes potýkají s tímto problémem. V 90. letech potřebovali uprchlíci a IDPs okamžitou humanitární pomoc, i dnes v Ázerbájdžánu vyžadují podporu státu.

Výše již bylo zmíněno, že na konci 80. let docházelo k přesunům obyvatelstva z Arménie do Ázerbájdžánu a opačným směrem. Uprchlíci z Arménie zaplavili větší města v Ázerbájdžánu a docházelo ke střetům mezi etniky. Z Arménie prchalo během let 1988–1994 obyvatelstvo ázerbájdžánského a kurdského původu. Celkové počty dosáhly 220 tisíc Ázerbájdžánců a 11 tisíc muslimských Kurdů (Yunusov, 2013). Navíc v důsledku arménské ofenzivy a okupace ázerbájdžánských regionů se k uprchlíkům po roce 1993 přidalo ještě přes 600 tisíc vnitřně přesídlených osob z okupovaných regionů a Náhorního Karabachu (ICG, 2012). Chobanyan (2013) i UNHCR (2004) se shodují na počtu 360 tisíc Arménů, kteří během konfliktu opustili Ázerbájdžán.

Válečné operace probíhaly na území Náhorního Karabachu, proto se dotkly především zde usazeného obyvatelstva. Podle posledního sčítání obyvatelstva, které probíhalo ještě za sovětské éry v roce 1989, žilo v Karabachu 189 tisíc lidí, z toho 77 % obyvatelstva tvořili Arméni (Souleimanov, 2007). Během války muselo z Náhorního Karabachu uprchnout kolem 40 tisíc Ázerbájdžánců, nejvíce opouštěli města Agdam a Šuša (Ghaplanyan, 2010). Obě země se musely po roce 1994 věnovat nejen mírovému procesu, ale také se postarat o uprchlíky a IDPs, kteří potřebovali humanitární pomoc. V Arménii i Ázerbájdžánu začal již v 90. letech působit Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (*United Nations High*

Commissioner for Refugees, UNHCR), který jim poskytoval spolu s dalšími organizacemi a vládou potřebnou pomoc.

8.1.1 Uprchlíci a IDPs v Arménii

V 90. letech zažila Arménie příliv uprchlíků, o které se bylo potřeba postarat v oblasti socioekonomické, psychické, kulturní i politické (tj. bydlení, výživa, zdravotní péče, psychosociální pomoc atd.). Řada z nich zanechala veškerý svůj majetek a úspory v Ázerbájdžánu, proto byli více než zbytek obyvatelstva ohroženi chudobou, nezaměstnaností a následnou izolací. Tyto okolnosti jim pak mohly bránit v integraci do společnosti, proto přibližně třetina z nich emigrovala a připojila se tak k početné arménské diaspoře ve světě, přes 40 tisíc uprchlíků zamířilo do Ruska (Kaldor, 2007).

Od roku 1994 v zemi působilo UNHCR, dohlíželo především na to, zda jsou potřeby uprchlíků naplňovány. Dnes na svých stránkách UNHCR (2014) uvádí, že celkový počet uprchlíků žijících v Arménii je 3 000, zatímco ve světě je přes 12 tisíc uprchlíků arménského původu. Původní arménští uprchlíci z Ázerbájdžánu získávali postupně arménské občanství, proto v současnosti jen zlomek z nich žije se statutem uprchlíka.

Arménie zažila i příliv vnitřně přesídlených osob, v důsledku konfliktu se v letech 1991–1993 65 tisíc lidí stalo IDPs, tito lidé žili v blízkosti hranic s Ázerbájdžánem, po uzavření příměří se však většina mohla vrátit do svých původních domovů a v současnosti zůstává v Arménii kolem 8 000 IDPs (IDMC, 2010). Obyvatelé nebyli v Arménii přesídleni pouze v důsledku konfliktu, ale i následkem zemětřesení v provincii Syunik v roce 1988. Země se tak musela postarat také o ně, s čímž jí pomáhal Mezinárodní červený kříž. V současnosti není otázka IDPs v Arménii zásadní, neboť vláda dokázala zabezpečit své obyvatelstvo v nouzi a všem poskytla důstojné živobytí. Mladá generace se bez větších problémů integrovala. Jako následek vyhnání Ázerbájdžánců se Arménie stala etnicky homogenní zemí, neboť dnes tvoří Arméni 98 % obyvatelstva z celkového počtu tří milionů lidí žijících v zemi (CIA, 2014).

8.1.2 Uprchlíci a IDPs v Ázerbájdžánu

Situace uprchlíků a IDPs je v Ázerbájdžánu více diskutovaným problémem než v Arménii. Jedná se o politické téma a hraje zásadní roli v mírových jednáních a řešení konfliktu.

V roce 1998 žilo v zemi 230 tisíc uprchlíků, z toho 204 tisíc jich pocházelo z Arménie. V porovnání s IDPs byli v horším postavení, neměli například volební právo. Vláda v roce 1998 před parlamentními volbami přijala opatření, díky němuž se uprchlíci, kteří do země přišli před rokem 1992, stali automaticky občany Ázerbájdžánu, ale o rok později byl přijat Zákon o statusu uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, který v podstatě zrušil předchozí zákon. Záměr vlády spočíval v tom, aby si udržela nárok na mezinárodní humanitární pomoc pro uprchlíky. Na konci 90. let však řada humanitárních organizací začala zemi opouštět, neboť již nebyla humanitární situace tak kritická jako po válce. Opatření vlády tak způsobilo pouze chaos. Rada Evropy v roce 2006 během svého parlamentního shromáždění přiznala, že obyvatele, kteří v důsledku konfliktu utekli z Arménie do Ázerbájdžánu, nepovažuje již dále za uprchlíky. Z toho důvodu ani UNHCR v současnosti nezahrnuje ázerbájdžánské uprchlíky do svých statistik a registruje v zemi 1 400 uprchlíků, kteří pochází většinou z postsovětských republik (Rusko, Čechensko), z Íránu, Afghánistánu, Iráku (Yunusov, 2013).

Mnohem větší problém představují pro Ázerbájdžán vnitřně přesídlené osoby. IDPs v Ázerbájdžánu tvoří 7 % celkového obyvatelstva, což je jedno z nejvyšších procent na světě. Přes 560 tisíc IDPs z okupovaných regionů a 40 tisíc z Náhorního Karabachu potřebovali pomoc od státu, který jim však prvních 5 let od příměří nevěnoval moc pozornosti (ICG, 2012). Již od roku 1992 působily v zemi UNHCR, Norský utečenecký výbor (*Norwegian Refugee Council*) a další mezinárodní organizace, které pomáhaly se zřizováním táborů pro IDPs. V první vlně však IDPs zaplavili spontánně hlavní město Baku a usídlovali se v prázdných domech, jejichž majitelé utekli před válkou do zahraničí. V počátcích cítili obyvatelé k IDPs vlnu solidarity a soucitu, s postupem let se však vztahy mezi IDPs a místními staly konkurenční, hlavně v oblasti bydlení a pracovních míst. IDPs se částečně integrovali, zůstávají však i po dvaceti letech od příměří nejvíce zranitelnou skupinou obyvatelstva ohroženou chudobou a sociálním vyloučením (The World bank, 2011).

Těšně po příměří a v prvních letech vyjednávacích procesů využíval Ázerbájdžán situaci IDPs, aby působil na city mezinárodního společenství a dostal se tak do pozice oběti. Ovšem ve vyjednávání mu to nějak zásadně nepomohlo, sice Rada bezpečnosti OSN a řada dalších států samostatně apelovaly na Arménii, aby se stáhla z okupovaných regionů, nikdo ji však nedokázal přinutit. Otázka návratu IDPs je tak nyní jednou z hlavních překážek v řešení konfliktu. Ázerbájdžán a řada IDPs se nechce vzdát naděje na návrat do svých původních domovů (ICG, 2012).

8.1.2.1 Životní podmínky IDPs v Ázerbájdžánu

Po roce 1993 bylo založeno 12 táborů pro vnitřně přesídlené osoby, kde podle UNHCR (2008) žilo celkem 100 tisíc osob. Tábory byly založeny spíše v odlehlých oblastech na jihu a východě země, podmínky pro bydlení však nebyly ideální. Domy, ve kterých IDPs bydleli, byly ve špatném stavu, dodávky vody byly nepravidelné, dále díky špatné infrastruktuře a nedostatku pracovních příležitostí nebyla možná integrace IDPs do společnosti. Většina navíc počítala s tím, že jejich pobyt v táborech je dočasný a oni se brzy vrátí do původních domovů.

Ázerbájdžánská vláda se začala problémy IDPs zabývat až po roce 1999. V daném roce přijala zákon, ve kterém definuje IDP jako osobu, která musela opustit svoje trvalé bydliště uvnitř Ázerbájdžánu v důsledku vojenské agrese nebo přírodní katastrofy (UNHCR, 2009). Ovšem i v daném vymezení statusu najdeme problémy a to v souvislosti s přejímáním statusu dětí od rodičů. Neplatí stejná práva pro muže a ženy, neboť pokud má muž status IDP, získá ho i jeho potomek, zatímco potomek ženy se automaticky vnitřně přesídlenou osobou nestává (IDMC, 2010). Dále byl přijat Zákon o sociální ochraně IDPs, který definuje jejich nároky na bezplatné dočasné ubytování, pomoc při hledání zaměstnání, bezplatnou zdravotní péči a vzdělávání, sociální podporu a důchody, bezplatnou veřejnou dopravu a osvobození od placení daní (UNHCR, 2009).

S tím jak země zažívala ekonomický růst díky ziskům z ropy, začala se více věnovat problémům IDPs a v roce 2004 zahájila Státní program pro zlepšení životních podmínek a pracovních příležitostí pro IDPs a uprchlíky. Ze státního rozpočtu a ropného fondu byly uvolněny finance na stavbu nových obydlí pro IDPs žijící v nevyhovujících podmínkách táborů. Do konce roku 2010 bylo zavřeno všech 12 táborů a v letech 2008–2011 vláda

přesunula přes 75 tisíc IDPs do nových domovů. Do roku 2015 stát plánuje postavit další osady pro IDPs s kapacitou 115 tisíc míst (ICG, 2012).

Nejvíce IDPs žije ve společných centrech, jedná se o veřejné budovy (ubytovny, bývalá sanatoria, bývalé školy). V roce 2009 byl jejich počet 200 tisíc, lidé mají vlastní bytovou jednotku, sociální zařízení jsou však většinou sdílána. Přes 162 tisíc IDPs žije v domech a bytech, které jim byly přiřazeny, nebo se jedná o prázdné domy, kam se sami nastěhovali. Část z nich si svépomocí postavila vlastní domy. Dalších 90 tisíc IDPs stále zůstává v dočasných přístřešcích, které byly postaveny buď vládou, nebo humanitárními organizacemi v 90. letech. Zbylí IDPs žijí u příbuzných (The World Bank, 2011).

Z hlediska bydlení se objevuje kritika vlády týkající se hlavně odlehlosti nových osad, kterých stát postavil 57, některé jsou typické špatnou infrastrukturou, dostupností k zdravotním službám a na trh práce. IDPs kritizují vládu, protože je nezahrnula do rozhodování o lokalitě nových osad a některé postavila v blízkosti území kontrolovaném arménskými vojsky. IDPs se tu necítí v bezpečí, díky přítomnosti ostřelovačů a výskytu min a podzemních tunelů. V Tabulce 2 můžeme vidět regiony s největší koncentrací IDPs, řada z nich se nachází právě v blízkosti nebezpečných hranic či severně od Náhorního Karabachu. Největší procento IDPs žije v průmyslových oblastech Baku a Sumgait.

Region	Počet IDPs	% z celkového počtu IDPs
Baku (V)	184 000	30
Fizuli (Z)	66 000	11
Sumgait (V)	51 000	8,5
Agdam (Z)	38 000	6
Mingačevir (S)	20 000	3,5
Gandža (S)	15 600	2,5
Celkem	595 000	100

Tabulka 2 Regiony s největší koncentrací vnitřně přesídlených osob (za rok 2011)²⁸

Zdroj: The World Bank, 2011

²⁸ Zkratky S, V, Z znamenají světové strany, tj. pozice města v Ázerbájdžánu.

Ekonomický a sociální rozvoj IDPs zaostává za ostatní populací. Přesídlenci jsou náchylnější k chudobě, mají nižší zaměstnanost, horší bydlení a životní podmínky, cítí se sociálně vyloučení a zranitelní. Jedná se o skupinu s výraznou dynamikou a jejich životní podmínky se značně liší. Odlišnosti pramení ze způsobu bydlení, závislosti na státní pomoci, rozdílů spatříme i v situaci mužů a žen, starší a mladší generace, obyvatel měst a vesnic.

Přes 71 % IDPs je závislých na vládní finanční podpoře (The World Bank, 2011). Jejich další příjem pochází z neformálního zaměstnání (hlavně ve stavebnictví), drobného obchodování a zemědělství. Většina IDPs žijících na venkově má možnost pracovat v zemědělství (práce je však sezónní a uplatňují se při ní především ženy a děti) nebo obdělávat státem přidělenou půdu, nemají však přístup k úrodné a dobře zavlažované půdě.

Ze zákona mají IDPs právo na bezplatné zdravotnictví a školství. Až 60 % IDPs posílá své děti do škol zřízených pro vnitřně přesídlené osoby, kde se učitelé se stejným osudem jako děti snaží uchovat jejich vzpomínky na původní domov skrze tance, písně, příběhy. Pokud student zvládne přijímací test na univerzitu, je automaticky přijat a nemusí za vysokoškolské vzdělání platit. V zemi je však vysoká míra korupce, a tak se i IDPs nachází v situacích, kdy musí úředníkům a jiným pracovníkům dávat úplatky (IDMC, 2012). Také čelí různým politickým a institucionálním bariérám, například se musí registrovat na základě místa původu nikoli na základě současného bydliště, v důsledku čehož nemohou volit do místních zastupitelstev (Kostohryz, 2008).

IDPs utrpěli psychické trauma v důsledku ztráty partnerů, příbuzných a zpretrhání kořenů s místem původu. Jejich budoucnost je nejistá, nepřestávají toužit po návratu do původních domovů, což vláda stále podporuje a zdůrazňuje jejich právo na návrat, který bude však možný až po stažení arménských vojsk z regionů a následné rekonstrukci oblastí²⁹. Integrace v komunitách, kde nyní IDPs žijí, není tedy účinná a IDPs si stěžují na nedostatečné kontakty a slabé sociální sítě. V budoucnu je nutné posílit jejich sociální kapitál, přístup na trh, fyzický a finanční majetek. Vláda by měla věnovat pozornost práci s

²⁹ Arménie se snaží regiony osídlit Armény, v roce 2010 přinesla mise OBSE a UNHCR v okupovaných regionech informace o 14 tisících obyvatel těchto oblastí, kteří obývají hlavně města Lačín a Kelbajar (OSCE, 2010).

mládeží, která nikdy nepoznala území, kde se narodili a žili její rodiče. Mladí lidé netrpí nostalgií, přesto si udržují naděje na návrat díky působení rodiny i celé společnosti (The World Bank, 2011).

8.2 Bezpečnostní důsledky

Konflikt v Náhorním Karabachu společně s dalšími dvěma zamrzlými konflikty v Abcházii a Jižní Osetii ohrožuje stabilitu a bezpečnost v celém regionu jižního Kavkazu. Po zkušenostech z roku 2008 v Gruzii se ukazuje, že ruská intervence není nikdy vyloučená. Jak bylo však vysvětleno dříve, Rusko má své zájmy na tom, aby se status quo v Náhorním Karabachu zachoval co nejdéle.

Nevyřešené konflikty a spory mezi státy podle Germana (2012a) přispívají k bezpečnostnímu vakuu, což sebou přináší zvýšení nadnárodních bezpečnostních hrozeb ve formě organizovaného zločinu, nelegálního obchodu a nelegální migrace. Kavkaz není výjimkou, jedná se o dopravní a komunikační koridor, který tvoří most mezi Střední Asií a západní Evropou, z toho důvodu má pozitivní i negativní význam. Jihokavkazské státy jsou slabé, bují v nich korupce a šedá ekonomika, díky tomu se zapojují do světového obchodu s drogami – pašuje se tudy heroin z Afghánistánu a Íránu do Evropy a Ruska. Na obchod s drogami se poté nabalují další ilegální činnosti. Za tzv. šedou zónu označilo OBSE ázerbájdžánsko-iránskou hranici tvořenou řekou Araks. Hranice je pod kontrolou arménských sil, ale z geografického hlediska se špatně kontroluje a monitoruje, proto je místem kriminálních aktivit- pašování zbraní, drog i lidí (German, 2012).

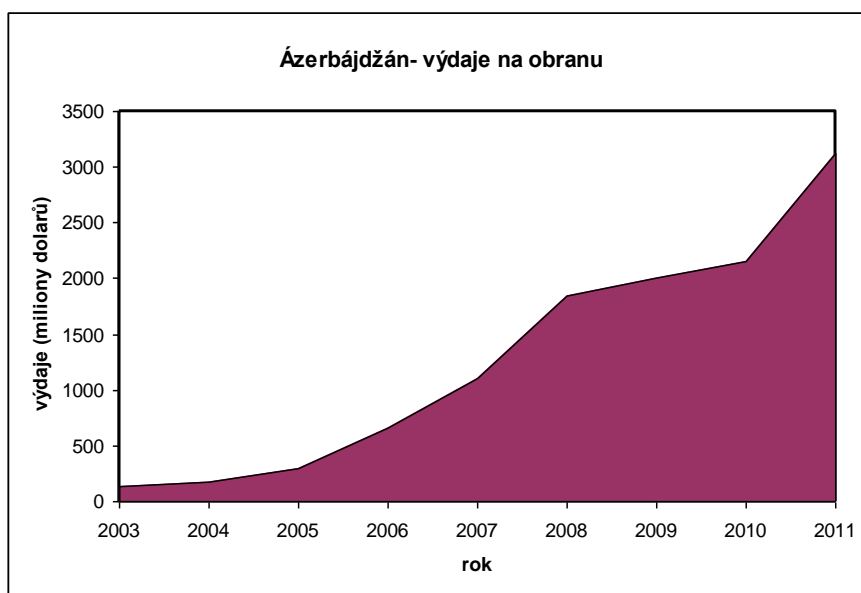
Konflikt mezi Arménií a Ázerbájdžánem rozděluje region a přilehlé státy na dva tábory – Arménie vstoupila do spolenectví s Ruskem a Íránem a je členem CSTO. Zatímco Ázerbájdžán má podporu Turecka a snaží se hlouběji integrovat se Západem. EU a OBSE vystupují neutrálně, jejich role v řešení konfliktu v současnosti klesá ve prospěch Ruska, které neoficiálně převzalo odpovědnost za vedení mírových rozhovorů (Boonstra a Melvin, 2011).

Příměří mezi Arménií a Ázerbájdžánem je velice křehké, díky tomu, že nedošlo k velkému pokroku ve vyjednáváních, společnost propadá beznaději a frustraci ohledně pozitivních změn. Na jižním Kavkaze se mění dynamika, všechny tři státy v posledních letech investují vysoké finanční částky na armádu a zbrojení, což přináší obavy z navrácení násilí.

Současně se zbrojením se stále častěji objevuje ostřejší rétorika ázerbájdžánských politiků, kteří vyhrožují obnovením vojenského konfliktu. Zmíněná nestabilita regionu znesnadňuje hlubší regionální spolupráci a rozvoj a podkopává snahu jihokavkazských zemí o integraci se Západem (German, 2012a).

8.2.1 Závody ve zbrojení

Arménie i Ázerbájdžán nechtějí podcenit přípravu na případný konflikt, a proto investují do obrany země. Země se militarizují a dochází k tzv. závodu ve zbrojení. Během let, kdy je v prezidentské funkci Ilham Alijev, se výdaje na obranu Ázerbájdžánu zvýšily více jak dvacetkrát. V roce 2003 investoval Ázerbájdžán na obranu a zbrojení 135 milionů dolarů, v roce 2011 částka narostla na 3,12 miliard dolarů, což se vyrovnalo celkovému státnímu rozpočtu Arménie (ICG, 2011). Graf 1 ilustruje růst vojenských výdajů Ázerbájdžánu od roku 2003, tedy od zvolení Alijeva prezidentem.



Graf 1 Výdaje ázerbájdžánské vlády na obranu (2003–2011)

Zdroj: ICG, 2011

Díky ziskům z produkce ropy si Ázerbájdžán může dovolit investovat vysoké částky na armádu. Zbraně nakupuje hlavně od Ruska a dále rozvíjí domácí zbrojní průmysl díky spolupráci s izraelskými a tureckými společnostmi. Mezinárodní krizová skupina (ICG,

2011) upozorňuje na rozpočtovou netransparentnost, její pozorovatelé uvádí, že část financí na obranu může být ztracena díky korupci a špatné správě.

Společně se zbrojením Ázerbájdžán stupňuje svoji ostrou rétoriku proti Arménii. V roce 2010 často prezident Alijev při veřejných proslovech prohlašoval: *„tak dlouho jak zůstane ázerbájdžánské území okupované, Arménie bude žít ve strachu, její vůdcové musí vědět, že ázerbájdžánský lid může kdykoli vést vojenskou operaci na svém území, neboť tyto možnosti jsou stanoveny mezinárodním právem“*. Alijevův protějšek, arménský prezident Sargsjan, na summitu OBSE v roce 2010 oponoval: *„Arménie odmítá obnovení nepřátelství v Náhorním Karabachu, ale v případě ázerbájdžánské vojenské agrese nebude mít jinou možnost, než uznat republiku Náhorní Karabach de iure, neboť v rámci Ázerbájdžánu nemá žádnou budoucnost“* (ICG, 2011, p. 8).

Arménie nesmí zaostávat, pokud nechce být oslabená v případném ozbrojeném konfliktu. I přes zátěž pro svoji ekonomiku nakupuje zbraně hlavně od Ruska a Moldavska (Valiyev, 2012). V porovnání s Ázerbájdžánem jde o výrazně nižší částky, v roce 2007 uvolnila na armádu z rozpočtu 228 milionů dolarů a 400 milionů dolarů v roce 2012, což představuje asi 4 % jejího hrubého domácího produktu (CSS, 2013). Ve své strategii se země soustředí hlavně na kvalitu velení a důkladnou přípravu vojáků. Díky bilaterálním dohodám s Ruskem a členství v CSTO Arménie nakupuje zbraně a vojenský materiál za nižší ceny než Ázerbájdžán, navíc je možný transfer zbraní z ruské vojenské základny v Arménii, což však Rusko popírá (ICG, 2011).

Rusko je hlavním vojenským partnerem Arménie, na 102. ruské vojenské základně v Gjumri³⁰ je přítomných 3 000 z celkového počtu 5 000 ruských vojáků v Arménii (Patrushev, 2013). V roce 2010 zde postavili protiraketový obranný systém a snaží se modernizovat vojenské vybavení základny, na jejíž využívání má Rusko nárok až do roku 2044. Prezident Sargsjan nespatřuje v ruské vojenské přítomnosti důkaz jeho dominance, ale formu spolupráce a ochrany. Věřící, že v případě obnovení ozbrojeného konfliktu bude Rusko Arménii podporovat (German, 2012a).

³⁰ Základna Gjumri se nachází na severozápadě země, v blízkosti tureckých hranic, což může vyvolávat v Turecku pocity nejistoty, neboť Rusko a Turecko nemají zcela pozitivní vztahy.

Obě společnosti jsou silně militarizované, vojenské síly Ázerbájdžánu jsou odhadovány na 95 tisíc, zatímco Arménie společně s Náhorním Karabachem má 70 tisíc členů armády, z toho karabašské síly zahrnují 18–20 tisíc (ICG, 2011). Podle Valiyeva (2012) jsou v Karabachu ozbrojeni i běžní občané a to 65 z 1 000 obyvatel a stát je tak jedním z nejvíce militarizovaných na světě. Obě země mají své strategické vojenské partnery, Arménie se jednostranně spoléhá na Rusko, zatímco Ázerbájdžán uzavírá bilaterální bezpečnostní dohody s více státy, nechce se spoléhat na jednoho hlavního partnera. Ázerbájdžán má spojení s Tureckem, Izraelem i Ruskem, se kterým v roce 2010 podepsal smlouvy na dodávky zbraní v celkové hodnotě miliardy dolarů. Jedná se o tanky, dělostřelectvo i rakety. Rusko tedy posiluje bezpečnostní vazby s oběma zeměmi za účelem zvýšení svého vlivu v jihokavkazském regionu (Patrushev, 2013).

8.2.2 Energetická bezpečnost

Mezinárodní energetická agentura definuje energetickou bezpečnost jako schopnost státu zajistit si přístup k potřebnému množství energetických surovin za ekonomicky přijatelnou cenu, přístup je podmíněn diverzifikací zdrojů, teritorií a přepravních cest (IEA, 2014). Právě o dopravní cesty a tím přístup k energetickým surovinám v Kaspickém regionu³¹ jde mnoha státům zainteresovaných v jižním Kavkaze. Oblast Kavkazu a především Ázerbájdžánu je důležitá pro světové mocnosti, které se snaží diverzifikovat své energetické zdroje. Jedná se především o USA, EU a dále Rusko, Turecko, Írán a Čínu. Zmíněné státy tu sehrály důležitou hru o spojení Ázerbájdžánu a přístup k jeho ropě a zemnímu plynu. USA mají největší spotřebu ropy na světě, proto musí klást důraz na energetickou bezpečnost a jejich zahraniční politika je tím ovlivněna. Následuje je Čína a její stále rostoucí a expandující ekonomika. Spojení Ázerbájdžánu se Západem hrálo důležitou roli při vzniku projektu na transport ropy z Kaspického moře a Střední Asie na světové trhy. Pokud by nedošlo ke konfliktu Arménie s Ázerbájdžánem, projekt by měl zcela jinou podobu, nebyl by tak nákladný a nebyl by v neustálém ohrožení v důsledku nestability regionu (Georgescu et al., 2012).

V roce 1994 podepsal Ázerbájdžán Kontrakt století, v jehož důsledku začaly v zemi působit mezinárodní společnosti (Chevron, ExxonMobil, Unocal a Amerada Hess, British

³¹ Region Kaspického moře má podle odhadů kolem 3–4 % světových zásob ropy a 4–6 % světových zásob zemního plynu (Georgescu et al., 2012).

Petroleum), kontrakt se týkal průzkumu a těžby ropy na území státu. Prezident Alijev doufal, že ropné obchody se západními velmocemi pomohou Ázerbájdžánu dospět k řešení konfliktu. Díky zahraničním investicím produkce ropy v Ázerbájdžánu od konce 90. let roste a tím dochází i k ekonomickému růstu. Penězi z ropy jsou financovány ambiciózní projekty v hlavním městě Baku³², armáda, ale i sociální programy zaměřené na IDPs (Georgescu et al., 2012). Obchodní vztahy odvrací pozornost mezinárodních společností od porušování lidských práv, vratké demokracie a propojení politiky a byznysu.

V zemi figurují tři hlavní společnosti těžící ropu a zemní plyn – Státní ropná společnost (*State Oil Company of Azerbaijan Republic, SOCAR*), která je hlavním producentem ropy a zemního plynu, Ázerbájdžánské mezinárodní provozní konsorcium, kterému dominují British Petroleum a americké společnosti, a Společnost Shah Deniz, která těží zemní plyn za britské, íránské a turecké participace (Kaldor, 2007).

V letech 2005–2013 zažíval Ázerbájdžán ropný boom, ropná produkce tvořila v roce 2011 52 % HDP, 92 % exportu a 70 % příjmů státního rozpočtu, což ekonomiku dělá velice závislou na jedné komoditě a náchylnou k holandské nemoci (Aslanli et al., 2013). Ázerbájdžán těží ropu ze tří ropných polí, a zatím nebyly objeveny další zdroje, je těžké odhadnout, jak dlouhou zásoby ropy při současném tempu těžby vydrží. Země musí diverzifikovat svoje hospodářství a efektivně využívat zisky z ropy, což nastává díky založení Státního ropného fondu. Peníze z fondu mohou být použity na humanitární projekty a infrastrukturu či ekonomické projekty schválené nezávislými mezinárodními ekonomy (Kaldor, 2007).

Těžba ropy je tedy zajištěna, druhou věcí je její doprava na světové trhy, od 90. let se začalo jednat o konstrukci nového ropovodu, neboť stávající kapacity byly nedostatečné. Nejvíce ekonomicky výhodná byla možnost postavit potrubí z Ázerbájdžánu do Íránu, kudy by se nerostné bohatství dostalo až k Perskému zálivu a odtud by se mohlo přepravovat po moři. Druhou možností bylo využití stávajícího ropovodu z Baku do ruského Novorossisku, který by potřeboval jen modernizovat. Ze strategických důvodů nechtěl Západ do projektu zahrnovat Rusko ani Írán. Nakonec se USA a EU rozhodly

³² Prezident investuje do okázalých projektů a snaží se modernizovat Baku ve stylu Dubaje, zatímco zbytek země, především západ, zůstává slabě rozvinutý.

postavit nový ropovod z Baku do tureckého Ceyhanu. Nejkratší cesta mezi oběma body vede přes území Náhorního Karabachu. John Manesca, americký mediátor pro Náhorní Karabach, navrhoval tuto možnost a pojmenování potrubí jako ropovod míru. Byla to jedinečná příležitost ukončit konflikt v ekonomických zájmech všech. Arménie však návrh odmítla, pravděpodobně díky ruskému vlivu. Obávala se, že by projekt narušil bezpečnost, Ázerbájdžán také pochyboval, neboť by ropovod přerušil blokádu Arménie (Kaldor, 2007).

Nakonec byla zvolena trasa, která mívá Náhorní Karabach i Arménii, namísto nich zahrnuje Gruzii. Vznikl ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC), jeho stavba začala v roce 2003 a dokončena byla roku 2005. Ropovod je dlouhý 1777 kilometrů a denně jím proudí milion barelů ropy. Byl navržen tak, aby se stal jedním z nejbezpečnějších ropovodů na světě, celý vede pod zemí s ohledem na bezpečnostní situaci v regionu. Zároveň s ropovodem byl postaven a v roce 2006 uveden do provozu Jihokavkazský plynovod (Baku-Tbilisi-Erzurum; BTE), který měří 700 kilometrů, neboť končí v tureckém městě Erzurum, kde se napojuje na již existující distribuční síť. Ropovod BTC i plynovod BTE vedou pouze 60 kilometrů od území Čečenska a 10–15 kilometrů od Arménie a Náhorního Karabachu, což představuje potenciální nebezpečí, pokud dojde k obnovení ozbrojeného konfliktu (Dehdashti-Rasmussen, 2006). Na Obrázku 3 je znázorněna trasa ropovodu BTC.



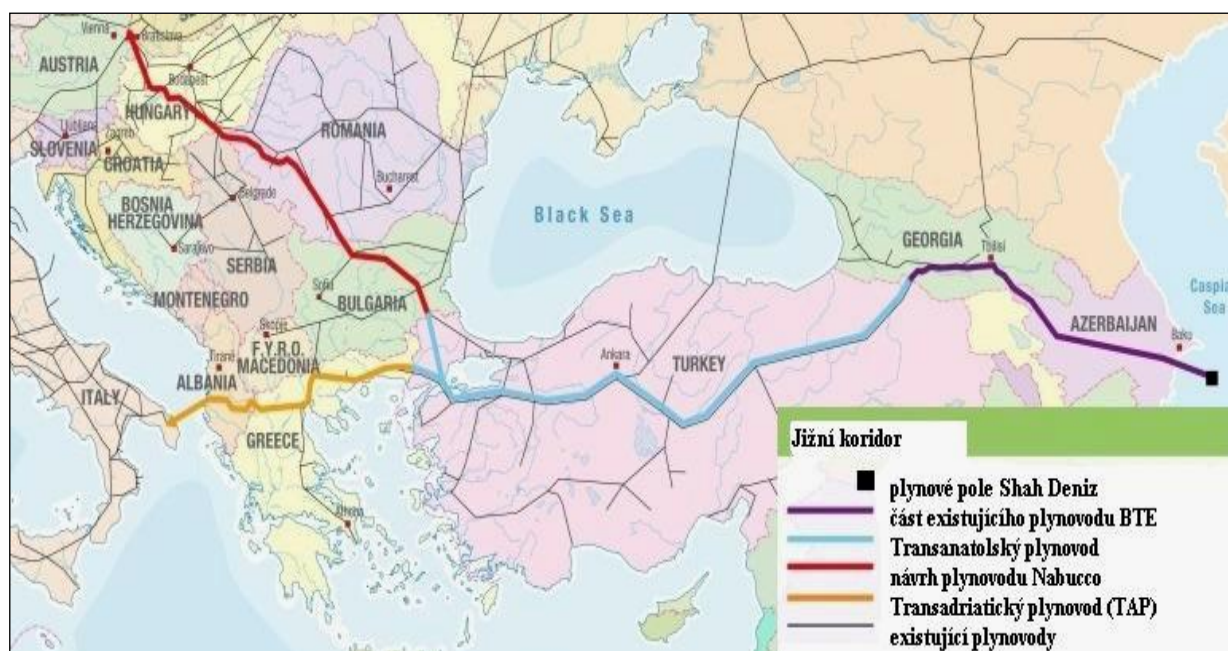
Obrázek 3 Trasa ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan

Zdroj: Jordan, 2008

Západní mocnosti diskutují další energetické projekty, které by dopravily ropu a zemní plyn z Kaspického moře až do střední Evropy. Dlouhá léta pokračovala jednání ohledně plynovodu Nabucco, který měl snížit závislost států Evropské unie na dodávkách plynu z Ruska. V plánu bylo napojení na již existující plynovod BTE v Turecku a stavba nového

plynovodu přes Balkánské státy (Bulharsko, Rumunsko) a Maďarsko do Rakouska. Jednání se protáhla s množstvím zainteresovaných zemí a společností a nakonec se zdá, že projekt Nabucco zůstane jen na papíře, neboť ho nahradil konkurenční plán na stavbu Transadriatického plynovodu. Ázerbájdžánské konsorcium Shah Deniz, které těží plyn z Kaspického moře, dalo v srpnu 2013 přednost tomuto projektu před plynovodem Nabucco.

Začátek stavby Transadriatického plynovodu se plánuje na rok 2015 a o čtyři roky později by měl být dokončen. Plynovod dlouhý 800 kilometrů povede od tureckých hranic do Řecka a Albánie a odtud přes Jaderské moře do Itálie, kde se napojí na již existující síť plynovodů. Plynovod TAP má být až o 450 kilometrů kratší než Nabucco, s tím souvisí i nižší náklady na rekonstrukci, které se mají pohybovat okolo 5 miliard dolarů (Del Sole, 2013). Transadriatický plynovod může mít pozitivní efekt na ekonomiky Řecka a Albánie a zároveň pomůže diverzifikovat evropské dodávky plynu, zatímco Rusko, Arménie ani Írán nebudou mít z projektu prospěch. Jakmile bude plynovod dokončen další země jako Irák, Izrael, Turkmenistán se mohou zapojit a vyvážet do Evropy skrze tuhle cestu. Na Obrázku 4 můžeme vidět jednotlivé návrhy na dopravu ázerbájdžánského plynu do Evropy.



Obrázek 4 Plánované energetické projekty v tzv. Jižním Koridoru

Zdroj: Del Sole, 2013

8.3 Politické důsledky

Konflikt v Náhorním Karabachu je hlavním bodem zahraniční i domácí politiky jak Arménie, tak Ázerbájdžánu. Země hledají ve světě spojence a vstupují do politických aliancí. Arménie orientovaná prorusky se necítí ohrožena velmocí, neboť s Ruskem nesdílí společné hranice. Jejich partnerství je vyvažováno turecko-ázerbájdžánskou spoluprací. Uprostřed stojí neutrální Gruzie, která se snaží působit jako most mezi Arménií a Ázerbájdžánem, podporuje jejich dialog k řešení konfliktu, na druhou stranu má prospěch z dané situace, neboť se může zúčastňovat regionálních energetických a dopravních projektů.

Za hlavní politický důsledek konfliktu lze považovat okupaci sedmi ázerbájdžánských regionů, Ázerbájdžán tedy nemůže vykonávat státní správu na 14 % svého území, pokud k tomu připočítáme i území Náhorního Karabachu, jedná se o 20 %. Došlo k porušení územní integrity státu, což je v rozporu s mezinárodním právem. Území je pod kontrolou Arménie, která se regiony snaží osídlovat arménským obyvatelstvem. Vláda odmítá, že by se jednalo přímo o její iniciativu, aktivity jsou podporované především nacionalisty a diasporou. Arménská vláda však provádí na území archeologické výzkumy, aby mohla prokázat, že má na oblast historický nárok (ICG, 2011).

8.3.1 Vliv na demokracii

Na počátku konfliktu se arménské i ázerbájdžánské obyvatelstvo zmobilizovalo nejen k boji o Náhorní Karabach, ale požadovalo i ekonomické a politické reformy ve svých zemích. Byla vytvořena opozice k sovětskému systému, která vytvářela cestu k prvním demokratickým procesům v Arménii i Ázerbájdžánu. První politické strany a organizace byly založeny na základě boje o Karabach a získání historického území bylo jejich hlavní agendou. Nové instituce však zůstávaly slabé, vlády nedokázaly přijímat liberální reformy z obavy, že by oslabily jejich stabilitu. Otázka Náhorního Karabachu byla manipulována politiky a prezidenty k tomu, aby dosáhli svých cílů. Jako příklad uveďme prezidentské volby v roce 2008, kdy byl zvolen Sargsjan, který upozorňoval na vývoj konfliktu a šířil nacionalistickou propagandu, aby odvedl pozornost od zmanipulovaných voleb (Valiyev, 2012).

Americká nevládní nezisková organizace Freedom House, která se zabývá demokracií, politickými svobodami a lidskými právy, klasifikuje Arménii jako částečně svobodnou zemi s poloautoritářským režimem. Země podle Freedom House (2013a) zaznamenala pokrok v nezávislosti médií a rozvoji aktivit občanské společnosti, naopak velkým problémem země zůstává korupce a potlačovaná opozice. Současný prezident Serž Sargsjan byl v roce 2012 znovu zvolen do funkce, poprvé byla umožněna kandidatura opozičního politika, proto se volby přiblížily demokratickým standardům.

Ázerbájdžán je klasifikován jako nesvobodná země s horším stavem politických svobod a lidských práv než Arménie. Freedom House (2013b) uvádí, že se demokratické indikátory od nástupu Ilhama Alijeva zhoršují, horší výsledky zaznamenal v oblasti svobody voleb, médií, korupce a aktivit občanské společnosti. Režim v Ázerbájdžánu je autoritářský, výkonná a zákonodárná moc nejsou nezávislé, neboť parlament kontroluje prezident a dochází k potlačování opozice. Prezident Alijev se drží u moci díky ziskům z ropy, v ekonomice i politice vytvořil síť založené na regionálních a klanových vazbách. Jeho syn se stal viceprezidentem ve společnosti SOCAR a jeho bratr Jalal Alijev založil národní síť plynových stanic Azpetrol. Prezident má vlastní televizní kanál, tím tedy může promlouvat k široké veřejnosti. Stávající situace je přínosná pro elity a politické vůdce, kteří konflikt využívají, aby legitimizovaly svoji vládu, zatímco společnost trpí nejvíce nedostatkem demokracie a vysokou korupcí (Özkan, 2008).

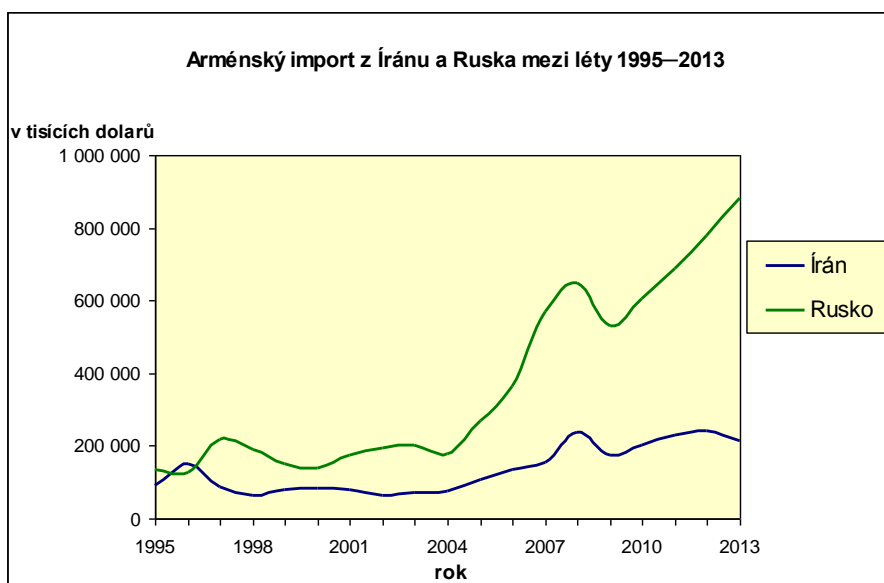
8.4 Společenské důsledky

Spor o Náhorní Karabach rozděluje obě společnosti a přispívá k nenávisti mezi národy. Jen zřídka dochází ke kontaktům mezi Armény a Ázerbájdžánci, a tak může vláda manipulovat jejich názory o sobě navzájem a budovat stereotypy. Za sovětské éry byla například smíšená manželství obvyklá, v současnosti podobné svazky málokdy připadají v úvahu. 99 % Ázerbájdžánců a 90 % Arménů by neuzavřelo manželství s někým z druhé skupiny, to samé platí i pro obchodování (Valiyev, 2012). I po vyřešení konfliktu bude trvat nejméně generaci, než se zcela obnoví důvěra mezi etniky, neboť se navzájem vidí jako nepřátelé. Starší generace si ještě pamatuje společné soužití v dobách SSSR, zatímco mladá generace již nemá žádné kontakty se sousedním etnikem, chybí jí vlastní zkušenosti, a tak může být ovlivňována názory médií, politiků, rodiny a buduje si předsudky vůči druhému etniku.

Oba národy mají podobné kulturní praktiky, sdílené hodnoty a předpoklady, převládající způsoby myšlení, především občanské společnosti by měly usilovat o kulturní interakce a dialog, aby postupně docházelo k odstraňování nevraživosti mezi Armény a Ázerbájdžánci.

8.5 Ekonomické důsledky

Konflikt izoloval Arménii, neboť Ázerbájdžán i Turecko zahájily v 90. letech její ekonomickou a dopravní blokádu. Nyní je Arménie závislá na severních a jižních hranicích co se týče spojení se světem, až 2/3 zahraničního zboží přichází do země skrze gruzínské hranice, většina zboží má svůj původ v Rusku (Kasim, 2012). Kvůli politické nestabilitě Gruzie v roce 2008, začala Arménie posilovat vazby s Íránem, jak můžeme vidět na Grafu 2 dovoz z Íránu v roce 2008 výrazně vzrostl, zatímco obchodování s Ruskem narůstá postupně již od 90. let. Díky blokádě a izolaci vzrostl černý obchod, ze kterého benefítují kriminální sítě, mafie a podnikatelské skupiny (Özkan, 2008).



Graf 2 Srovnání objemu arménského dovozu z Íránu a Ruska v letech 1995–2013

Zdroj: Armstat, 2014

Arménie je vnitrozemskou republikou bez přírodních surovin, proto je závislá na dovozu hlavních energetických zdrojů. Elektrickou energii získává Arménie z jaderné elektrárny Metsamor, která byla mezi léty 1988–1995 zavřená a stále budí kontroverze, neboť se nachází v oblasti citlivé na zemětřesení a způsobuje tedy potenciální environmentální

riziko. V současnosti má ve společnosti Metsamor EnergoAtom značný podíl Rusko. Další energie se vyrábí v geotermálních elektrárnách v Jerevanu a Hrazdanu (Gurbanov, 2013).

Jelikož Arménie nemá zásoby zemního plynu, musí surovinu dovážet, jejím hlavním partnerem je Rusko. V roce 1997 vznikla společnost ArmRosGazprom, která se zaměřuje na dodávky zemního plynu do Arménie. Rusko v ní získalo 80% podíl a Arménie zbylých 20 %. Ruská společnost Gazprom uzavřela v roce 2006 s arménskou vládou dohodu, která ji opravňuje po 25 let participovat na energetických a plynových projektech v Arménii³³. V roce 2014 Rusko odkoupilo 20 % arménského podílu v ArmRosGazprom, stalo se výhradním vlastníkem a došlo k přejmenování na Gazprom Armenia (Gazprom, 2014).

V současnosti Rusko vlastní 80 % transportačního systému pro zemní plyn v zemi (Gurbanov, 2013). Alternativou pro ruský plyn je pouze spolupráce s Íránem. V roce 2008 byl dokončen arménsko-iránský plynovod a díky tomu mohla Arménie částečně diverzifikovat své zdroje. Íránská část plynovodu je dlouhá 100 kilometrů a vede z íránského města Tabríz k arménským hranicím, kde se v regionu Meghri napojuje na 40 kilometrů dlouhou arménskou část do města Sardarian, kterou opět vlastní ruská společnost. Existují plány na prodloužení plynovodu o dalších 197 kilometrů do centra Arménie, čemuž brání Rusko, je proti jeho zájmům, aby Írán zásoboval arménské trhy a expandoval dále, například do Gruzie. Podle arménsko-iránského kontraktu z roku 2004 se Arménie zavazuje, že z dodaného zemního plynu bude vyrábět energii, kterou zpětně vyveze do Íránu. V budoucnu chce samozřejmě Arménie dovážet větší množství plynu, které by ještě více snížilo závislost na Rusku (Zarifian, 2009; Business Monitor International, 2012).

Rusko neovládá pouze energetický sektor v Arménii, kontrolu má i nad dopravním sektorem, telekomunikacemi či průmyslem. Arménie kvůli svým dluhům prodala Rusku podíly v mnoha společnostech, například v telekomunikační společnosti ArmenTel, v Armensberbank a v největší těžební společnosti Ararat Gold Recovery (Gurbanov, 2013). Ruské firmy ovládají 2/3 telekomunikačních společností v Arménii a mají kontrakt na správu železnic po dobu třiceti let (Kogan, 2013). Rusko má tedy Arménii v hrsti a není v jeho zájmu, aby ukončila konflikt s Ázerbájdžánem a začala se sblížovat s Tureckem a

³³ V plánu má Rusko postavit ropnou rafinérii ve městě Meghri.

integrovat se do západních struktur. Polyakov (2000) ve své studii pro Světovou banku uvádí, že otevřením hranic by se arménský export mohl v krátké době zdvojnásobit a HDP by vzrostlo o 30 %. Ekonomické benefity ukončení konfliktu však zatím Arménii nepřivádí k vynaložení větších snah v mírových rozhovorech s Ázerbájdžánem

Ázerbájdžán se na začátku 90. let ocitl v chaosu a ekonomickém úpadku v důsledku, nejen války v Náhorním Karabachu a s tím souvisejícímu přílivu uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, ale i politické nestability po vyhlášení nezávislosti a zhroucení tradičních obchodních vztahů. Až od roku 1995 zažil ekonomický růst, přispěly k tomu stabilizační programy a reformy podporované Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou. Z málo rozvinuté zemědělsky orientované země vznikla ekonomika, kde hlavní roli hraje ropný průmysl. Po podepsání ropných kontraktů s mezinárodními společnostmi (o čemž byla zmínka výše) následovala privatizace a příliv zahraničních investic. Dle klasifikace Světové banky (The World Bank, 2014) patří dnes Ázerbájdžán mezi země s vyšším středním příjmem, přesto však trpí problémy jako chudoba na venkově a mezi IDPs, nerovnoměrný rozvoj země, závislost na příjmech z ropy. Ve svém dalším rozvoji se musí zaměřit na diverzifikaci ekonomiky a růst neropného sektoru (Allaheranov a Huseynov, 2013).

8.6 Stav Náhorního Karabachu

Náhorní Karabach je de facto stát, ale není uznán žádnou zemí na světě. De facto státy jsou schopny nad svým územím vykonávat svrchovanou zákonodárnou, výkonnou i soudní moc, usilují o nezávislost, ale mezinárodní uznání jim chybí. Za de facto stát můžeme označit region, který má definované státní území, stálé obyvatelstvo a jeho vláda má pod kontrolou celé nárokované území nebo alespoň jeho většinu. Mezinárodní společenství dlouhodobě prosazuje teritoriální integritu, z toho vyplývá neochota států a mezinárodních organizací se v de facto státech angažovat. Podporují tedy jejich návrat pod správu mateřských států a navrhují mnoho variant autonomií či federací. De facto státům chybí vnější suverenita, proto nemohou navazovat vztahy s dalšími státy a stávat se členy mezinárodních organizací. Ochuzují se o příliv zahraničních investic, obchodní vazby a půjčky od mezinárodních institucí (Hoch, Kopeček a Baar, 2012).

V roce 2006 přijala Náhorní karabašská republika (NKR) novou ústavu, která potvrdila státní symboliku, podle ní je NKR prezidentskou demokratickou republikou s jednokomorovým parlamentem a pluralitním systémem politických stran. V ústavě je dále zdůrazněna jednota všech lidí arménského původu. V praxi stále platí výjimečný stav a opozice je chápána jako nepřítel karabašské státnosti. Prakticky opoziční hnutí neexistuje, neboť představuje bezpečnostní rizika, také jsou omezeny některé občanské svobody, například právo na veřejné demonstrace. Média ani NGOs se nevyjadřují kriticky vůči vládě a jsou podrobena cenzuře. Země trpí korupcí a ekonomické aktivity jsou pod kontrolou vládních elit. I přes zmíněné nedostatky organizace Freedom House (2013c) hodnotila v roce 2013 Náhorní Karabach poprvé jako částečně svobodnou zemi.

Před válkou žilo v Karabachu 180 tisíc obyvatel (Kaldor, 2007), podle sčítání lidu v roce 2005 byla populace 135 tisíc s převážnou většinou obyvatel arménského původu (Stat-NRK, 2005). S těmito zveřejněnými informacemi je nutné zacházet s rezervou, neboť sčítání nemusí být důvěryhodné, vzhledem k tomu, že národní statistiky neuvádí žádnou zmínku o ázerbájdžánském etniku v Náhorním Karabachu. Oblast NRK je řídko zalidněna, většina obyvatel žije v hlavním městě, vláda proto přijímá opatření na povzbuzení populačního růstu. Mladé manželské páry mají nárok na finanční příspěvek od státu, a pokud se jim narodí dítě, dostanou další peněžní obnos (Freedom House, 2013c).

Náhorní Karabach je i přes deklarovanou samostatnost závislý na Arménii, jejich politiky jsou propojené, neboť v Arménii působí bývalí karabašští politici, kteří díky tomu ovlivňují arménskou politiku a její přístup k řešení konfliktu, který vylučuje jakýkoli kompromis. Bývalý arménský prezident Kočarjan začal svoji politickou kariéru v Karabachu, kde působil v letech 1994–1997 ve funkci prezidenta, a současný arménský prezident Sargsjan byl v minulosti karabašským ministrem obrany. Také z ekonomického hlediska je Arménie pro Karabach životně důležitá – 2/3 jeho příjmů pochází z Arménie, která ho spojuje s okolním světem skrze Lačinský koridor. Oblast se rozvíjí díky financím od arménské diaspory, které stát investuje do stavby infrastruktury, rozvoje těžby surovin³⁴ a průmyslu (Kaldor, 2007). HDP na obyvatele je i přes investice Arménie a diaspory nižší

³⁴ V Náhorním Karabachu se těží především dřevo, což sebou přináší environmentální problém odlesňování. Dřevo je poté dopravováno Lačinským koridorem po silnici ze Štěpanakertu do arménského Gorisu. Cesta byla postavena díky financím arménské diaspory (*Hayastan Fund*) a jedná se o jednu z nejkvalitnějších silnic na Kavkaze (Hopmann a Zartman, 2010).

než u ostatních států v regionu – v roce 2008 bylo odhadováno na 1 700 dolarů. Za nejvýznamnější problémy označují obyvatelé Karabachu nezaměstnanost, bydlení a chudé sociální podmínky a největší hrozbou bezpečnosti zůstává Ázerbájdžán, ale občané cítí silnou důvěru vůči parlamentu, armádě, ministerstvu obrany a samozřejmě k Arménii (Berg a Mölder, 2012). Náhorní Karabach je tedy v současnosti závislý politicky, ekonomicky i vojensky na vnějším faktoru, tj. na pomoci z Arménie. Také z hlediska dopravy se spoléhá pouze na Arménii, kromě pozemního spojení jsou od května 2011 možné i nepravidelné lety ze Stěpanakertu. Otevření letiště v Náhorním Karabachu se neobešlo bez výhrůžek Ázerbájdžánu, že bude v případě ohrožení své bezpečnosti sestřelovat karabašská letadla.

V oblasti Náhorního Karabachu se nachází řada arménských církevních památek (například kláštery Gandzasar a Dadivank), které navštěvují turisté výhradně z Arménie. Vláda Karabachu zamýšlí rozvíjet agroturistiku, ale vzhledem k zamrzlému stavu konfliktu neláká zahraniční turisty. Arméni nepotřebují víza pro cestování do Karabachu, ale pro občany ostatních zemí je povolení k pobytu nezbytné. S karabašským vízem poté nelze cestovat do Ázerbájdžánu, neboť z jeho pohledu je vstup do NKR přes Arménii nelegální (De Waal, 2010b).

9 Možný budoucí vývoj konfliktu

Následující kapitola pojednává o budoucnosti konfliktu o Náhorní Karabach. Věnuje se možnostem budoucího vývoje v oblasti a změnám, ke kterým by mělo ve společnostech dojít a které by přispěly ke zlepšení situace. Dosud se nepodařilo dospět k řešení a vyjednávání Arménie s Ázerbájdžánem se zastavila na mrtvém bodě. Jaký osud čeká Náhorní Karabach? Budou představitelé obou zemí nadále diplomaticky vyjednávat nebo se uchýlí k radikálnějšímu řešení? Poslední kapitola se bude snažit na dané otázky najít odpověď.

9.1 Varianty řešení konfliktu

Prakticky jsou možné tři podoby Náhorního Karabachu – první je nezávislost, která vychází z práva na sebeurčení podporovaného Armény v Náhorním Karabachu i Arménii. Po druhé světové válce je v mezinárodních vztazích větší nevůle k uznávání nových států. Výjimkou byla dvě období: 50. a 60. léta 20. století, kdy se osamostatnily bývalé kolonie v Africe a Asii, a 90. léta, kdy byly uznané nezávislé státy po rozpadu SSSR a Jugoslávie³⁵. Dnešní de facto státy, které usilují o nezávislost, mají ekonomické a institucionální charakteristiky podobné zhroutilým státům (*failed states*), uznání by tak podle Kolstøva (2006) mohlo skončit jejich selháním namísto vytvoření silných a fungujících států. Nezávislost Náhorního Karabachu je pro Ázerbájdžán naprosto nepřijatelná, na jeho území žijí další etnické menšiny (Talyšové, Lezginové), které by se mohly také chtít emancipovat. Atributy jako hranice a suverenita jsou pro jeho státnost důležité a ústupek Karabachu by mohl ohrozit jeho národní bezpečnost (Ismailzade, 2011).

Druhá možnost, již méně pravděpodobná, je připojení Karabachu k Arménii, tato varianta byla hlavním cílem arménských nacionalistických hnutí v 80. letech. Po rozpadu SSSR a vzniku nezávislé Arménie a Ázerbájdžánu, ztratilo sjednocení Náhorního Karabachu s Arménií podporu arménských politiků, neboť Arménie si nechtěla nárokovat území jiného mezinárodně uznaného státu.

³⁵ Samozřejmě i ve 21. století vznikají nové státy, jedná se však o jednotlivé případy, jejichž vyhlášení nezávislosti většinou doprovází konflikty či občanské války. Od roku 2000 vznikly Kosovo, Východní Timor, Černá Hora, Jižní Súdán.

Poslední východisko z konfliktu je setrvání separatistického regionu pod správou Ázerbájdžánu, což by zachovalo jeho územní integritu. Náhorní Karabach by mohl získat širokou míru autonomie, která by musela být předmětem dalších vyjednávání. Poslední zmíněná možnost nejvíce odpovídá kompromisu, avšak v současnosti nemají konfliktní strany zájem o kompromisní řešení a dál trvají na maximalistických požadavcích. Podle Mikhelidze (2010) je nejpravděpodobnější možností do dalších let pokračování současného statu quo.

V současnosti ustoupila ozbrojená fáze konfliktu, ve které byla důležitá hlavně role vlád a mezinárodních organizací, aby se zamezilo velkým škodám způsobených konfrontací. Konflikt přetrvává v latentní formě, a dochází k jeho transformaci, která zahrnuje postkonfliktní rekonstrukci a mírový proces, který se odehrává oficiálně skrze politické zástupce a diplomaty (*track one diplomacy*). Pro úspěšné a udržitelné řešení je potřeba odstranit příčiny konfliktu a obnovit vzájemné vztahy nejen na vládní, ale i na občanské úrovni.

Poloautoritářští vůdcové Arménie a Ázerbájdžánu si udržují monopol nad managementem konfliktu i mírovým procesem, zatímco reprezentanti občanů (místní lídři, místní spolky, zástupci uprchlíků) a občanské společnosti (akademičtí pracovníci, NGOs) se moc nezapojují, neboť nechtějí riskovat konfrontaci s oficiálními iniciativami. Občanská společnost může organizovat aktivity na poli neoficiální diplomacie (*track two diplomacy*), nemá však kapacity navrhnout řešení přijatelná pro politiky, její význam spočívá spíše v podpoře aktivit na usmíření národů. Mezi oběma zeměmi i společnostmi stojí etnické a ideologické rozdíly, které nelze vymazat, ale lidé musí začít respektovat své potřeby, hodnoty a zájmy. Po dvaceti letech neúspěšných vyjednávání jihokavkazských politiků nastal čas pro zahrnutí občanské společnosti do řešení konfliktu – také karabašské, jejíž postoj je pro přijetí jakéhokoli řešení klíčový (Hoch, Kopeček a Baar, 2012; Mikhelidze a Pirozzi, 2008).

Arménie i Náhorní Karabach doufají, že zachování statusu quo legitimizuje existenci Náhorního Karabachu jako nezávislé republiky. Pro obě země je jediným řešením úplná nezávislost, která jediná může zajistit bezpečnost arménského obyvatelstva v Náhorním Karabachu, které má právo na sebeurčení. Naopak pro Ázerbájdžán je současná situace nepřijatelná, po všech neúspěšných jednáních, kdy bylo jednou z možností i federativní

uspořádání Ázerbájdžánu, dnes nepodporuje autonomii ani nezávislost Náhorního Karabachu, navíc je pro něj klíčové získat zpátky kontrolu nad okupovanými regiony kolem Náhorního Karabachu, v tomto ohledu právě nezavrhuje ani použití vojenské síly.

9.2 Role občanské společnosti při řešení konfliktu

Občanská společnost sestává hlavně z nevládních neziskových organizací (*non-governmental organizations*, NGOs), ale nemusí mít vždy institucionalizovanou podobu, tedy může být chápána i jako sféra svobodné komunikace, diskusní platformy, think-tanky, akademická společenství, neformální aktivity občanů, svobodně fungující média a církevní organizace. Občanská společnost přispívá k vytváření otevřených a demokratických komunikačních kanálů, je tedy hnací silou demokracie (Hoch, Kopeček a Baar, 2012). Má přístup ke stranám zapojených do konfliktu a může je dovést k dialogu. Může být zahrnutá do všech fází konfliktu – její aktivity směřují k prevenci konfliktu, mírovým jednáním, udržování míru a postkonfliktnímu usmíření. Poslední dvě oblasti jsou aktuální v případě konfliktu o Náhorní Karabach. Funkce občanské společnosti zahrnují ochranu občanských práv a svobod, zprostředkování dialogu mezi státem a občany, monitorování oficiálních praktik a struktur, posilování demokracie, vzdělávání pro mír, výměnné programy, mírové tábory a společné kulturní akce. Občanská společnost může také reprezentovat marginalizované skupiny a prosazovat jejich zájmy (Mikhelidze a Pirozzi, 2008).

Nevládní iniciativy jsou na jižním Kavkaze omezené, ale mohou být efektivnější než oficiální jednání, neboť pomáhají budovat důvěru a přímý kontakt mezi národy. Za Sovětského svazu byly všechny společenské organizace pod kontrolou státu i v současnosti díky povaze politických režimů je kontrola státu silná. Primárními oběťmi konfliktu jsou v obou zemích občané, nikoli politické a ekonomické elity, které udržovaly dynamiku konfliktu během posledních dvou dekad. Hlavními výzvami jsou podle Hopmanna a Zartmana (2010) v současnosti pro občanskou společnost budování širšího dialogu a vzájemné důvěry, nezávislost médií, nezaujaté vědecké bádání.

V oblasti působilo již v 90. letech několik mezinárodních organizací, které se zaměřovaly na pomoc uprchlíkům a IDPs, v současnosti zde nalezneme mezinárodní NGOs, které se zabývají posilováním demokracie, udržováním míru, budováním důvěry, kulturními výměnami mládeže i novinářů. Spolupracují s místními NGOs a snaží se o budování jejich

kapacit. Hlavní aktivity místních NGOs zahrnují organizování různých seminářů a workshopů, zvyšování bezpečnosti občanů skrze růst povědomí o minách, opravu škol a nemocnic, monitorování lidských práv (Ghaplanyan, 2010).

9.2.1 Konkrétní aktivity NGOs v Arménii a Ázerbájdžánu

NGOs jsou definovány jako soukromé, samosprávné, neziskové instituce věnující se politickým, sociálním, ekonomickým a lidským právům a otázkám řešení konfliktů (Ghaplanyan, 2010). V Arménii i Ázerbájdžánu jsou aktivity NGOs neefektivní v dosahování svých cílů, trpí hlavně finančními a technickými nedostatky.

Arménské NGOs jsou často financované ze zahraničí, především ze zdrojů diaspory. Věnují se především podpoře demokracie, svobodě projevu a médií, lidským právům. Mezi hlavní arménské NGOs patří mládežnická organizace YERITAC, Institut občanské společnosti, Studentská solidarita či Výzkumné centrum pro politický rozvoj. V Arménii téměř neexistují organizace občanské společnosti³⁶, které by se zabývaly transformací konfliktu, neboť ho považují za vyřešený, naopak je tomu v Ázerbájdžánu, kde lze NGOs rozdělit na dvě skupiny – organizace, které podporují silové řešení konfliktu, jsou provládní a je možné jejich napojení na oficiální struktury, a organizace, které upřednostňují dialog (Hoch, Kopeček a Baar, 2012).

Ázerbájdžánské NGOs se věnují především lidským právům, situaci IDPs, zdravotní péči, míru, genderu a problémům životního prostředí. Mezi nejvlivnější organizace občanské společnosti patří Hnutí za osvobození okupovaných území, které má podporu od vlády, proto je spekulativní jeho nezávislost. V Náhorním Karabachu působí několik desítek NGOs, téměř všechny jsou provládně orientované, proto se k aktivitám budování míru staví negativně. Karabašské NGOs trpí nedostatkem financí a silnou konkurencí ze strany vládních organizací (Freedom House, 2013c). Níže budou popsány hlavní aktivity některých NGOs působících na jižním Kavkaze a týkající se řešení konfliktu v Náhorním Karabachu.

Za nezávislé lze považovat iniciativy mezinárodních NGOs, jednou z nejvýznamnějších NGOs tohoto druhu je organizace Helsinské občanské shromáždění (*Helsinki Citizens*

³⁶ Některé NGOs přece jen podporují mírové iniciativy, ale nevyhnou se marginalizaci ze strany vlády.

Assembly), které se snaží podporovat dialog a důvěru na jižním Kavkaze. Její aktivity zahrnují setkávání zástupců občanské společnosti a neziskového sektoru z Arménie a Ázerbájdžánu, kulturní výměny novinářů a studentů a organizování letních táborů pro děti a mládež z postižených regionů. Dále založila projekt Červený most zabývající se problematikou výměny vězňů a zmizelých vojáků. Další NGO působící v oblasti je britská organizace *International Alert*, která vytvořila veřejné mírové fórum pro diskusi nezávislých expertů, novinářů i mírových aktivistů. Britská vláda také financuje Konsorcium Iniciativa (*Consortium Initiative*), což je platforma mezinárodních NGOs působících na Kavkaze, která se podobně jako *International Alert* soustředí na setkávání občanských aktivistů, novinářů, ale i obyčejných lidí z Arménie, Ázerbájdžánu i Náhorního Karabachu za účelem budování důvěry, vedení politického i občanského dialogu. Na jižním Kavkazu probíhají i projekty v rámci Evropské politiky sousedství – například projekt Všichni různí, ale rovní, který se snaží spojovat lidi, kteří se mohou v budoucnu stát elitami ve svých zemích (Kopeček, 2007).

Nejvýznamnější organizací působící v Náhorním Karabachu je Helsinská iniciativa 92, která se zaměřuje především na podporu demokracie a budování občanské společnosti. Vede projekt Žluté tulipány zabývající se zmizelými osobami v důsledku války. Dále se snaží změnit pohled karabašských Arménů na Ázerbájdžánce prostřednictvím osvětových akcí (dny ázerbájdžánské kuchyně, kurzy ázerbájdžánštiny a turečtiny) a setkávání karabašských a ázerbájdžánských zástupců NGOs. Organizuje návštěvy v Stěpanakertu i Baku, které se však neobejdou bez protestů radikální části společnosti (Kopeček, 2007). Další fungující NGO v Náhorním Karabachu je Demokracie mládeže, která funguje nezávisle na jakémkoli politickém hnutí, trpí však nedostatkem příjmů. Její projekty se zaměřují na podporu lidských práv a rozvoj občanské společnosti v Karabachu (Mikhelidze a Pirozzi, 2008). O zvyšování bezpečnosti skrze odminování se zasluhuje americká nezisková organizace *Halo Trust*. Miny jsou pozůstatkem války a rozmísťovaly je jak ázerbájdžánské, tak arménské vojenské oddíly a dodnes ohrožují místní obyvatelstvo. Organizace pracuje v oblasti již od roku 2000, od té doby zneškodnila přes 67 tisíc min a pozitivním aspektem je také zaměstnávání místního obyvatelstva (Halo Trust, 2014).

Občanské společnosti v obou zemích upřednostňují jednostranné projekty a méně se věnují vzájemné spolupráci. Společné iniciativy arménských a ázerbájdžánských NGOs jsou

velice vzácné, často podporované vnějšími pobídkami než zevnitř. Ázerbájdžánský politik Tair Tagizadeh v roce 2007 argumentoval: *Myslíme si, že cestování ázerbájdžánských novinářů do Náhorního Karabachu je rozumnější podporovat až poté, kdy bude ukončena okupace našeho území, dojde k rozmístění mírových jednotek a vyřeší se otázka soužití Arménů a Ázerbájdžánců. V současnosti nejsou návštěvy Náhorního Karabachu možné ani nezbytné* (Gahramanova, 2007, p. 33).

Kavkazské NGOs mají jen omezený rozsah aktivit, což má za následek nízké povědomí a podporu jejich působení mezi veřejností. Ani média se nemohou zapříčinit o zvýšení povědomí díky nedostatku informací a jejich netransparentnosti. Jen nízké procento z registrovaných NGOs je opravdu aktivní, například v Arménii, jak uvádí Gahramanova (2007), je ze 4 000 registrovaných NGOs pouze 10–15 % činných. Některé NGO se registrují pouze za účelem získání grantů od mezinárodních organizací, ale žádné aktivity nevykazují.

9.2.2 Role médií v řešení konfliktu

Role médií je dvousečná – negativní i pozitivní. Negativní vliv s ohledem na řešení konfliktu lze spatřovat v propagaci a šíření nenávistných myšlenek a v podpoře stereotypů mezi společnostmi. Média se dále snaží zdiskreditovat mírové aktivity občanské společnosti. Naopak pozitivní vliv spočívá v podpoře vzájemné tolerance a porozumění. Záleží tedy na daném médiu, kterou cestu si zvolí, vzhledem k tomu, že v Arménii i Ázerbájdžánu nelze označit média za nezávislá, neboť často podléhají cenzuře, pozitivní vliv na řešení konfliktu zatím nepřinesla. Níže budou zmíněny iniciativy, které zapojují právě média. V dnešní době stoupá význam hlavně nových médií a sociálních sítí (blogy, Facebook, Twitter, Skype), která mohou sloužit k navazování kontaktů na obou stranách hranice a dostat společnosti ze vzájemné izolace.

V roce 2010 vzniklo online periodikum Kavkazská edice. Jedná se o nezávislou publikaci, která poskytuje fórum pro diskuze o Náhorním Karabachu. Snaží se přispět k udržitelnému řešení konfliktu tím, že podporuje různorodé analýzy a úhly pohledu, stejně jako výzkum. Každé číslo obsahuje dva analytické příspěvky – jeden z arménské perspektivy a druhý z ázerbájdžánské, objevují se i články od mezinárodních autorů. V listopadu 2010 byl spuštěn v rámci Kavkazské edice blog s názvem Neutrální zóna, který se věnuje spíše

sociálním problémům jako korupce, zdravotnictví, domácí násilí v Arménii a Ázerbájdžánu (Geybullayeva, 2012).

Skrze internet byl za podpory britské vlády realizován projekt *Let's PeaceJam*. Jednalo se o videokonference mezi arménskou, ázerbájdžánskou a karabašskou mládeží a diskutovalo se o politických, kulturních a sociálních problémech. Překážkou podobných projektů je přístup k internetu, především v Náhorním Karabachu, proto ne všichni příslušníci cílových skupin mají možnost se zapojit. Rádia a televize mají širší dosah, nedá se však spoléhat na jejich nezávislost, v Karabachu navíc obyvatelé sledují většinou pouze arménské nebo ruské televizní stanice (Ghaplanyan, 2010).

Obecně můžeme efektivitu občanské společnosti při řešení konfliktu hodnotit jako omezenou, zatím stále nemají občanské aktivity vliv na politiky a jejich rozhodování. V podobných iniciativách a aktivitách, které byly popsány výše, je však zapotřebí pokračovat. S rostoucím vlivem občanské společnosti je možné změnit pohled Arménů i Ázerbájdžánců na sebe navzájem a tím i na řešení konfliktu v Náhorním Karabachu. Prvním krokem by měl být důraz na posilování demokracie a nezávislosti médií následně pak větší zapojení veřejnosti s důrazem na ženy, jejichž hlas není často akceptován³⁷. Jedná se o dlouhodobý proces, který jistě může přinést pozitivní změny na celém jižním Kavkaze.

9.3 Vojenské řešení konfliktu

Sedmá kapitola pojednávala mimo jiné o zbrojení na jižním Kavkazu, které zvyšuje riziko obnovení války. Situace se zhoršuje od roku 2010, kdy se země nedokázaly po dlouhých jednáních shodnout na upravené podobě Madridských principů. Prezidenti Alijev a Sargsjan souhlasili pouze s výměnou vězňů a těl padlých vojáků. Od té doby vzrostlo napětí na linii příměří. V roce 2012 bylo na obou stranách zabito přes tucet vojáků v důsledku milosti, kterou Ázerbájdžán udělil Ramilovi Safarovi, který se zpovídal ze zabití

³⁷ V současnosti vznikají na jižním Kavkaze iniciativy, které zapojují také ženy, například Transkavkazský ženský dialog a Ženy pro budování míru (financované OSN). Ázerbájdžánská občanská aktivistka Arzu Abdulayeva kritizuje vyloučení IDPs a žen z občanských aktivit a usiluje o otevřený dialog (Mikhelidze a Pirozzi, 2008).

arménského vojáka během školení pod vedením NATO v Maďarsku v roce 2004 (Freedom House, 2013c).

Po jednáních, která nedokázala přinést změnu v patové situaci, Ázerbájdžán rezignoval na diplomatické řešení a stále častěji vyhrožuje vojenským zásahem a znovudobytím okupovaných okresů. Také ázerbájdžánské obyvatelstvo podporuje vojenské řešení konfliktu, především vnitřně přesídlené osoby touží po odplatě za všechny útrapy. Případná válka by narušila ekonomický růst Ázerbájdžánu a ohrozila by jeho význam jako dopravního koridoru, avšak v roce 2010 nastal vrchol ropné produkce a ekonomika již není tak produktivní, proto je možné, že Ázerbájdžán bude chtít odvrátit pozornost od domácích ekonomických a sociálních problémů přenesením pozornosti na vojenské řešení konfliktu (ICG, 2011).

Arménie by měla podle Mezinárodní krizové skupiny (ICG, 2011) v případné válce strategickou výhodu. Její síly kontrolují většinu kopců a vyvýšenin kolem Náhorního Karabachu, území je ze severu chráněno 3 000 metrů vysokým pohořím Murov a na rovinatém východě je vybudovaný ochranný systém v podobě minových polí a zákopů. Ázerbájdžánský pozemní útok by tak byl náročný a na případnou ofenzivu ze vzduchu zatím nemá země potřebnou techniku. Arménské síly jsou také lépe trénované a disciplinovanější než Ázerbájdžánci.

Ozbrojený konflikt by měl závažnější následky než před 20 lety, díky modernější technice i strategickým cílům, proti kterým by ozbrojené složky namířily pozornost. Arménskými prioritními cíli by mohla být infrastruktura – ropovod BTC, plynovod BTE i mezinárodní dálnice a železnice procházející Ázerbájdžánem, což by ovlivnilo celý region i světové trhy. Mezinárodní společenství působí preventivně proti válce a usiluje o zachování statu quo, případně o transformaci stavu. Otázkou zůstává, jestli by se do války zapojily i regionální mocnosti, jako Turecko a Rusko, které se snaží svými intervencemi ve vyjednávání udržet současný patový stav bez shody na řešení, vyhovuje jim, že oba státy zůstávají napjaté, ale válka je málo pravděpodobná, neboť by měla fatální následky (Patrushev, 2013).

9.4 Pohled akademiků na priority v řešení konfliktu

V minulosti bylo prioritou vyřešení konfliktu a až poté mělo následovat zlepšení arménsko-ázerbájdžánských vztahů. Dnes se priority otočily, po neúspěšných mírových vyjednáváních mediátoři dospěli k názoru, že v první řadě je nutné zlepšit vztahy – nejen na politické úrovni, ale i na občanské. Současný přístup k řešení konfliktu zahrnuje možnost, kdy jedna strana získá vše a druhá naopak ztratí vše. Přístup, který je žádoucí, by měl usilovat o řešení přínosné pro všechny (*tzv. win-win řešení*). Řada akademiků se snaží svými pracemi přispět ke změně myšlení lidí, mezi nimi je například Thomas De Waal, Ronald Grigor Suny a Michael Emerson, kteří podporují integrační procesy. Navrhují vytvořit Transkavkazskou konfederaci, která by zahrnovala Arménii, Ázerbájdžán a Gruzii, a předpokládají, že integrace by pomohla vyřešit konflikt nejen v Náhorním Karabachu, ale i v Abcházii a Jižní Osetii.

Druhá skupina akademiků – Irina Ghaplanyan, Ruben Harutunian či Phil Gamaghelyan – vidí největší prioritu v postupném zlepšování vztahů. Kritizují snahy rychle najít řešení, ale naopak zdůrazňují nutnost analýz a lepšího porozumění konfliktu a jeho dynamice. Zdůrazňují nutnost zlepšit vztahy mezi společnostmi a umožnit společné soužití Arménů a Ázerbájdžánců, což je možné skrze zahrnutí občanských společností do mírového procesu (Gamaghelyan, 2010). Obě základní myšlenky akademiků spolu úzce souvisí a doplňují se. Díky změně smýšlení lidí a odstranění nenávisti selepší celkové vztahy obou států a bude snadnější nalézt udržitelné řešení konfliktu. Otázkou zůstává, do jaké míry k tomu může přispět mezinárodní společenství a jakou měrou musí změny přijít zevnitř regionu, například formou integrace jižního Kavkazu.

9.5 Regionální integrace v jižním Kavkazu

Existuje několik organizací, jejichž členy jsou jak Ázerbájdžán, tak Arménie, jedná se organizace s více členy a různým zaměřením, jejichž aktivita v oblasti řešení konfliktu je téměř nulová. V minulosti byly načrtnuty plány na integraci jižního Kavkazu. V roce 2000 přišlo Evropské společenství s návrhem na vytvoření Paktu stability pro Kavkaz. Plán obsahuje návrh na vytvoření Jihokavkazského společenství, které by sdružovalo tři státy se

třemi separatistickými regiony³⁸. Společenství by posílilo regionální spolupráci a přispělo by k řešení konfliktů v regionu, jako preferovaný způsob řešení se uvádí federativní nebo konfederativní uspořádání. Konflikty by se musely řešit komplexně a synchronizovaně, neboť řešení jednoho může ovlivnit druhý. Vztahy mezi státy by se prohloubily a došlo by k vytvoření společného bezpečnostního systému, který by bojoval proti organizovanému zločinu, následovala by širší spolupráce společenství s Ruskem, USA a EU a rozvíjel by se ropný a energetický průmysl (Celac, Emerson a Tocci, 2000). V regionu chyběla vůle pro diskuzi o Paktu stability, překážkou nadnárodního společenství je také rozdílné zahraniční politické zaměření zemí – jihokavkazské státy nemají jednotný politický kurz, neboť Gruzie s Ázerbájdžánem se orientují na Západ zatímco Arménie na Východ (Šustrová, 2002).

V roce 1992 byla založena Černomořská ekonomická spolupráce a v roce 1998 došlo k přejmenování na Organizaci Černomořské ekonomické spolupráce (*Organization of the Black Sea Economic Cooperation*, BSEC), která sdružuje 12 států³⁹ a usiluje o posilování ekonomické spolupráce v regionu kolem Černého moře, který má strategické dopravní a obchodní cesty a je energetickým koridorem v Eurasii (Noyan a Güney, 2012). Arménie i Ázerbájdžán patří mezi členy organizace, což může mít vliv na zlepšování jejich vztahů. Ovšem BSEC ani přes regionální spolupráci neměla dopad na dynamiku konfliktu, neboť organizace se zaměřuje výhradně na ekonomické otázky a politické či bezpečnostní problémy jsou přenechány jiným integračním strukturám.

Hloubka spolupráce jde jen zřídka dále než ke společným ekonomickým projektům. Lze si však uvědomit spojitost mezi politickou stabilitou a ekonomickým rozvojem, díky konfliktům, tak může být politická stabilita členů BSEC ohrožena a tím i zájmy organizace. V takovém případě by měla organizace zvážit větší zapojení do řešení konfliktních politických záležitostí.

³⁸ Arménii, Ázerbájdžán, Gruzii a dále Náhorní Karabach, Abcházii a Jižní Osetii

³⁹ Mezi členy patří Albánie, Arménie, Ázerbájdžán, Bulharsko, Gruzie, Řecko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Srbsko, Turecko a Ukrajina. Všechny jihokavkazské státy, které trápí nevyřešené konflikty, jsou členy organizace.

Větší potenciál pro přispění k pozitivnímu vývoji konfliktů má Organizace pro demokracii a ekonomický rozvoj (GUAM) složená z Gruzie, Ukrajiny, Ázerbájdžánu a Moldavska, která vznikla v roce 1997⁴⁰. GUAM byl založen jako rámec pro řešení problémů regionální bezpečnosti a pro rozvoj ekonomické spolupráce v regionu. Členské státy souhlasí se spoluprací s mezinárodními organizacemi (například NATO) za účelem vzájemné pomoci v řešení konfliktů, zvládání krizí, boji s terorismem, separatismem a extremismem. Všichni členové mají na svém území zamrzlé či potenciální vnitřní konflikty se silným vlivem Ruska, přesto se organizace jako celek nezapojila do řešení konfliktů a mírových vyjednávání. Za hlavní problémy označuje Kapitonenko (2009) nedostatek demokracie v členských zemích a vzájemnou neprovázanost států.

Existuje řada návrhů na posílení regionální spolupráce – například iniciativa tureckého premiéra Erdoğana z roku 2008 s názvem Kavkazská platforma pro stabilitu a kooperaci, jejímž cílem je řešení konfliktů na jižním Kavkaze zevnitř nikoli zásahem vnějších sil. Erdoğan navrhoval spolupráci jihokavkazských států s Tureckem a Ruskem a zároveň vyloučení EU a USA. I z Gruzie, která působí jako most mezi Arménií a Ázerbájdžánem, se ozývá podpora regionální integraci, bývalí prezidenti Eduard Ševardnadze a Michail Saakašvili prosazovali iniciativu na sjednocení jižního Kavkazu s názvem Pokojný Kavkaz. Snahy tedy existují, zatím však chybí shoda nad podobou integrace. Je vhodné zahrnout do integrace silné mocnosti z regionu – Rusko, Turecko a Írán? Každý jihokavkazský stát má v tomto ohledu jiné preference, proto zatím nebyl realizován žádný návrh přijatelný pro všechny. Rusko nechce být vyloučeno z integračních procesů, neboť si chce udržovat vliv na jižním Kavkaze. Gruzie a Ázerbájdžán však nechtějí připustit ruskou dominanci a preferují zapojení západních zemí pro vyvažování rovnováhy (German, 2012b).

Jižní Kavkaz je relativně izolovanou oblastí, která se spoléhá v oblasti bezpečnosti na regionální mocnosti, namísto orientace na své sousedy. Jihokavkazské státy tak nadále zůstávají více rozdělené než spojené, každý čelí vlastním problémům a výzvám. Efektivní spolupráce byla v minulosti nastolena hlavně v ekonomických zájmech (energetická spolupráce Ázerbájdžánu, Gruzie a Turecka). Širší regionální spolupráci s Arménií brání její špatné vztahy s Ázerbájdžánem. V první fázi regionální integrace musí Arménie

⁴⁰ Také Uzbekistán byl členem organizace GUAM, přistoupil v roce 1999 o šest let později, však vystoupil.

obnovit diplomatické vztahy se svými sousedy, což se jeví jako nemožné bez vyřešení konfliktu o Náhorní Karabach, jedná se tedy o začarovaný kruh (bez spolupráce nedojde k vyřešení konfliktu a bez úspěšného řešení nebude nastolena efektivní spolupráce). Země si však uvědomují potřebu spolupráce a integrace v regionu, arménský ministr zahraničí Eduard Nalbandyan v roce 2010 prohlásil: *regionální spolupráce je schůdnou cestou, kterou bychom se měli vydat, Arménie podporuje programy na podporu regionální spolupráce, v tomto ohledu jsou však zásadní otevřené hranice, propojené komunikační cesty a ekonomické systémy* (German, 2012b, p. 144).

Z výše zmíněných integračních snah vyplývá poučení, že integrační procesy na jižním Kavkaze musí mít širokou základnu, měly by se vyvarovat vyloučení vnějších hráčů (Rusko, Turecko, Írán, USA a EU) a musí vzít na vědomí rozdílné strategické orientace tří jihokavkazských zemí a rozdíly v jejich očekávání. Podle Kapitoněnka (2009) by měly být integrační procesy založené ekonomicky, čímž by se zvyšovala vzájemná závislost zemí a následovala by spolupráce v dalších oblastech. Regionální integrace může být efektivní cestou k řešení konfliktů, zatím se však na jižním Kavkaze nenašel správný směr, kterým by se státy měly vydat.

10 Závěr

Diplomová práce se věnovala konfliktu v Náhorním Karabachu, který propukl ve válku v 90. letech 20. století. Konfliktními stranami jsou Ázerbájdžán a karabašští Arméni, kteří mají podporu Arménie. Dosud nebyla podepsána mírová dohoda, která by situaci vyřešila, a tak v Náhorním Karabachu přetrvává křehké příměří, které je potenciální hrozbou pro stabilitu jižního Kavkazu.

Cílem práce bylo popsat vývoj na území Náhorního Karabachu a dospět k příčinám, které vedly ke vzniku konfliktu a eskalaci násilí. Kapitoly 4 a 5 se věnovaly tomuto cíli. Na území Karabachu se v minulosti střídaly vlivy Osmanské, Perské a Ruské říše, přičemž nejvíce ovlivnila území Ruská říše, pod jejíž správou byl Karabach v 19. století. Ruskou říši vystřídal Sovětský svaz a hlavní svár problému vznikl v roce 1924, kdy SSSR předal správu autonomní oblasti Karabach Ázerbájdžánu. Během 20. století se v důsledku ruské politiky na Kavkaze vyostřovaly vztahy mezi Armény a Ázerbájdžánci, které vyústily až k násilí páchanému na jednotlivých etnických skupinách a následně k uprchlickým vlnám. Rostoucí nacionalismus v Arménii a Ázerbájdžánu na konci 80. let dospěl až k válce v Náhorním Karabachu v letech 1992–1994. Válka skončila příměřím a arménskou kontrolou Náhorního Karabachu a dalších 14-ti % ázerbájdžánského území, což způsobilo přesídlení 600 tisíc Ázerbájdžánců. I přes intenzivní snahy Minské skupiny o mírové vyjednávání, nedošlo k žádnému diplomatickému řešení konfliktu, který tak v latentní podobě přetrvává dodnes.

Situace na Kavkaze je komplexní, jedná se o region potenciálně výbušný, stejně jako perspektivní, především díky jeho strategické poloze a energetickým zdrojům. Náhorní Karabach není jediným konfliktem v oblasti a rozhodující pro další vývoj je vliv Ruska, Turecka i Íránu, stejně jako zájmy a vztahy s USA a EU. Spletité vztahy mezi jednotlivými vnějšími aktéry, Arménií a Ázerbájdžánem byly popsány v sedmé kapitole, která dospěla k závěru, že vnější aktéři přispěli spíše k růstu napětí, než k nastolení klidné atmosféry pro efektivní řešení.

Další cíl práce spočíval v identifikaci hlavních příčin neúspěchu při řešení konfliktu, zde je na místě příčiny shrnout:

- neochota konfliktních stran slevit ze svých požadavků a přistoupit na kompromis,
- nedostatek vzájemné důvěry mezi národy, neexistence kulturních a sociálních vazeb mezi Armény a Ázerbájdžánci,
- slabá občanská společnost v Arménii i Ázerbájdžánu a její podíl na řešení konfliktu,
- vliv mnoha vnějších hráčů s různými zájmy v regionu,
- neutěšená situace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob v Ázerbájdžánu, kteří touží po odplatě,
- arménská okupace ázerbájdžánských regionů a neochota Arménie vyjednávat prvotně o stažení svých vojsk.

Popsané příčiny je nutné eliminovat, aby bylo možné dál efektivně vyjednávat a učinit pokrok v současném stavu. Do budoucna je žádoucí rozvoj občanské společnosti a její zapojení do mírového procesu. Skrze občanské iniciativy lze dospět ke smíření národů, navázat mezi společnostmi vztahy, které mohou mít pozitivní vliv na politiky, pokud by se zároveň posilovala demokracie a lidská práva. Podle některých autorů by také regionální integrace mohla přispět k řešení konfliktu. Mezi další možnosti, kterým se práce věnovala, patří vojenské řešení, které zvažuje především Ázerbájdžán, neboť vidí získání okupovaných regionů vojenskou cestou jako jediné efektivní řešení v situaci, kdy diplomatické vyjednávání s Arménií selhalo. Opětovné násilí by však situaci na Kavkaze zcela jistě do budoucna neuklidnilo a nebylo by ku prospěchu Arménii ani Ázerbájdžánu.

Arménie i Ázerbájdžán tvrdí: *Karabach je náš!* V současnosti je problém značně komplikovaný, země ho řeší již několik desetiletí, proto přichází v úvahu otázka, zda stále záleží na tom, kdo má pravdu? Nezáleží spíše na obyčejných lidech, kteří v oblasti žili a kteří byli v důsledku konfliktu zasaženi? Lidé si prošli řadou útrap a jejich životy jsou dál ovlivňovány zamrzlým konfliktem, jsou ohroženi chudobou i potenciálními střety. Stabilita regionu záleží nejen na místních politických autoritách, ale také na přístupu Ruska, Turecka a Íránu, kteří se mohou podílet na vytvoření silného a prosperujícího regionu, pokud však nebudou přispívat k růstu napětí v rámci svých mocenských her.

11 Souhrn

Diplomová práce se zabývá vývojem konfliktu v Náhorním Karabachu, který se odehrává mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Konflikt eskaloval na konci 80. let během rozpadu Sovětského svazu. Následná válka byla ukončena příměřím, které trvá dodnes, což ovšem neznamená vyřešení konfliktu. Náhorní Karabach funguje de facto jako nezávislý stát, je však odkázaný na politickou, ekonomickou i vojenskou podporu Arménie.

Na úvod do problematiky popisovala kapitola 4 historický vývoj regionu Náhorního Karabachu, který byl ovlivněn především Osmanskou, Perskou a Ruskou říší. Následně se práce v kapitole 5 zabývala příčinami konfliktu, které zahrnují sovětskou politiku, růst nacionalismu na konci 80. let v Arménii a Ázerbájdžánu a rozpad Sovětského svazu, po kterém vypukla válka o Náhorní Karabach. Kapitola se věnovala průběhu války, která byla ukončena příměřím v roce 1994.

Šestá kapitola pojednávala o mírovém procesu, který se odehrával pod záštitou Minské skupiny, která vznikla v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Během desetiletí docházelo k mnoha vyjednáváním mezi konfliktními stranami a mediátoři přinášeli řadu návrhů pro řešení konfliktu, žádný však nebyl pro všechny zainteresované strany přijatelný. V další kapitole se práce neopomenula věnovat vnějším aktérům, kteří měli svůj podíl na vývoji situace v Náhorním Karabachu. Jako hlavní aktéři byli identifikováni Rusko, Turecko, Írán, USA, EU a některé mezinárodní organizace.

V následující kapitole byly analyzovány důsledky konfliktu v Náhorním Karabachu, které byly rozděleny do následujících kategorií – humanitární, bezpečnostní, politické, společenské a ekonomické. V závěru kapitola popisovala situaci v Náhorním Karabachu, jeho politický i ekonomický stav.

Poslední kapitola se věnovala budoucímu vývoji Náhorního Karabachu. Shrnula možná řešení a stanoviska jednotlivých stran, následně analyzovala občanskou společnost v Arménii, Ázerbájdžánu a Náhorním Karabachu a její roli v řešení konfliktu. Kapitola se zabývala potenciálním vojenským řešením konfliktu a v závěru nastínila možnosti regionální integrace na jižním Kavkaze.

Summary

Diploma thesis deals with conflict in Nagorno-Karabakh, which escalated at the end of 1980s during the disintegration of the Soviet Union. There was war which ended with ceasefire, but no solution of conflict was accepted. Nagorno-Karabakh is de facto independent, but is reliant on Armenia in the political, economical and military way.

For an introduction chapter four described historic development of Nagorno-Karabakh, which was under influence of the Ottoman, Persian and Russian Empire. Next chapter dealt with causes of conflict, which included Soviet policy, growth of nationalism in the region of South Caucasus and disintegration of the Soviet Union, followed by war in Nagorno-Karabakh.

Chapter six dealt with peace negotiations under Minsk Group, which was founded by Organization for Security and Cooperation in Europe. During decades negotiations were held, but without any solution acceptable for all parts of conflict. Next chapter of thesis described external actors, which had influence on situation in South Caucasus. Russia, Turkey, Iran, USA and EU were identified as main actors in solution of conflict.

Following chapter analyzed impact of conflict in Nagorno-Karabakh, which were divided into these categories – humanitarian, security, political, social and economic. At the end of the chapter eight conditions in Nagorno-Karabakh were mentioned, especially its political and economic status.

Last chapter pursued future development of the conflict. Chapter summed up possible solutions and standpoints of Armenia and Azerbaijan. Then civil society in both countries as well as in Nagorno-Karabakh was analyzed, because it could help in next development of the situation. There is still possibility of military solution of conflict to avoid it is possible seek for regional integration and improvements of relations between Armenia and Azerbaijan, which was mentioned at the end of chapter nine.

Seznam použité literatury

ALLAHERANOV, Azer a HUSEYNOV, Emin. 2013. Costs and Benefits of labour Mobility Between the EU and the Eastern Partnership Partner Countries - Country Report: Azerbaijan. *CASE Network Studies & Analyses* 459, 1–77.

AMBROSIO, Thomas. 2002. Congressional Perceptions of Ethnic Cleansing: Reactions to the Nagorno-Karabagh War and Influence of Ethnic Interest Groups. *The Review of International Affairs* 2 (1), 24–45.

ARMSTAT. 2014. External trade database. *National Statistical Services of the Republic of Armenia*. <http://www.armstat.am/en/?nid=380&thid%5B%5D=643&years%5B%5D=2013&submit=Search> [28-03-2014].

ASLANLI, Kanan et al. 2013. *Assessment of Economic and Export Diversification-Azerbaijan*. Public Association for Assistance to Free Economy, Baku.

BERG, Eiki a MÖLDER, Martin. 2012. Who is entitled to „earn sovereignty“? Legitimacy and regime support in Abkhazia and Nagorno-Karabakh. *Nations and Nationalism* 18 (3), 527–545.

BOONSTRA, Jos a MELVIN, Neil. 2011. Challenging the South Caucasus security deficit. *FRIDE Working Paper* N°108 April 2011, 1–21.

BUSINESS MONITOR INTERNATIONAL. 2012. Oil And Gas Infrastructure. *Iran Oil & Gas Report* Q1 2012 (1), 34–43.

CELAC, Sergiu; EMERSON, Michael a TOCC, Nathalie. 2000. A Stability Pact for the Caucasus. *EU Foreign Policy: CEPS Paperbacks*, 1–88.

CENGEL, Katya. 2013. Dispatch from Armenia: The Not So Frozen War. *World Affairs*. <http://www.worldaffairsjournal.org/article/dispatch-armenia-not-so-frozen-war> [02-03-2014].

- CIA. 2014. The World Factbook. *Central Intelligence Agency*. 11 March, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html> [28-03-2014].
- CIBULKOVÁ, Petra. 2012. Vliv turecko-arménských vztahů na řešení konfliktu o Náhorní Karabach. *Válka.cz*. http://www.valka.cz/clanek_14786.html [02-01-2014].
- CIOBANU, Ceslav. 2008. *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis, Political Economy and Prospects for Solution*. United States Institute of Peace, Richmond.
- COENE, Frederik. 2010. *The Caucasus: an Introduction*. Routledge, Abingdon.
- CORDESMAN, Anthony H. et al. 2013. U.S. and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus. *Center for Strategic and International Studies*, 1–100.
- COUNCIL OF EUROPE. 2003. Background paper on the Nagorno-Karabak conflict. *Council of Europe*. http://www.coe.int/t/e/com/files/events/2003-04-Youth-conflicts/Nagorno_conflict.asp [02-03-2014].
- CSS. 2013. Nagorno-Karabakh: Obstacles to a Negotiated Settlement. *CSS Analysis in Security Policy* No 131. April 2013, 1–4.
- ČT24. 2011. Perestrojka. *Česká televize*. 20. února. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/115974-perestrojka/> [28-04-2014].
- DE WAAL, Thomas. 2007. Arms Race in the Caucasus. *IP Journal*. 1 July. <https://ip-journal.dgap.org/en/ip-journal/regions/arms-race-caucasus> [23-03-2014].
- DE WAAL, Thomas. 2010a. *The Caucasus: an Introduction*. Oxford University Press, New York.
- DE WAAL, Thomas. 2010b. Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process. *Survival* 52 (4), 159–176.

DEHDASHTI-RASMUSSEN, Rexane. 2006. The Conflict over Nagorno-Karabakh: Causes, the Status of Negotiations, and Prospects. *OSCE Yearbook 2006* 189–210.

DEL SOLE, Caitlin. 2013. Azerbaijan Chooses TAP over Nabucco to Provide Gas Pipeline to Europe. *The European Institute*. August 2013.
<http://www.europeaninstitute.org/August-2013/azerbaijan-chooses-tap-over-nabucco-to-provide-gas-pipeline-to-europe-88.html> [28-03-2014].

DITRYCH, Ondřej. 2006. Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice. *Mezinárodní vztahy* 41 (4), 27–47.

FREEDOM HOUSE. 2013a. Nations in Transit 2013: Armenia. *Nations in Transit 2013*, 65–87.

FREEDOM HOUSE. 2013b. Nations in Transit 2013: Azerbaijan. *Nations in Transit 2013*, 89–106.

FREEDOM HOUSE. 2013c. Nagorno-Karabakh- Freedom in the World 2013. *Freedom House*. http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/nagorno-karabakh#.Uzggy6h_v40 [30-03-2014].

GAHRAMANOVA, Aytan. 2007. Peace strategies in “frozen” ethno-territorial conflicts: integrating reconciliation into conflict management- The case of Nagorno-Karabakh. *Arbeitspapiere - Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung* Nr. 10, 1–52.

GAMAGHELYAN, Phil. 2010. Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship. *International Negotiation* 15 (1), 33–56.

GAZPROM. 2014. Gazprom increasing its stake in ArmRosgazprom to 100 per cent. *Gazprom*. 16 January. <http://www.gazprom.com/press/news/2014/january/article182633/> [23-03-2014].

GEORGESCU, Stefan et al. 2012. Positions of the states involved in energy projects in the South Caucasus. *Constanta Maritime University Annals* 18 (2), 289–296.

- GERMAN, Tracey. 2007. Visibly Invisible: EU Engagement in Conflict Resolution in the South Caucasus. *European Security* 16 (3–4), 357–374.
- GERMAN, Tracey. 2012a. The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus. *Journal of Muslim Minority Affairs* 32 (2), 216–229.
- GERMAN, Tracey. 2012b. ‘Good neighbours or distant relatives?’ Regional identity and cooperation in the South Caucasus. *Central Asian Survey* 31 (2), 137–151.
- GHAPLANYAN, Irina. 2010. Empowering and Engaging Civil Society in Conflict Resolution: The Case of Nagorno-Karabakh. *International Negotiation* 15 (1), 81–106.
- GURBANOV, Ilgar. 2013. Armenia as a Strategic Satellite of Russia in the South Caucasus. *New Eastern Europe* 7 (3), 82–88.
- HALO TRUST. 2014. Nagorno Karabakh. *The Halo Trust*.
<http://www.halotruster.org/where-we-work/nagorno-karabakh> [16-04-2014].
- HARUTUNIAN, Ruben. 2010. The Nagorno-Karabakh Conflict: Moving from Power Brokerage to Relationship Restructuring. *International Negotiation* 15 (1), 57–80.
- HILL, William. 2010. Reflections on Negotiation and Mediation. *Demokratizatsiya* 18 (3), 219–227.
- HOCH, Tomáš, KOPEČEK, Vincenc a BAAR, Vladimír. 2012. Role občanské společnosti při transformaci separatistických konfliktů na Jižním Kavkaze. *Mezinárodní vztahy* 47 (2), 5–28.
- HOLLIWAY, Ryan. 2012. Appendix: Nagorno-Karabakh. *Azerbaijan Country Review 2012*, 73–78.
- HOPMANN, Terrence a ZARTMAN, William. 2010. Overcoming the Nagorno-Karabakh Stalemate. *International Negotiation* 15 (1), 1–6.

- CHETERIAN, Vicken. 2012. Karabakh conflict after Kosovo – no way out?. *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 40 (5), 703–720.
- CHOBANYAN, Haykanush. 2013. Asylum, refugees and IDPs: the challenges of social cohesion in Armenia. *CARIM-East Explanatory Note* 13/132, 1–5.
- ICG. 2011. Armenia and Azerbaijan: Preventing War. *International Crisis Group, Europe Briefing* N°60, 1–19.
- ICG. 2012. Tackling Azerbaijan's IDP Burden. *International Crisis Group, Europe Briefing* N°67, 1–15.
- IDMC. 2010. Armenia: Need to monitor progress towards durable solutions. *Internal Displacement Monitoring Centre*. 23 February, 2010. <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Armenia/pdf/Armenia-February-2010.pdf> [23-03-2014].
- IEA. 2014. Energy Security. *International Energy Agency*. <http://www.iea.org/topics/energysecurity/tensions> [28-03-2014].
- INSEE. 2014. Répartition des étrangers par nationalité en 2010. *National Institute of Statistics and Economic Studies*. http://www.insee.fr/fr/themes/tableau.asp?reg_id=0&ref_id=etrangersnat [04-03-2014].
- JORDAN, Michael. 2008. A new 'neighborhood watch': Azeri horsemen guard BP pipeline. *The Christian Science Monitor* 12 march. <http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2008/0312/p07s05-wosc.html> [24-04-2014].
- KALDOR, Mary. 2007. Oil and conflict: the case of Nagorno Karabakh, 157–182. In KALDOR, Mary et al. *Oil Wars*. Pluto Press, London.
- KAPITONENKO, Mykola. 2009. Resolving Post-soviet „Frozen Conflicts“: Is Regional Integration Helpful?. *Caucasian Review of International Affairs* 3 (1), 37–44.

- KASIM, Kamer. 2010. Turkey, Russia and the US's Policy Towards the Karabakh Problem. *Journal of Qafqaz University* 29 (1), 17–22.
- KASIM, Kamer. 2012. American Policy toward the Nagorno-Karabakh Conflict and Implications for its Resolution. *Journal of Muslim Minority Affairs* 32 (2), 230–244.
- KING, Charles. 2008. *The Ghost of Freedom: a History of the Caucasus*. Oxford University Press, New York.
- KOGAN, Eugene. 2013. The South Caucasus Countries and Their Security Dimension. *Center for International and European Studies, Neighbourhood policy paper* March 2013, 1–8.
- KOLEJKA, Jaromír. 2007. Jak se žije v Náhorním Karabachu – geografie frontové země. *Geografické rozhledy* 8 (4), 30–31.
- KOLSTØ, Pål. 2006. The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States. *Journal of Peace Research* 43 (6), 723–740.
- KOPEČEK, Vincenc. 2007. Občanská společnost a řešení karabašského konfliktu. *Mezinárodní politika* 31 (12), 6–18.
- KOPEČEK, Vincenc. 2012. Náhorní Karabach: kudy vede cesta k (ne)státnosti. *Mezinárodní politika* 12 (4), 15–18.
- KOSTOHRYZ, Petr. 2008. Azerbaijan: internally displaced amidst a booming economy. *Forced Migration Review* 30 (1), 76.
- KRAUS, Josef. PIKAL, Kamil a SOULEIMANOV, Emil. 2013. The Rise of Nationalism among Iranian Azerbaijanis: A Step toward Iran's Disintegration? *Middle East Review of International Affairs* 17 (1), 71–91.

- KUBURAS, Melita. 2011. Ethnic Conflict in Nagorno-Karabakh. *Review of European and Russian Affairs* 6 (1), 43–54.
- LARYŠ, Martin. 2011. Perspektivy rozvoje Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (ODKB) . *Asociace pro mezinárodní otázky, Briefing Paper* 8/2011. 1–5.
- MALINAUSKAS, Andrius. 2014. Turkey-Armenia Relations After 2008. *European Researcher* 67 (1–2), 163–167.
- MELANDER, Erik. 2001. The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited. *Journal of Cold War Studies* 3 (2), 48–75.
- MFA. 2014. Artsakh (Nagorno Karabakh). *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*. <http://www.mfa.am/en/martsakh/> [25-01-2014].
- MIKHELIDZE, Nona. 2010. The Azerbaijan-Russia-Turkey Energy Triangle and its Impact on the Future of Nagorno-Karabakh. *Istituto Affari Internazionali. Documenti IAI* 10, 1–9.
- MIKHELIDZE, Nona a PIROZZI, Nicoletta. 2008. Civil Society and Conflict Transformation in Abkhazia, Israel/Palestine, Nagorno-Karabakh, Transnistria and Western Sahara. *MICROCON Policy Working Paper* 3, 1–84.
- NOYAN, Sumru a GÜNEY, Meltem. 2012. Two decades of cooperation in the Black Sea Region: the Organization of the Black Sea Economic Cooperation and its future. *Journal of the Black Sea/Mediterranean Environment* 18 (2), 102–113.
- O'LEAR, Shannon a WHITING, Robert. 2008. Which comes first, the nation or the state? A multiple scale model applied to the Nagorno-Karabakh conflict in the Caucasus. *National Identities* 10 (2), 185–206.

OSCE. 2010. Executive Summary of the "Report of the OSCE Minsk Group Co-Chairs' Field Assessment Mission to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh". *Organization for Security and Co-operation in Europe*.
<http://www.osce.org/mg/76209?download=true> [28-03-2014].

OSCE. 2014. Minsk Group. *Organization for Security and Co-operation in Europe*.
<http://www.osce.org/mg> [25-01-2014].

ÖZKAN, Behlül. 2008. Who Gains from the “No War No Peace” Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict. *Geopolitics* 13 (1), 572–599.

PARLIAMENTARY ASSEMBLY, 2002. Resolution 1304. *Council of Europe Parliamentary Assembly*. 26 September.
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta02/ERES1304.htm> [25-04-2014].

PATRUSHEV, Nikolai Platonovich. 2013. In the Caucasus, Russia Secures Its Position by Exploiting Regional Tensions. *Stratfor*. 26 June
<http://www.stratfor.com/sample/analysis/caucasus-russia-secures-its-position-exploiting-regional-tensions> [23-03-2014].

PIKE, John. 1998. Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA). *Federation of American Scientists*. 8 August. <https://www.fas.org/irp/world/para/asala.htm> [25-04-2014].

POTIER, Tim. 2012. Referendum to Determine Nagorno Karabakh's Final Status: A Critical Appraisal. *Journal of Muslim Minority Affairs* 32 (2), 269–276.

RASIZADE, Alec. 2011. Azerbaijan's prospects in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan & Near Eastern Studies* 13 (2), 215-231.

SARVARIAN, Arman. 2008. The Artsakh Question: An Analysis of Territorial Dispute Resolution in International Law. *Journal of International Law* 9 (1), 190–216.

SOULEIMANOV, Emil. 2007. Konflikt v Náhorním Karabachu. *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territorialis* č. 10, 299–319.

SOULEIMANOV, Emil. 2011. Dealing with Azerbaijan: The Policies of Turkey and Iran Towards the Karabakh War (1991–1994). *MERIA Journal* 15 (3), 1–14.

STAT-NRK. 2005. The Results of 2005 Census of The Nagorno-Karabakh Republic. *The National Statistical Service of Nagorno-Karabakh Republic*. <http://census.stat-nkr.am/> [28-03-2014].

SUNNY, Ronald Grigor. 1998. Provisional Stabilities: The Politics of Identities in Post-Soviet Eurasia. *International Security* 24 (3), 139–178.

ŠMÍD, Tomáš a VAŘURA, Vladimír. 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.

ŠUSTROVÁ, Petruška. 2002. Pakt stability pro Kavkaz. *Euroasia* 11/2002. http://euroasia.euweb.cz/11-2002_ka_sustrova.htm [30-03-2014].

THE WORLD BANK. 2011. Azerbaijan: Building Assets and Promoting Self Reliance: The Livelihoods of Internally Displaced Persons. *The World Bank Report* No. AAA64-AZ, 1–61.

THE WORLD BANK. 2014. Country and Lending Groups. *The World Bank*. February 2014. http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups#Upper_middle_income [01-05-2014].

UN. 1993. Security Council Resolutions. *United Nations Security Council*. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1993.shtml> [30-01-2014].

UNHCR. 2004. Some 65,000 refugees from Azerbaijan gain Armenian citizenship. *The UN Refugee Agency*. 6 February. <http://www.unhcr.org/40239bba4.html> [26-03-2014].

UNHCR. 2008. Azerbaijan closes last of emergency camps. *The UN Refugee Agency*. 7 February. <http://www.unhcr.org/47aaf6734.html> [06-03-2014].

UNHCR. 2009. Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons (IDPs). *The UN Refugee Agency*. <http://www.unhcr.org/4bd7edbd9.html> [06-03-2014].

UNHCR. 2011. Refugees in Armenia get wired for work. *The UN Refugee Agency*. 7 April. <http://www.unhcr.org/4d9dc8596.html> [06-03-2014].

UNHCR. 2014. Armenia- 2014 UNHCR regional operations profile - Eastern Europe. *The UN Refugee Agency*. <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e48d126> [07-03-2014].

UZER, Umut. 2012. Nagorno-Karabakh in Regional and World Politics: A Case Study for Nationalism, Realism and Ethnic Conflict. *Journal of Muslim Minority Affairs* 32 (2), 245–252.

VALIYEV, Anar. 2012. Nagorno Karabakh: Twenty Years Under Damocles' Sword. *Demokratizatsiya* 20 (2), 197–202.

YUNUSOV, Arif. 2013. Asylum Seekers, Refugees, and IDPs in Azerbaijan: Issues and Perspectives. Consortium for Applied Research on International Migration. *CARIM-East Explanatory Note* 13/125, 1–9.

ZARIFIAN, Julien. 2009. Iran and Its Two Neighbours Armenia and Azerbaijan: Resuming Relationships under America's Suspicious Eyes. *Iran and the Caucasus* 13 (2), 383–399.